

[2] Innhold

- ¹³⁷ **Forord**
Redaksjonen
- ¹⁴¹ **Demokrati eller presidentdiktatur? Konstitutionella vägval i postkommunistiska länder**
Thomas Sedelius
- ¹⁶³ **Vadim Tsymburskij og Russland som øy: å forandre Russlands geopolitiske selvbilde**
Jardar Østbø
- ¹⁸¹ **Abkhasias lånte uavhengighet. Fem aspekter ved Den abkasiske republikkens utvikling 2004–08**
Mikkel Berg
- ²⁰¹ **Velkommen til Internett**
Krigen i Sør-Ossetia
- Bokomtaler*
- ²⁰⁷ **Russland. Folket. Historien. Politikken. Kulturen**
Recenserad av Kristian Gerner
- ²¹⁰ **Managing elections in Russia. Mechanisms and problems**
Omtalt af Mette Skak
- ²¹⁴ **The Changing Profession of a Journalist in Russia**
Omtalt av Svennik Høyre

- ²¹⁷ **Den usynlige krigen – Reiser i Tsjetsjenia, Ingusjetia og Dagestan**
Omtalt af Per Dalgård
- ²¹⁹ **Russlandsbilder. Nye debattinnlegg om naboskap i nordområdene**
Omtalt av Lassi Heininen
- ²²¹ **Da smør var guld: Sibirisk smørproduktion og -eksport 1895–1905**
Recenserad av Johan Eellend
- ²²⁴ **Revolusjon, kjærlighet, diplomati. Aleksandra Kollontaj og Norden**
Recenserad av Helene Carlbäck
- ²²⁷ **A Discipline Divided. Polish Economists and the Communist Regime 1945–1960**
Recenserad av Barbara Törnquist-Plewa
- ²³⁰ **Styrning och makt: EU:s utvärdering av Rumänien**
Recenserad av Daniel Silander
- ²³⁴ **Russian Leverage in Central Asia**
Omtalt av Heidi Kjærnet
- ²³⁷ **Nye bøker i Norden**

Forord

Kort, men katastrofal

Natten til 8. august gikk georgiske styrker inn i utbryterrepublikken Sør-Ossetia. President Mikheil Saakasjvili hadde åpenbart kalkulert med en kort og ærerik kampanje i skyggen av OL-åpningen i Beijing. Slik gikk det ikke. Få timer etter at Tbilisi hadde meldt om at man hadde tatt kontroll over deler av Tskhinvali, hovedstaden i utbryterrepublikken, satte det russiske forsvaret inn en massiv motoffensiv. Resten er historie. Etter en kort, men katastrofal krig mistet georgiske myndigheter ikke bare kontroll over de deler av Sør-Ossetia og Abkhasia som inntil da hadde vært styrt fra Tbilisi; russisk anerkjennelse av de to utbryterrepublikkene har etter all sannsynlighet også medført at disse territoriene aldri vil bli gjeninnlemmet i Georgia.

De første dagene og ukene etter konflikten var vestlige mediers dekning i stor grad formet av Tbilisis offisielle versjon. Etter hvert som tiden har gått, har imidlertid sistnevnte slått flere og flere sprekker. Som vanlig befinner sannheten seg et sted imellom hovedstedenes propagandamaskineri og offisielle *spin*. I dette nummeret skal vi se nærmere på konfliktene i Sør-Kaukasus både i Internetspalten, som er viet dekningen av konflikten hos georgiske, ossetiske og russiske nettressurser, og gjennom en artikkel som tar for seg utviklingen i den andre av de to georgiske utbryterrepublikkene, Abkhasia.

Først skal vi imidlertid sammen med Thomas Sedelius kikke nærmere på noen mer fundamentale veivalg hva gjelder regimeutvikling i «vår» del av verden siden 1989/91. Hvorfor har vi i dag et stort antall autoritære, presidentdominerte regimer i det postsovjetiske området, mens det i Øst-Europa i hovedsak har utviklet seg parlamentariske styresett? Sedelius tar utgangspunkt

i de respektive lands konstitusjoner og formelle maktfordeling og finner at historiske, institusjonelle og aktørfokuserte forklaringer alle bidrar til å belyse hvorfor man valgte ulike løsninger på vei fra kommunistisk maktmonopol til mer pluralistiske regimer. Vel så interessant er kanskje allikevel Sedelius' påpekning av at det i det postkommunistiske området – på tvers av det gamle skillet mellom satellittene i Øst-Europa og Sovjetunionen – har vokst frem en rekke regimer som verken er rent presidentdominerte eller parlamentariske, men representerer hybridløsninger med trekk fra begge de to mer konvensjonelle modellene. Til tross for at man i Vesten ofte plasserer Russland i kategorien «autoritær», modifiserer Sedelius dette. Presidentens makt er langt fra fullkommen på papiret – og enda mindre så med Putin som statsminister.

I den neste artikkelen tar vi for oss det stadig tilbakevendende spørsmålet om hvorvidt Russland er en del av Europa eller Asia. Mange leser vil kanskje mene at dette temaet for lengst er utdebatert, men Jardar Østbø presenterer i sitt artikkelbidrag Vadim Tsymburskij, som tilbyr et nytt grep gjennom lanseringen av metaforen «Russland som øy». Ifølge Tsymburskij er Russland verken øst eller vest, men en «øy» skilt fra de omkringliggende sivilisasjonene av stredeterritorier, belter av stater som vekselvis ligger under Russlands eller de tilgrensende sivilisasjonenes kontroll. Tsymburskij har medvirket til å videreutvikle geopolitisk terminologi, men hans viktigste bidrag er allikevel kanskje forsøket på å tilpasse russisk identitet til dagens russiske grenser. Han avfeier russisk imperialism fra Peter den store til Sovjetunionens opplosning som en historisk blindgate: Opplosningen av Sovjetunionen var ikke, som Putin hevder, en tragedie, men tvert imot en rentselsesprosess hvor Russland kvittet seg med byrden av å herske over fremmed territorium. Tsymburskis geopolitikk fremstår dermed som langt mindre revansjistisk enn hva som har vært gjengs tone i Russland det siste drøye tiåret.

I den siste artikkelen denne gang vender vi som tidligere nevnt tilbake til Sør-Kaukasus og ser på den andre av de såkalte «frosne konfliktene» i Georgia, konflikten med utbryterrepublikken Abkhasia. Ikke før hadde de georgiske myndighetene sommeren 1992 inngått en våpenhvileavtale med sørosseterne, før det brøt ut stridigheter i Abkhasia. Etter en 13 måneder lang krig måtte Tbilisi oppgi kontrollen også over denne tidligere autonome republikken, og siden 1993 har Abkhasia fungert som en de facto uavhengig stat. Det har blitt gjort en rekke forsøk på å finne frem til en forhandlingsløsning, men så langt har alle forslag strandet på det betente spørsmålet om

tilbakevending av de etniske georgierne som ble fordrevet under krigen og som siden har levd som internt fordrevne.

Mikkel Berg har fulgt utviklingen i forhandlingsklimaet siden Saakasjvili kom til makten i roserevolusjonen i 2003, og konstaterer at sett fra et abkhasisk ståsted, er det få incentiver til å forhandle: I de fleste tilfeller har abkhasiske myndigheter i dag en grad av måloppnåelse som de vanskelig ville kunne nå eller forsøre i en forhandlingsløsning med Tbilisi. Samtidig understreker Berg at Abkhasias måloppnåelse er avhengig av lånt makt – det er kun som en følge av at den regionale hegemonen Russland har tatt Abkhasia inn som sin klient at abkhasiske myndigheter er i stand til å levere uten å kompromisse med Tbilisi.

God lesning!

Redaksjonen

Demokrati eller president-diktatur?

Konstitutionella vägval i postkommunistiska länder

While authoritarian presidents prevail under heavily president-oriented constitutions throughout the post-Soviet region, democracy along parliamentary lines triumphs in Central Europe. This article discusses the constitutional pattern among the post-communist countries on the basis of two general questions: First, how can we explain why strong presidential constitutions dominate throughout the post-Soviet region whereas constrained presidencies and governments anchored in parliament have become the prevailing option in Central Europe? Second, and interlinked with the first question, why have so many post-communist countries (in the post-Soviet region as well as in Central Europe) chosen neither *parliamentarism* nor *presidentialism*, but instead *semi-presidential arrangements* whereby a directly elected president is provided with considerable powers and coexists with a prime minister? The analysis indicates that both *historical-institutional* and *actor-oriented* factors are relevant here. Key factors have been regime transition, pre-communist era constitutions and leaders, as well as short-term economic and political considerations. With differing strengths and in partly different ways, these factors seem to have affected the actors' preferences and final constitutional compromises.

Keywords: constitution, president, semi-presidentialism, parliamentarism, post-communist, political institutions

Thomas Sedelius

fil dr, forskare i statskunskap,
Akademien för humaniora,
utbildning och samhällsvetenskap, Örebro universitet

Presidentdiktatur är ett dominerande fenomen bland de forna sovjetstaterna. Presidenter som Aleksandr Lukasjenko i Vitryssland, Islam Karimov i Uzbekistan, Nursultan Nazarbajev i Kazakstan och tidigare Vladimir Putin i Ryssland representerar alla mer eller mindre auktoritära regimer. I de postsovjetiska staterna har maktkoncentration hos presidenten snarare än maktsbalans mellan president och parlament blivit den rådande modellen. I flera fall har en redan från början stark presidentmakt också förstärkts genom konstitutionella tillägg eller förändringar initierade av presidenterna själva – Lukasjenkos konsolidering av makten genom en radikal författningsreform 1996 är ett illustrativt exempel.

Bland de postkommunistiska länderna utgör Centraleuropa (här avses för enkelhetens skull de baltiska länderna samt de postkommunistiska länder i Europa som inte var en del av Sovjetunionen) den lysande motpolen med konstitutionella modeller som idag fungerar enligt demokratiska principer. Parlamentariskt förankrade system enligt västeuropeiska förebilder dominarar. I motsats till postsovjetisk maktkoncentration har maktsbalansen mellan den lagstiftande (parlamentet) och den verkställande (regering och president) arenan successivt utvecklats. Samtidigt har många av länderna i Centraleuropa, till skillnad från de flesta västeuropeiska länder, valt att inrätta presidentämbeten med mer än bara symboliska funktioner. I länder som Bulgarien, Litauen, Kroatien, Polen och Rumänien väljs presidenten i direkta val och är dessutom konstitutionellt utrustad med befogenheter som i vissa avseenden måste betraktas som högst betydelsefulla. Inte minst ges presidenterna i dessa *semipresidentiella* system en stark ställning i utrikespolitiska frågor.

Denna artikel har två huvuduppgifter. Den första är att med utgångspunkt i både *historisk-institutionella* och *aktörsrelaterade* faktorer diskutera varför de postsovjetiska regimerna i så stor utsträckning valde att inrätta starka presidentämbeten efter självständigheten 1991, medan presidentmakten i de centraleuropeiska länderna blev betydligt mer begränsad och kringskuren. Den andra uppgiften är att med samma teoretiska utgångspunkter diskutera varför så många postkommunistiska länder – både i Centraleuropa och i det forna Sovjetunionen – faktiskt inrättade *semipresidentiella system* med både en premiärminister och en direktvald president sida vid sida.

Forskningsuppgiften är viktig av flera skäl. För det första är presidenternas dominans i de postsovjetiska länderna ett (av flera) betydande hinder för en demokratisk utveckling och vi är i behov av kunskap om under vilka omständigheter institutionell och politisk förändring är möjlig. För det andra kan analyser av detta slag bidra till ökad förståelse för institutionella och konstitutionella val i regimer som befinner sig i en politisk omvandlingsprocess. För det tredje är temat centralt för att också förstå skillnader vad gäller såväl de konstitutionella förutsättningarna som den politiska praktiken mellan de postsovjetiska och de centraleuropeiska länderna.

Artikeln inleds med nödvändiga definitioner av parlamentarism, semipresidentialism och presidentialism följt av en översiktlig kartläggning av konstitutionella val och presidentmakt i flertalet postkommunistiska länder. Utifrån detta diskuteras sedan den konstitutionella variationen bland länderna med utgångspunkt i historisk-institutionella och aktörsrelaterade faktorer.

Konstitutionella mönster bland de postkommunistiska länderna

Av statsvetenskaplig litteratur framgår att definitionsgränserna för vad som skall betecknas som parlamentarism, semipresidentialism och presidentialism inte är alldeles okomplicerade. I synnerhet ges högst varierande svar på vad som skiljer semipresidentialism å ena sidan från parlamentarism och presidentialism å den andra (Elgie 2004, Sedelius 2008). Distinktionen mellan parlamentarism och presidentialism är dock mindre problematisk.

Enkelt uttryckt innebär *parlamentarism* att medborgarna väljer ledamöter till parlamentet som i sin tur utser regeringen. Parlamentet kan avsätta regeringen genom misstroendeförklaring och då följer nyval. Statschefsämbetet är skilt från regeringschefsbetet. Statschefen (presidenten eller monarken) representerar nationen utåt och innehåller i huvudsak ceremoniella och symboliska funktioner medan regeringschefen (premiärministern) leder regeringens arbete och ansvarar inför parlamentet. Parlamentarism är den styrelseform som har störst spridning i världen och som domineras i bland annat Europa, Afrika och Asien.

Presidentialism däremot kännetecknas av maktdelning. Både president och parlament väljs i separata och direkta val. Presidenten är både stats- och regeringschef. Regeringen tillsätts av och är ansvarig inför presidenten. Parlamentet kan inte avsätta presidenten eller regeringen genom misstroendeförklaring. Flera tydliga exempel på presidentiella system hittar vi på de amerikanska kontinenterna: i Latinamerika utgör Bolivia, Brasilien och Colombia exempel, och i Nordamerika förstås USA.

Varken definitionen av parlamentarism eller presidentialism är dock tillämpbar på många av de författningar som valts bland de postkommunistiska länderna. Istället är dessa till sin form semi-presidentiella. *Semipresidentialism* kännetecknas framförallt av ett verkställande dubbelkommando där premiärministern leder sitt regeringskabinett men där också den direktvalde presidenten innehåller verkställande (exekutiva) funktioner som gör kompetensfördelningen inom exekutiven till en delikat fråga. Rågången mellan aktörerna är tänkt att vara av sådant slag att presidentens huvudansvar är kopplat till den utrikespolitiska arenan och till ett övergripande ansvar för nationen, medan premiärministern leder regeringsarbetet och har inrikespolitiken som sin huvudsakliga arena. Olikheterna bland de semipresidentiella systemen är dock så påtagliga att det behövs en ytterligare distinktion som tydliggör de mest väsentliga skillnaderna inom kategorin. Den av forskare

mest använda distinktionen går mellan vad jag här betecknar som *premiärministerbetonad* (premier-presidential) och *presidentbetonad* (president-parliamentary) semipresidentialism (jfr Sedelius 2002, Shugart & Carey 1992).

Med *premiärministerbetonad semipresidentialism* avses det system som tillämpas i Frankrike sedan 1958, där 1) presidenten som statschef väljs i folkliga val; 2) presidenten har verkställande befogenheter som är mer än bara ceremoniella eller symboliska; och 3) det vid sidan av presidenten finns en premiärminister som är regeringschef och vars regering kan avsättas av parlamentet. Innan den postkommunistiska transitionen var exemplen på premiärministerbetonad semipresidentialism relativt få. Bland de ofta nämnda fallen märks Frankrike, Finland och Portugal. Under 1990- och 2000-talet har dock antalet blivit väsentligt större, inte minst genom utvecklingen i Centraleuropa.

Samtidigt är denna definition inte tillämplig på de system som valts i flera av de postsovjetiska länderna. Dessa ligger istället närmare det presidentiella systemet, enligt vilken presidenten med betydande makt är den som leder regeringen och samtidigt är statschef. Ändå är det inte fråga om presidentialism. Om vi tar Ryssland som exempel, går det inte att hävda att presidenten är ensam ledare inom exekutiven, vilket illustreras väl av att den förra presidenten, Vladimir Putin, under våren 2008 gick från att ha varit oomstridd president i åtta år till att istället bli premiärminister och från den posten leda regeringen. Detta var en politisk rockad som inte har någon motsvarighet i rent presidentiella system där presidenten – i ett och samma ämbete – är både stats- och regeringschef. I Ryssland är det alltså fråga om en semipresidentiell variant som ger presidenten en stark ställning men som samtidigt förutsätter en premiärminister. Med andra ord den modell som här betecknas som *presidentbetonad semipresidentialism*.

Presidentbetonad semipresidentialism kännetecknas av att 1) presidenten som statschef väljs i folkliga val; 2) presidenten utser och avsätter regeringsmedlemmar; 3) premiärministern och dennes regering är underställd både presidentens och parlamentets förtroende; och 4) att presidenten vanligen har betydande makt, såsom till exempel att upplösa parlamentet och/eller att initiera lagstiftning.

Utifrån definitionerna ovan redovisas i tabell 1 de konstitutionella styrelseformerna i 26 postkommunistiska länder. Mönstret är tydligt: *parlamentarism* och *premiärministerbetonad semipresidentialism* dominrar i Centraleuropa och på Balkan, medan *presidentbetonad semipresidentialism* har sin spridning bland de

Tabell 1. Konstitusjonstyper i postkommunistiska länder 2008

Land	Konstitusjonstyp
Postsovjetiska länder (utom de baltiska staterna)	
Armenien	Semipresidentialism (presidentbetonad)
Azerbajdzjan	Semipresidentialism (presidentbetonad)
Georgien	Semipresidentialism (presidentbetonad)
Kazakstan	Semipresidentialism (presidentbetonad)
Kirgizistan	Semipresidentialism (presidentbetonad)
Moldavien	Parliamentarism
Ryssland	Semipresidentialism (presidentbetonad)
Tadzjikistan	Semipresidentialism (presidentbetonad)
Turkmenistan	Presidentialism
Ukraina	Semipresidentialism (premiärministerbetonad)
Uzbekistan	Semipresidentialism (presidentbetonad)
Vitryssland	Semipresidentialism (presidentbetonad)
Centraleuropa, Balkan och Baltikum	
Albanien	Parliamentarism
Bulgarien	Semipresidentialism (premiärministerbetonad)
Estland	Parliamentarism
Kroatien	Semipresidentialism (premiärministerbetonad)
Lettland	Parliamentarism
Litauen	Semipresidentialism (premiärministerbetonad)
Makedonien	Parliamentarism
Montenegro	Parliamentarism
Polen	Semipresidentialism (premiärministerbetonad)
Rumänien	Semipresidentialism (premiärministerbetonad)
Serbien	Parliamentarism
Slovakien	Parliamentarism
Slovenien	Parliamentarism
Tjeckien	Parliamentarism
Ungern	Parliamentarism

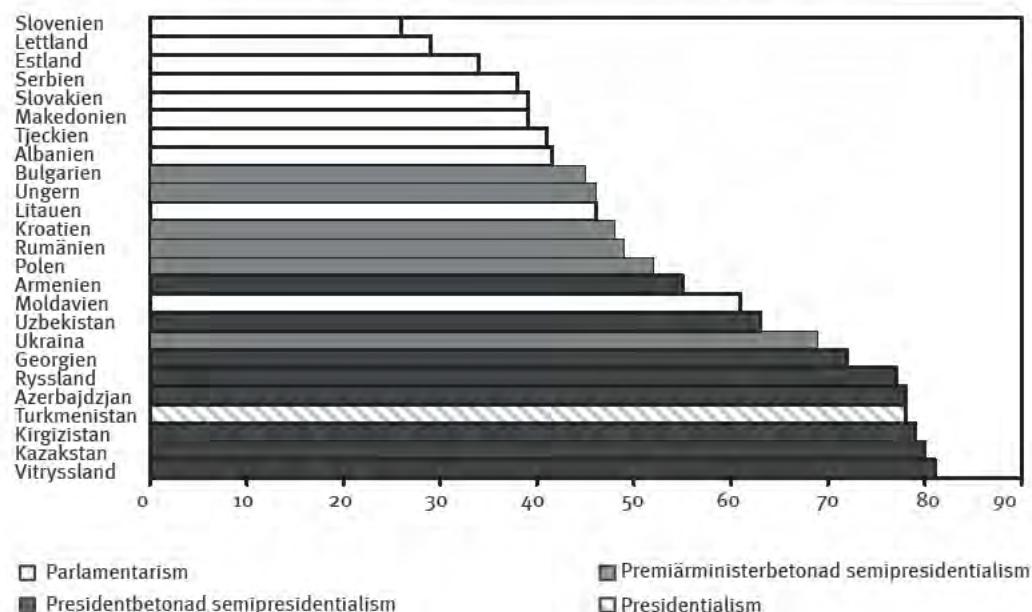
Not: Bestämningen av styrelseformerna är gjord på basis av en genomgång av ländernas skrivna författnings. Ett antal av länderna har förändrat sina författnings flera gånger sedan självständigheten. Tabellen ovan tar hänsyn till författningsändringar gjorda fram till och med 2008. Vad som inte framgår av tabellen är att flera länder har gjort konstitutionella förändringar av mer eller mindre betydande omfattning sedan den första postkommunistiska författningen antogs. I några fall har förändringarna varit av sådant slag att länderna, enligt de här givna definitionerna, skiftat från en styrelseform till en annan. Till exempel förändrade Moldavien år 2000 metoden för att välja president från direktval (folkliga val) till indirekta val (parlamentet utser), vilket innebär att landets tidigare semipresidentiella konstitution därefter är att definiera som parlamentarisk. Kroatien förändrade samma år, efter president Franjo Tuđimans bortgång 1999, författningen från presidentbetonad till premiärministerbetonad semipresidentialism. Motsvarande förändringar gjordes i Ukraina efter den Orangea revolutionen 2004, vilka skulle träda i kraft i januari 2006 men där det alltjämt råder oklarheter kring tillämpningen av desamma. Även bland de centralasiatiska länderna har det gjorts en hel del konstitutionella tillägg och förändringar. Den absoluta merparten av dessa har handlat om att på olika sätt stärka presidentmakten, genom till exempel utökad utnämningsmakt, förstärkt veto och förlängning av presidentens mandatperiod.

postsovjetiska länderna. Detta sammanfaller också med den generella skillnaden i demokratisk utveckling mellan de postsovjetiska länderna och Centraleuropa. De auktoritära systemen återfinns huvudsakligen i den grupp av länder som tillämpar presidentbetonad semipresidentialism, medan demokratin har sin spridning bland de länder som inrättat premiärministerbetonad semipresidentialism eller parlamentarism.

Ett delvis annat sätt att åskådliggöra variationen bland de postkommunistiska systemen är att bara fokusera på presidentmakten. I figur 1 redovisas Johannsen-Sedelius presidentmaktsindex som är en modifierad variant av det mått som Lars Johannsen använde i sin doktorsavhandling (Johannsen 2000). Indexet sammanfattar ländernas presidentmakt baserad på en genomgång av respektive lands författning. Staplarna i figuren visar utfallet då presidentens befogenheter ifråga om utnämningsmakt och annan politisk makt vägts samman. Höga värden innebär att presidenten enligt författningen innehåller flera av de befogenheter som undersökts, medan lägre värden följdaktligen innebär att presidenten har färre av dessa befogenheter (se även fotnot till figur 1).¹

Återigen framträder ett relativt tydligt mönster. Precis som förväntat utifrån definitionerna så ger de presidentbetonade systemen generellt en starkare ställning åt presidentämbetet än de premiärministerbetonade motsvarigheterna. Förväntat är också att de parlamentariska författningarna har de svagaste presidentämbetena i jämförelsen. Detta överensstämmer väl med antagandet om att presidenten i dessa system i huvudsak ägnar sig åt representativa och ceremoniella uppgifter. Samtidigt faller några länder utanför mönstret. Moldavien är kanske det tydligaste fallet där presidenten har betydande makt inom ramen för det parlamentariska systemet. Det enda som egentligen motiverar att Moldavien betecknas som parlamentariskt och inte semipresidentialt är att presidenten inte väljs i direkta val. Även Ungern avviker något från övriga parlamentariska system genom att presidenten enligt den ungerska författningen innehåller ett flertal maktbefogenheter, något som annars vanligen gäller för semipresidentiala system.

¹ Några av de postkommunistiska länderna är exkluderade. Det gäller bland annat Bosnien-Hercegovina, Montenegro och Tadzjikistan. I Bosniens fall är förklaringen helt enkelt att det är svårt att placera landets konstitution i någon av kategorierna parlamentarism, semipresidentialism eller presidentialism, liksom att koda presidentmakten på ett rättsvisande sätt. Det sistnämnda är också skälet till att Tadzjikistan utelämnas. Att Montenegro inte finns med beror på att författningen från 2007 ännu inte fanns tillgänglig när presidentmaktsbestämningen genomfördes.

Figur 1. Presidentmakt och institutionstyp (Johannsen-Sedelius' presidentmaktsindex 2007)

Not: Johannsen-Sedelius' presidentmaktsindex är skapat utifrån en kodning av respektive lands författning inkluderande författningsändringar fram till och med 2007. Indexet är sammansatt med åtta variabler som mäter presidentens utnämningsmakt samt femton variabler som mäter presidentens makt i fråga om andra, mer direkta politiska befogenheter. De senare befogenheterna viktas till att få en större tyngd än utnämningsmätsvariablene. Den formel som används är en modifierad variant av den som Lars Johannsen använder i sin avhandling från 2000. Formeln ser ut som följer: $1(\sum U_{1-8}) + 2(\sum P_{1-15} + V)$ där U står för utnämningsmakt, P för politisk makt och V för den valmetod som används till presidentämbetet (0=indirekt val, 2=direkt val).

Teoretiska perspektiv på konstitutionella val

Riskerna med att inrätta starka presidentämbeten i regimer som genomgår en transitionsprocess har flera gånger lyfts fram i statsvetenskaplig forskning (jfr Elgie 2008, Johannsen 2000, Linz 1997). Den generella kritiken av presidentiella och semipresidentiella system handlar, för det första, om presidentens låsta mandatperiod, vilken gör det svårt att avsätta en «dålig» president. För det andra kritiseras den dubbla legitimiteten, det vill säga att både president och parlament kan stödja sig på folkets mandat, vilket kan leda till politiska läsningar om presidenten och den parlamentariska majoriteten representerar skilda politiska läger (Linz 1990, 1994). För det tredje framhålls att ett starkt presidentämbete innebär betydande risker för en osund maktkoncentration (Mainwaring & Shugart 1997). Empiriska studier har till övervägande del också visat att presidentiella system generellt presterar sämre än parlamentariska

när det gäller demokratins överlevnad (Stepan & Skach 1993, Valenzuela 2004).

Hur skall vi då förstå att så många av de postkommunistiska länderna faktiskt inrättade starka presidentämbeten? Med utgångspunkt i etablerade teoretiska ansatser har olika forskare försökt att nära sig förklaringar till de författningsmässiga valen i Central- och Östeuropa.

Flera jämförande studier har, utifrån transitionsteori, fokuserat på den *politiska förhandlingsprocessen* under vilken de konstitutionella arrangemangen beslutas, det vill säga de politiska uppgörelserna i kölvattnet av Berlinmurens fall 1989 och Sovjetunionens upplösning 1991. Så har till exempel de förhandlande aktörernas rationella överväganden kring vilka typer av institutioner som ger bäst avkastning i termer av effektivt politiskt styre (Tsebelis 1990) och ekonomisk utveckling (Przeworski 1991) tillmätts stor betydelse. Med undantag för renodlade kulturperspektiv innehåller dessutom de flesta analyser av postkommunistiskt konstitutionsbyggande någon form av *rational choice-antaganden*, det vill säga antaganden där aktörernas relativa styrka ifråga om information, förhandlingsposition och grad av osäkerhet blir betydelsefulla för det institutionella utfallet. Timothy Frye (1997, 2002) illustrerar detta när han i sin analys utgår från antagandet att politiska aktörer försöker maximera sin egen politiska makt genom att säkra sin egen position och genom att skapa institutioner som tillåter dem att utöva så mycket makt som möjligt.

En annan riktning med lång tradition inom statsvetenskapen argumenterar för att politiska institutioner har sina rötter i landets politiska kultur (Almond & Verba 1963). Utifrån detta har vissa forskare pekat ut den ryska politiska kulturen och det leninistiska arvet som de viktigaste faktorerna för att förstå de valda institutionerna bland de postkommunistiska länderna (Jowitt 1992, Kubicek 1994). En nära relaterad men mer *historisk-institutionell* riktning betonar det institutionella arvet som avgörande för de konstitutionella valen (Elster *et al.* 1998, Offe 1996). De studier som på olika sätt kombinerat sådana *historisk-institutionella faktorer* med *rational choice-antaganden* har visat sig särskilt fruktbara. Bland annat har Jon Elster (1996) utvecklat argumentet att nya institutioner speglar styrkeförhållandena mellan de institutioner som är inblandade i konstitutionsskapandeprocessen. Utfallet av en förhandlingsprocess som domineras av presidenten tenderar att bli en författnings som ger stark makt åt presidentämbetet. Omvänt utmynnar en förhandling präglad av en stark parlamentarisk församling sannolikt i en

parlamentariskt orienterad konstitution med ett mer begränsat presidentämbete. Därmed för Elster samman ett resonemang grundat på rationella aktörer under förhandlingssituationen med historisk-institutionella antaganden, enligt vilka valet av nya institutioner reflekterar redan tidigare etablerade institutionella mönster.

Den fortsatta empiriska diskussionen tar utgångspunkt i antagandet att aktörernas relativa styrkeposition i förhandlingarna – som bland de postkommunistiska länderna inte minst bestämdes av olikheter i transitionsprocessernas karaktär – har avgörande betydelse för det institutionella utfallet. Samtidigt görs antagandet att aktörernas val av institutioner är präglat av redan existerande institutionella mönster, och att även historiska erfarenheter av institutioner kan påverka aktörernas beslut att, vid en given tidpunkt, välja en viss institutionell modell. Med andra ord kommer de specifika förhandlingsförutsättningarna som åtskilde de centraleuropeiska författningsprocesserna från de postsovjetiska motsvarigheterna att diskuteras mot bakgrund av olikheter i det historisk-institutionella arvet.

Institutionell organisering under sovjetiden

I Sovjetunionen tillämpades principen om maktens enhet snarare än konstitutionell maktdelning. Systemet med sovjeter (rådsförsamlingar) kombinerade inte bara verkställande och lagstiftande makt på unions- och republiknivå utan också på regional och lokal nivå. Kännetecknande för det sovjetiska systemet var dess centraliserade och hierarkiska struktur. I teorin utgjorde Högsta sovjet på varje nivå det organ inför vilket alla andra administrativa enheter var ansvariga. I praktiken saknades dock formella garantier för att säkerställa sovjetrådens faktiska ställning, vilket gjorde att lagstiftande och verkställande funktioner ofta sammansmades (Willerton 2005: 21). Samtidigt kan antas att en tydligare konstitutionell maktdelning knappast hade påverkat den politiska praktiken eftersom den reella maktens *de facto* utövades av Sovjetunionens kommunistiska parti. Maktkoncentration kring partiet och dess ledare, snarare än maktbalans mellan institutionerna, utgjorde motorn i det sovjetiska systemet.

Denna ordning utmanades först efter att Michail Gorbatjov som ny generalsekreterare i kommunistpartiet 1985 startade den förändringsprocess som slutligen ledde fram till Sovjetunionens fall. Gorbatjov initierade tre författningsmässiga förändringar av central betydelse. För det första togs artikel 6 i «Brezjnev-konstitutionen» från 1977 bort – artikeln som stadgade att kommunist-

partiet skulle ha den ledande rollen i det sovjetiska samhället. För det andra så inrättades en ny parlamentarisk struktur, bestående av en folkkörsamling där två tredjedelar av mandaten skulle få väljas fritt och, för det tredje, skapades ett presidentämbete med betydande exekutiv makt till vilket kommunistpartiet inledningsvis skulle utse presidentkandidat (Gadzhiev 2001).

Även i de centraleuropeiska länderna som inte var en del av Sovjetunionen inrättades konstitutioner baserade på sovjetiska principer, men med tydligare koppling till de parlamentariska systemen i Västeuropa. All makt tillskrevs folket: val, partier och lagstiftande församlingar fanns konstitutionsenligt på plats. År 1950 hade samtliga länder antagit «demokratiska författningar». I praktiken handlade det dock om fasader där de överordnade sovjetiska principerna om kommunistpartiets ledande roll, demokratisk centralism och de eviga vänskapsbanden med Sovjetunionen stod i vägen för faktiskt demokratiska institutioner.

Förutom i federationerna Jugoslavien och Tjeckoslovakien inrättades enkammarparlament som sammanträdde några dagar vid några tillfällen varje år. Detta krävde en mer operativ instans som, åtminstone formellt, tog löpande politiska beslut under året. Detta lösades genom olika varianter av presidentiella rådsförsamlingar eller presidium, vilka utsågs av parlamenten. Statschefen utsågs indirekt via parlamenten och standardmodellen var att presidenten för rådsförsamlingen också utsågs till statschefsämbetet. Tjeckoslovakien och Östtyskland utgjorde undantag med «oberoende» presidenter, liksom även Jugoslavien från 1953 och Rumänien från 1974, där presidentämbeten specialinrättades till förmån för Josip Tito respektive Nicolae Ceaușescu. Enligt parlamentariska principer utsågs regeringarna (ministerkabinetten) av parlamentet där kabinettsordföranden fungerade som premiärminister. Även i detta avseende avvek Tjeckoslovakien genom att regeringsutnämndet var presidentens ansvar.

Sammantaget var de postkommunistiska parlamenten, såväl de Högsta sovjeterna som de centraleuropeiska folkkörsamlingarna, formellt suveräna bärare av folkets vilja. I praktiken utgjorde parlamenten institutionella kulisser vars funktion var att både dölja och samtidigt legitimera att den verkliga makten innehades av kommunistpartierna i allmänhet, och av deras yttersta ledningar i synnerhet.

Institutionell kontinuitet och auktoritära presidenter i Centralasien

Efter Sovjetunionens sammanbrott 1991 var förutsättningarna för institutionsbyggande som bekant radikalt annorlunda i de tidigare sovjetrepublikerna jämfört med länderna i Centraleuropa. Medan författningsarna i de senare omskapades i grunden som en följd av de folkliga oppositionsrörelsernas styrkeposition i förhandlingarna, handlade de postsovjetiska författningsprocesserna snarast om modifieringar av den sovjetiska modell som utvecklats under Gorbatjov. Detta också som en följd av att flertalet postsovjetiska länder mer eller mindre saknade historiska erfarenheter av självständighet och demokratiska institutioner. Med andra ord kom den redan existerande sovjetiska författningen att bli styrande även för de postsovjetiska författningarna.

I de postsovjetiska länderna, och i synnerhet i de centralasiatiska republikerna (Kazakstan, Kirgizistan, Tadzjikistan, Turkmenistan och Uzbekistan), kunde den politiska eliten klara övergången till självständighet relativt intakt och utan betydande interna splittringar eller opposition. Förenklat skulle man kunna säga att regimerna klädde om från kommunistisk till nationalistisk kostym. I linje med Gorbatjovs skapande av ett presidentämbete för Sovjetunionen inrättade de självständiga republikerna tidigt nya presidentämbeten, innan postkommunistiska konstitutioner antagits. Förutom Askar Akajev i Kirgizistan, var samtliga av de självständiga centralasiatiska republikernas första presidenter också de tidigare generalsekreterarna för kommunistpartiet. Trots Sovjetunionens upplösning var det närmast status quo ifråga om den politiska elitens kontroll över makten; ett faktum som i hög grad bestämde förutsättningarna för utformningen av de nya institutionerna.

Redan i utgångsläget dominerade de nyutnämnda presidenterna förhandlingarna och drev på för att betydande makt skulle knytas till presidentämbetet. I strategin ingick också att så långt som möjligt begränsa oppositionens möjligheter att påverka utfallet i en annan riktning. Därtill hade presidenterna stöd hos en betydande andel av dem som ekonomiskt vunnit på den radikala omställningen från planekonomi till marknadsekonomi. Resultatet blev att argumenten för ett starkt presidentämbete fick stort genomslag både i debatt och i de slutliga författningsdokumenten. Ett effektivt verktyg som presidenterna har utnyttjt flitigt, i Centralasien såväl som i flera andra postsovjetiska stater, är folkomröstningar för att successivt förstärka presidentens ställning i såväl den ursprungliga författningen som i den allmänna lagstiftningen. Genom att vända sig direkt till folket

har presidenterna kunnat kringgå oppositionen och därigenom legitimera både ett starkt presidentämbete och samtidigt en redan auktoritär inriktning.

Det postsovjetiska Östeuropa och presidentmakten gradvisa konsolidering

Medan presidentdiktatur blev utfallet i de centralasiatiska länderna ganska snart efter Sovjetunionens upplösning, skedde utvecklingen mot presidentdominerade system något mer gradvis i Ryssland, Ukraina och Vitryssland, liksom i Armenien, Azerbajdzjan och Georgien (jfr Johannsen 2000). Vitryssland illustrerar detta väl där en initialt pluralistisk politisk utveckling (1991–94) gradvis förändrades i repressiv auktoritär riktning efter att Aleksandr Lukasjenko tillträtt presidentämbetet. Innanförandet av ett starkt presidentämbete i Vitryssland var dock inte oomstritt. Omröstningar i samband med skapandet av den vitryska författningen 1994 visade att en så stor andel som runt 40 procent av ledamöterna i parlamentet röstatade emot att införa ett presidentämbete överhuvudtaget. Det kom också varningar från olika håll, bland annat menade den Vitryska folkfrontens dåvarande ledare Zianon Pazniak att införandet av ett starkt presidentämbete riskerade att bara föra Vitryssland från en diktatur till en annan, och att det vitryska samhället då skulle ha små möjligheter att hindra en sådan utveckling (Lukashuk 2001: 300). Trots att dessa argument i efterhand har visat sig helt befogade fick de inte tillräckligt genomslag. Istället ansågs det bland eliterna finnas starka skäl att mot bakgrund av den då betydande ekonomiska och politiska instabiliteten i landet, skapa ett starkt presidentämbete för att på så sätt möjliggöra en stark statsmakt. Därtill var legitimiteten för landets parlament extremt låg vilket knappast var till fördel för dem som förespråkade en parlamentariskt inriktad författning.

Bland de postsovjetiska länderna är kanske Ukraina det tydligaste exemplet på konstitutionell instabilitet. Detta kan illustreras med att det dröjde ända fram till 1996 innan landet antog sin självständighetsförfattning. Mellan 1991 och 1996 tillämpades den sovjetiska konstitutionen med vissa tillägg där presidenten, precis som i övriga postsovjetiska republiker, redan i utgångsläget hade en stark ställning. Argumenten för att även i den nya konstitutionen ge presidenten betydande makt var kopplade till förhoppningar om just politisk stabilitet och nationell enhet (Wolczuk 2001). Resonemanget är logiskt mot bakgrund av att både partisystem och parlament präglades av fragmentering och oförutsägbarhet. Över-

huvudtaget var de politiska partiernas betydelse vid skapandet av de nya institutionerna marginell. Snarare var det en författningsprocess som domineras av kretsen kring president Leonid Kravtjuk (1991–94) och hans efterträdare, Leonid Kutjma (1994–2004).

Trots detta speglade författningsprocessen den dragkamp som under hela Ukrainas självständighetsperiod pågått mellan parlament, president och regering (Sedelius 2008). President Kutjma ville först skapa en fullt ut presidentiell konstitution, alltså ett system där presidenten agerar både stats- och regeringschef och där parlamentet inte kan avsätta regeringen. När detta misslyckades drev han istället linjen att presidenten, inom ramen för det semipresidentiella systemet, skulle ges befogenhet att upplösa parlamentet (Wolczuk 2001). Inget av dessa förslag fick tillräckligt genomslag och resultatet blev en författningskompromiss med ett något svagare presidentämbete än i till exempel Ryssland och Vitryssland, men betydligt starkare än motsvarigheterna i Centraleuropa och på Balkan – en författningskompromiss som fortfarande i slutet av 2008 var föremål för djupgående motsättningar mellan parlament, president och regering.

Rysslands system har av vissa kallats för «superpresidentiellt» (Ishiyama & Kennedy 2001). Den ryska konstitutionen från 1993 är tydlig med att det är presidenten som «definierar den huvudsakliga inrikningen på Rysslands inrikes- och utrikespolitik» samtidigt som han eller hon också representerar landet inåt och utåt (Constitution of the Russian Federation 1993: Art. 80–93). Att konstitutionen ger presidenten en så stark ställning är tydligt kopplat till resultatet av den konflikt som slutade med Boris Jeltsins väpnade angrepp mot det ryska parlamentet samma år. Jeltsin gick segrande ur konflikten och fick på så sätt ett betydande handlingsutrymme vid skapandet av den ryska förfatningen.

Med utgångspunkt i det presidentämbete som Gorbatjov tidigare hade inrättat drev Jeltsin på för ett presidentorienterat system där det upplevda behovet av politisk stabilitet och ekonomiska reformer snarare än maktdelning och pluralism fick företräde. Semipresidentialism prioriterades framför presidentialism, dock med skillnaden att den ryske presidenten gavs ett betydligt starkare inflytande över regeringen än vad som vanligtvis är fallet i semipresidentiella system. Rysslands författning följer den typiskt postsovjetiska modellen enligt vilken presidenten både avsätter och tillsätter regering (och premiärminister) samtidigt som också parlamentet, åtminstone i teorin, har möjlighet att genom misstroendeförklaring fälla regeringen. Detta ger ett dubbelt ansvarsförhållande som konstitutionsforskare menar kan skapa betydande svårigheter för effektivt

politiskt beslutsfattande (jfr Shugart 2005, Sokolowski 2001).

Vid en konstitutionell kategorisering av de postsovjetiska länderna (tabell 1) förefaller Moldaviens parlamentariska system nog som det mest avvikande fallet. Mellan 1991 och 2000 valdes den moldaviske presidenten i direkta val och förfatningen var då i enlighet med definitionen av premiärministerbetonad semipresidentialism. Till skillnad från majoriteten av de postsovjetiska länderna har Moldavien dock aldrig inrättat presidentbetonad semipresidentialism. Det stod tidigt efter Sovjetunionens sammanbrott klart att presidentens handlingsutrymme och möjligheter att dominera förfatningsprocessen på samma sätt som i till exempel Vitryssland och Ryssland inte skulle bli möjligt. Både den förste postsovjetiske presidenten, Mircea Snegur (1990–97), och hans efterträdare, Petru Lucinschi (1997–2001), tog initiativ till att i förfatningen utöka presidentens makt på bekostnad av parlamentet – initiativ som på det hela taget stoppades av parlamentet.

En viktig förklaring står att finna i det moldaviska parlamentets relativa styrka som i jämförelse med motsvarigheterna i andra postsovjetiska länder varit utmärkande. Framförallt har det reformerade kommunistpartiet (PCRM) och dess allierade lyckats skapa gynnsamma majoritetsförhållanden under merparten av Moldaviens självständighet, vilket gjort parlamentet till en instans som de mer centerorienterade presidenterna Snegur och Lucinschi inte kunnat ignorera. Det är först under 2000-talet, och ironiskt nog efter förändringen till indirekta presidentval, som presidentens handlingsutrymme ökat. Detta beror i första hand på att den kommunistiske presidenten Vladimir Voronin (2001–) under en rad av år har kunnat agera med en betryggande parlamentarisk vänster-majoritet i ryggen.

Folklig mobilisering och parlamentariska principer i Centraleuropa

Transitionsprocesserna i Centraleuropa (de baltiska länderna inräknat) kännetecknades i mycket högre utsträckning än i Sovjetunionen av folklig mobilisering och underifrån-revolution. Partier eller snarare folkliga massrörelser, såsom Solidaritet i Polen och Charta 77 i Tjeckoslovakien, bidrog till att de postkommunistiska förfatningsprocesserna pågick under större pluralism och folktlig tryck än i de postsovjetiska republikerna. Att parlamentariska principer fick företräde framför presidentdominerade system kan till betydande del förstås mot bakgrund av transitionsprocessernas specifika karaktär

i kombination med ländernas kulturella, historiska och geografiska närhet till Västeuropa. Inte minst visade sig i flera fall erfarenheter av demokratiska institutioner från mellankrigstiden ha både symbolisk och reell betydelse för formandet av parlamentariskt orienterade författningar efter kommunismens fall 1989.

De folkligt förrankrade transitionsprocesserna innebar bland annat att presidenterna i Centraleuropa inte kunde dominera förhandlingsprocesserna i samma utsträckning som sina postsovjetiska motsvarigheter. Istället blev de parlamentariska församlingarna betydelsefulla arenor för de institutionella förhandlingar som földe i kölvattnet av Berlinmurens fall. Jon Elsters (1996) tes om att de institutionella aktörer som dominerar förhandlingsprocessen tenderar att förordra konstitutioner som ger företräde åt den egna institutionen är alltså relevant. Med andra ord, i Centraleuropa där parlamenten fick en framskjuten position i förhandlingarna, prioriterades parlamentarismens principer (som sagts ovan avviker inte bara de baltiska länderna, utan även Moldavien från övriga postsovjetiska stater i detta avseende).

Semipresidentialism som den konstitutionella kompromisslösningen

Valet av premiärministerbetonad semipresidentialism i Bulgarien, Litauen, Polen, Kroatien och Rumänien kan ses som en konstitutionell kompromiss inkluderande sinsemellan svåröverenskommeliga intressen. Åtminstone fyra faktorer kan identifieras som i olika grad kan kopplas till transitionsprocessernas karaktär och till historisk-institutionella aspekter.

För det första fanns *en generell strävan bland de förhandlande aktörerna att införa ett parlamentariskt orienterat system av västeuropeiskt snitt*. Genom att välja institutionella modeller motsvarande de etablerade demokratierna i Europa markerade länderna sin politiska, historiska och geografiska identitet, samtidigt som det också underlättade en närmare knytning till EU. Från denna utgångspunkt föreföll rent parlamentariska system som det mest naturliga valet, vilket också blev den mest spridda styrelseformen bland de centraleuropeiska länderna (jfr tabell 1).

I flera länder konkurrerade dock ambitionen att inrätta ett modernt parlamentariskt styre med ett upplevt behov av historisk kontinuitet med starka presidentämbeten och nationella ledare från tidigare självständighetsperioder. Litauen och Polen är tydliga exempel. I båda fallen går det att spåra presidentmakten till

självständighetsperioden under mellankrigstiden då starka, närmast auktoritära presidentämbeten inrättades. I Litauen symboliseras mellankrigsperioden, liksom dess dåvarande starke president, Antanas Smetona (1926–40), nationell styrka och oberoende. Den litauiska folkfronten, Sajudis, och dess ledare Vytautas Landsbergis argumenterade efter den återvunna självständigheten 1991 för återinförandet av en stark presidentmakt med hänvisning just till mellankrigstiden (Holm-Hansen 2006, Nørgaard & Johannsen 1999). På motsvarande sätt spelade självständighetserfarenheter från mellankrigstiden roll för inrättandet av semipresidentialism i Polen. Arvet efter den starke polske ledaren under 1920- och 1930-talet, Josef Pilsudski, bekräftades, om man så vill, symboliskt i det nyinrättade presidentämbetet på 1990-talet. Det är talande att det postkommunistiska Polens förste president, Lech Walesa (1990–95), inte värjde sig mot jämförelser med den auktoritäre Pilsudski (Brzezinski 2000: 52–57).

Samtidigt var den historiska länken till presidentämbetet inte lika relevant för alla de länder som inrättade semipresidentialism. I Bulgarien och Rumänien fanns snarare en oro bland flera aktörer inför en stark presidentmakt, inte minst med anledning av de repressiva regimer som skapades under de auktoritära ledarna Todor Zjivkov respektive Nicolae Ceaușescu under kommunisttiden. I Rumänien blev dock den Nationella räddningsfrontens (FSN) dominerande position under Ion Iliescus ledning betydelsefull. Avsaknaden av konstitutionell debatt gav FSN möjlighet att införa ett relativt starkt presidentämbete (samma presidentämbete som Iliescu innehade redan när konstitutionens slutdokument togs i december 1991). I Bulgarien var maktbalansen mellan exkommunisterna i socialistpartiet (BSP) och den demokratiska oppositionen (UDF) mer jämn och här var det istället oppositionen som såg sina möjligheter i ett starkt presidentämbete. BSP lyckades dock genom sin relativa styrkeposition hålla emot UDF:s krav på mer omfattande presidentiella befogenheter, vilket underlättades av att oppositionen saknade en stark ledare av Walesas eller Iliescus kaliber. Resultatet blev en direktvald president men – i jämförelse med både Polen och Rumänien – med relativt begränsade befogenheter (jfr figur 1).

För det andra blev premiärministerbetonad semipresidentialism *en logisk kompromiss utifrån kortsiktiga politiska mål och intressen*, reflekterande i stort styrkan hos de grupper och individer som förhandlade fram konstitutionen. De som kalkylerade med stora chanser att vinna presidentvalet arbetade för att införa en tydlig presidentkomponent i förfatningen, medan de potentiella förlorarna

motarbetade sådana ansträngningar. Inom Solidaritet i Polen kände man folkets stöd och här fanns tydligt idén om att ett starkt presidentämbete skulle vara till gagn för rörelsen, medan exkommunisterna i parlamentet avvisade förslagen och förespråkade kontinuitet med den kommunistiska regimens «parlamentarism». Premiärministerbetonad semipresidentialism blev på så sätt en modell som i någon mån var en medelväg mellan dessa positioner.

För det tredje så reflekterade de semipresidentiella arrangemangen i Centraleuropa, precis som i flera av de postsovjetiska länderna, *en strävan efter både politisk och ekonomisk stabilitet*. Det fanns en utbredd insikt om att partisystem och parlament, åtminstone under en tid, skulle förbli splittrade och att regeringsunderlaget följaktligen skulle vara skakigt. I bland annat Polen, Kroatien och Makedonien argumenterades explicit för att ett starkt presidentämbete kunde utgöra en nödvändig motvikt till svaga parlament och därmed en möjlig garant för kontinuitet och stabilitet (Bunce 1997).

Slutligen måste *enskilda politiska ledares betydelse* i samband med transitionen beaktas. Ledande dissidenter under kommunisttiden och tillika framträdande aktörer i transitionsprocesserna såsom Lech Walesa i Polen, Ion Iliescu i Rumänien och Vytautas Landsbergis i Litauen influerade i högsta grad utformningen av de nya institutionerna i sina respektive länder. Med ett betydande folkligt stöd kunde de i kraft av sin dissidentstatus driva på för ett direktvalt presidentämbete med mer än bara representativa funktioner (i flera fall stod också dessa ledare som segrare efter att de första postkommunistiska presidentvalen hade genomförts). Därmed blev semipresidentialism enligt fransk modell ett attraktivt alternativ.

Detta kan jämföras med situationen i exempelvis Tjeckoslovakien 1991–92 där det istället var kommunistpartiet som såg möjligheterna i ett direktvalt presidentämbete. Genom att lansera förslaget om en förändring från indirekta till direkta presidentval hoppades man inom kommunistpartiet att den egna kandidaten, den tidigare federale premiärministern Ladislav Adamec skulle vinna över oppositionens kandidat, dissidenten Václav Havel. Oppositionen, representerad av framförallt rörelsen Medborgarforum, var medveten om sin parlamentariska styrkeposition i förhandlingarna och stod fast vid att presidenten skulle ha begränsad makt och väljas indirekt av parlamentet, vilket också blev resultatet i konstitutionen från 1992.

Avslutande reflektioner

En majoritet av de postkommunistiska länderna valde någon av de två varianterna av semipresidentialism. Medan den premiärministerbetonade modellen fick sin spridning i Centraleuropa, domineras det presidentparlamentariska systemet bland de forna sovjetrepublikerna. Sammantaget visar genomgången i denna artikel att en kombination av aktörsorienterade och historisk-institutionella faktorer är relevant för att förstå den skarpa skiljelinjen mellan de postsovjetiska och de centraleuropeiska länderna ifråga om presidentmakt, men också för att förstå varför semipresidentiella författningsprioriterades framför parlamentarism i flera av de centraleuropeiska länderna.

Generellt var inrättandet av starka presidentämbeten logiskt mot bakgrund av de postkommunistiska transitionsprocesserna. Under den perioden första halvan av 1990-talet – där betydande osäkerhet präglade många av de ledande aktörerna – är det rimligt att en kraftfull president framstod som en attraktiv institutionell komponent för att främja nationell enhet, statsbyggande och framtidstro (faktorer som är nödvändiga också för demokratisk utveckling). Det direkta mandatet gav samtidigt presidenten en tydligare legitimitet och högre status än om han eller hon valts indirekt såsom vanligen är fallet i parlamentariska system. Direktmandatet öppnade för att presidenten kunde fungera som folkets röst mer än som partiernas representant. Dessutom kunde de större befogenheterna hos presidenten, jämfört med motsvarigheten i parlamentariska system, gagna presidentens ställning som garant för konstitutionens efterlevnad.

De postsovjetiska presidenterna har dock knappast varit företräddare för vare sig folkets röst eller gällande författnings. Snarare har de varit ivriga tillskyndare i att – i och för sig ofta med stöd i mer eller mindre demokratiska folkomröstningar – genomföra ytterligare förstärkningar av presidentämbetet. I flera fall har detta inneburit en direkt dödsstöt för de gryende demokratiseringsprocesser som ändå funnits. I den postsovjetiska kontexten hade inrättandet av starka presidenter överhuvudtaget liten koppling till några demokratiseringssträvanden. I det ideologiska vakuum som uppstod efter kommunismens fall föreföll en säkrare strategi vara att – istället för att satsa på omvälvande demokratiseringsreformer – verka för att de nya institutionerna till varje pris säkrade de styrande eliternas maktbas. Ett starkt presidentämbete erbjöd på så sätt en möjlighet att med «rätt» kandidat vid posten tillgodose bland annat oligarkernas intressen. Överhuvudtaget var argumentet om presidentämbetets betydelse som garant för ekonomisk och politisk stabilitet rimligt. Det

fanns hos den politiska eliten en utbredd insikt om att partisystem och parlament skulle vara svaga och följdaktligen att möjligheterna för stabila regeringar skulle vara högst varierande.

De konstitutionella förhandlingarna i de postkommunistiska länderna skedde dock inte isolerat från den politiska kulturen eller de tidigare institutionella mönstren. Det «presidentsystem» som formades under Gorbatjovs ledning i Sovjetunionen blev en naturlig utgångspunkt, och det som med små justeringar kunde anpassas för de postsovjetiska författningarna. Det går förstås också att betrakta de postsovjetiska presidenterna i ljuset av ett längre historiskt perspektiv där det starka presidentämbetet i viss mån förenar en auktoritär tradition med, ytterst sett, den ryska tsaren som förebild. Helt andra institutionella erfarenheter influerade de centraleuropeiska författningsprocesserna där den politisk-kulturella kopplingen till «Europa» liksom historiska perioder av självständighet och statsbyggande spelade en avgörande roll för det positiva utfallet i termer av mer balanserade författningar, något som i sin förlängning underlättade demokratins konsolidering i Centraleuropa.

Litteratur

- Almond, Gabriel A. & Sidney Verba (1963) *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Brzezinski, Mark (2000) *The Struggle of Constitutionalism in Poland*. London: Macmillan Press.
- Bunce, Valerie (1997) «Presidents and the Transition in Eastern Europe» i Kurt von Mettenheim (red.) *Presidential Institutions and Democratic Politics: Comparing Regional and National Contexts*. Baltimore, MD: The Johns Hopkins University Press.
- Constitution of the Russian Federation* (1993) Bucknell University (www.departments.bucknell.edu/russian/const/constit.html).
- Elgie, Robert (2008) The Perils of Presidentialism: Are they Exaggerated? *Democratization* 15 (1): 49–66.
- Elgie, Robert (2004) Semi-Presidentialism: Concepts, Consequences and Contesting Explanations. *Political Studies Review* 2 (3): 314–30.
- Elster, Jon (1996) The Role of Institutional Interests in Eastern European Constitution-Making: Explaining Legislative Dominance. *East European Constitutional Review* 5 (6): 63–65.
- Elster, Jon, Claus Offe & Ulrich K. Preuss (1998) *Institutional Design in Post-Communist Societies: Rebuilding the Ship at Sea*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Frye, Timothy (1997) A Politics of Institutional Choice: Post-Communist Presidencies. *Comparative Political Studies* 30 (5): 523–52.
- Frye, Timothy (2002) «Presidents, Parliaments and Democracy: Insights from the Post-Communist World» i Andrew Reynolds (red.) *The Architecture of Democracy: Constitutional Design, Conflict Management, and Democracy*. Oxford: Oxford University Press.
- Gadzhiev, Gadis (2001) «Power Imbalance and Institutional Interests in Russian Constitutional Engineering» i Jan Zielonka (red.) *Democratic Consolidation in Eastern Europe. Volume 1: Institutional Engineering*. Oxford: Oxford University Press.
- Holm-Hansen, Jørn (2006) «Litauen: sovjetrepublikken som fekk vesteuropeisk partimønster» i Elisabeth Bakke (red.) *Sentral-Europa og Baltikum etter 1989*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Ishiyama, John T. & Ryan Kennedy (2001) Superpresidentialism and Political Party Development in Russia, Ukraine, Armenia and Kyrgyzstan. *Europe–Asia Studies* 53 (8): 1177–91.
- Johannsen, Lars (2000) *The Constitution and Democracy: The Choice and Consequence of the Constitution in Post-Communist Countries*. Aarhus: Politica.
- Jowitt, Ken (1992) *New World Disorder: The Leninist Extinction*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Kubicek, Paul J. (1994) Delegative Democracy in Russia and Ukraine. *Communist and Post-Communist Studies* 27 (4): 423–41.
- Linz, Juan J. (1990) The Perils of Presidentialism. *Journal of Democracy* 1 (1): 51–69.
- Linz, Juan J. (1994) «Presidential or Parliamentary Democracy: Does it Make a Difference?» i Juan J. Linz & Arturo Valenzuela (red.) *The Failure of Presidential Democracy: The Case of Latin America*. Baltimore, MD: The Johns Hopkins University Press.

- Linz, Juan J. (1997) «Introduction: Some Thoughts on Presidentialism in Post-Communist Europe» i Ray Taras (red.) *Postcommunist Presidents*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lukashuk, Alexander (2001) «Constitutionalism in Belarus: A False Start» i Jan Zielezna (red.) *Democratic Consolidation in Eastern Europe: Volume 1, Institutional Engineering*. Oxford: Oxford University Press.
- Mainwaring, Scott & Matthew S. Shugart (red.) (1997) *Presidentialism and Democracy in Latin America*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nørgaard, Ole & Lars Johannsen (1999) *The Baltic States after Independence*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Offe, Claus (1996) «Designing Institutions in East European Transitions» i Robert E. Goodin (red.) *The Theory of Institutional Design*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Przeworski, Adam (1991) *Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sedelius, Thomas (2002) Pro-premier eller pro-president? Om distinktionen mellan parlamentarism, presidentialism och semi-presidentialism. *Statsvetenskaplig Tidskrift* 105 (4): 273–95.
- Sedelius, Thomas (2008) *The Tug-of-War between Presidents and Prime Ministers: Semi-Presidentialism in Central and Eastern Europe*. Saarbrücken: VDM Verlag.
- Shugart, Matthew S. (2005) Semi-Presidential Systems: Dual Executive and Mixed Authority Pattern. *French Politics* 3 (3): 323–51.
- Shugart, Matthew S. & John M. Carey (1992) *Presidents and Assemblies: Constitutional Design and Electoral Dynamics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sokolowski, Alexander (2001) Bankrupt Government: Intra-Executive Relations and the Politics of Budgetary Irresponsibility in El'tsin's Russia. *Europe–Asia Studies* 53 (4): 541–72.
- Stepan, Alfred & Cindy Skach (1993) Constitutional Framework and Democratic Consolidation: Parliamentarianism versus Presidentialism. *World Politics* 46 (1): 1–22.
- Tsebelis, George (1990) *Nested Games: Rational Choice in Comparative Perspective*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Valenzuela, Arturo (2004) Latin American Presidencies Interrupted. *Journal of Democracy* 15 (4): 5–19.
- Willerton, John P. (2005) «Putin and the Hegemonic Presidency» i Stephen White, Zvi Gitelman & Richard Sakwa (red.) *Developments in Russian Politics 6*. Durham: Duke University Press.
- Wolczuk, Katarzyna (2001) «Ukraine: Tormented Constitution-Making» i Jan Zielezna (red.) *Democratic Consolidation in Eastern Europe. Volume 1: Institutional Engineering*. Oxford: Oxford University Press.

Vadim Tsymburskij og Russland som øy: å forandre Russlands geopolitiske selvbilde

This article presents the geopolitical philosopher Vadim Tsymburskii's concept of «Island Russia», showing how it can be seen as an attempt to change the Russian mental map, and, consequently, the foreign policy of the country. Russian geopolitical discourse tends to see the country's ideal foreign policy and desired relations to «the Near Abroad» as a function of what Russia «really» is, in a geopolitical sense. Eurasianists claim that Russia is a distinct Eurasian civilisation destined to dominate that vast continent. Other «patriots» focus on Russia's Orthodox legacy and what they see as the country's prerogative to a leading role in the «post-Byzantine» space, or at least among the other East Slavic nations. Such patterns of thought support expansionist policies. Rather than criticising the discourse of culturology and geopolitics, in which much of the debate on Russian identity is embedded, Tsymburskii makes its language his own, but offers radically different answers. Rejecting both the Eurasia/West dichotomy and the narrow focus on Orthodoxy and Russianness (*russkost'*), Tsymburskii's message is one of isolationism: Russia should turn its back on Europe, whether as a model for its own development or as an object of westward expansion. But it also needs to bid farewell to Eurasianist hopes for alliance with and/or dominance over the countries of Eurasia.

Keywords: Russia, near abroad, philosophy of history, geopolitical self-image, Vadim Tsymburskii, Eurasianism

Russland er et kontinent.

Viktor Tsjernomyrdin, Russlands ambassadør til Ukraina og tidligere statsminister (*Itogi* 14. november 2000)

Jardar Østbø
stipendiat i russisk idéhistorie,
Institutt for fremmedspråk,
Universitetet i Bergen

Hva er «egentlig» Russland, geopolitisk sett? Er det et imperium eller en nasjonalstat? Er det en del av Europa eller en egen, eurasisk sivilisasjon? Og lå Russlands vugge virkelig i dagens Ukraina? I denne artikkelen vil jeg utforske hvordan den russiske filosofen

Artikkelen er basert på et innlegg under seminaret «Grensekryssing, grensegang», Det norske universitetssenter i St. Petersburg 16.–20. juni 2008.

Vadim Tsyburskij ved hjelp av sin øymetafor forsøker å gi nye svar på disse tilsynelatende «evige spørsmålene», og vise hvordan hans særegne geopolitiske visjon for Russland kan ses på som et politisk prosjekt: å forandre nasjonens geopolitiske selvbyilde slik at Russland kan forsones med sine nye grenser.

«Privilegerte interesser»

Russland har de siste årene vist både økende evne og vilje til å ivaretake sine interesser i tidligere sovjetrepublikker. Krigen i Sør-Ossetia i august 2008 demonstrerte at russiske myndigheter også er villige til å bruke militære maktmidler for å beskytte russiske interesser og statsborgere i disse landene. I kjølvannet av krigen presenterte president Dmitrij Medvedev en fempunkts liste som definerte det nye grunnlaget for landets utenrikspolitikk. Det siste av disse punktene gjaldt «det nære utland», det vil si de tidligere sovjetrepublikkene, som blir definert som russisk interesseområde:

Russland har, som andre land, regioner hvor vi har privilegerte interesser. I disse regionene ligger det land som tradisjonelt har vært knyttet til oss gjennom vennskapelige, hjertelige forbindelser, historisk sett spesielle forbindelser. Vi vil arbeide meget oppmerksomt og kultivere vennskapsforholdene med disse statene, våre nærmeste naboer.¹

Disse «vennene» er internasjonalt anerkjente, suverene stater. Men sett fra Russlands side stiller de ikke på lik linje med andre naboland. I tillegg til å være viktig økonomisk og sikkerhetspolitisk, har en form for kontroll med de tidligere sovjetrepublikkene også en *identitetmessig* betydning. I motsetning til for eksempel ukrainere, hviterussere eller usbekere hadde ikke russerne i sovjetperioden sitt eget, nasjonalt definerte territorium. Den russiske sosialistiske føderative sovjetrepublikk (RSFSR) var snarere en restkategori; det som ble igjen da nasjonene som ble funnet verdige til å ha en egen republikk, hadde fått sitt (O'Loughlin & Talbot 2005: 30). Russerne identifiserte seg i langt større grad med Sovjetunionen som helhet enn hva de andre etniske gruppene gjorde (Slezkine, referert i O'Loughlin & Talbot 2005: 30).

Da Sovjetunionen ble oppløst i desember 1991, ble det russiske territoriet med et pennestrøk redusert til sin minste utstrekning på

¹ Intervjuet med Medvedev er gjengitt på presidentens hjemmeside (http://kremlin.ru/appears/2008/08/31/1917_type63374type63379_205991.shtml).

300 år. Områder som Ukraina, som inkluderer blant annet det mange russere ser på som den russiske statens vugge, befant seg med ett utenfor Russlands grenser. Og av den etnisk russiske befolkningen, som hadde bodd spredt over nær sagt hele Sovjetunionen, befant nå plutselig rundt 25 millioner seg utenfor statens grenser. Det er ingen overdrivelse å si at dette skapte en følelse av tap (Tsygankov 2003: 104): I 2005 uttalte daværende president Vladimir Putin at «Sovjetunionens oppløsning var den største geopolitiske katastrofen i det 20. århundret» (Putin 2005).

Geopolitikk som svar på det postsovjetiske traumet

Geopolitisk terminologi brukes ofte av russiske politikere, både av makthavere og av medlemmer av opposisjonen (Solovyev 2004: 88). Geopolitisk tenkning har i det hele tatt hatt svært gode vekstvilkår i Russland etter Sovjetunionens sammenbrudd. Heller enn å være en rent akademisk disiplin, er geopolitikken her en form for ideologi (*ibid.*). Kullkastingen av marxismen-leninismen skapte hos mange et ideologisk tomrom som til en viss grad kunne fylles av geopolitikk (og såkalt «kulturologi», se under). I sin russiske utgave gjorde geopolitikken krav på å besitte den absolute sannhet og kunne framstå som en kjærkommen «ideologisk utvei» for intellektuelle som hadde vokst opp under den kalde krigen, men som nå plutselig opplevde å bli innprentet at man skulle være nikkedukke for Vesten. I sin ekstreme form tilbyr den russiske geopolitikken en evig konfrontasjon mellom Russland og Vesten. Og ikke minst: Den tildeler Russland rollen som verdens geopolitiske tyngdepunkt (*ibid.*: 87ff, 95).

Et nærliggende fenomen er framveksten av det nye faget «kulturologi», som er et obligatorisk allmenndannende emne ved svært mange høyere utdanningsinstitusjoner i Russland. Her lærer studenterne om hvordan de store linjene i verdenshistorien og internasjonal politikk kan forklares ved at menneskeheten er delt i «sivilisasjoner», hvorav de to viktigste er Vesten og «den slavisk-ortodokse verden». «Den muslimske verden» er hensatt til å velge side i konflikten mellom disse to (Laruelle 2004, se også Sjnirel'man 2007). Dette er tanker som ikke er fremmede for den russiske befolkningen som helhet: I en meningsmåling fra 2008 mente 42 prosent at Russland er en «egen, eurasisk sivilisasjon, hvis interesser i framtiden vil befinne seg i øst» (VTsIOM 2008).

Eurasianismen, en ideologi som nettopp ser på Russland som forskjellig fra både Europa og Asia, har de siste årene framstått

som kanskje den viktigste retningen innen russisk nasjonalistisk/patriotisk geopolitisk tenkning. Dette er ikke en enhetlig ideologi – eurasianismen opptrer i mange avskygninger, fra mystisisme og ekstrem ekspansjonisme til mer moderate og pragmatiske oppfatninger om at Russland har «privilegerte interesser» i de tidligere sovjetrepublikkene. Aleksandr Dugin, leder for partiet Eurasia og nyutnevnt professor i «konservative studier» ved Moskvas Statsuniversitet, personifiserer på mange måter dette brede spennet. Dugin har gradvis tonet ned ytterliggående standpunkter og esoteriske uttrykksmåter og oppviser nå en mer gjengs antivestlig innstilling – men har hele tiden beveget seg innenfor en eurasianistisk ramme (jf. Dugin 2000).

Også mindre eurasisk orienterte tenkere og ideologer er opptatt av den økende vestlige innflytelsen i det postsovjetiske området og den tidligere østblokken, spesielt i Ukraina og andre ortodokse nasjoner i det østlige Europa. Historikeren og politikeren Natalja Narotsjntskaia er en av de fremste eksponentene for en slags ny panslavisme, eller snarere en postpanslavisme.² Hun hevder at Russland må kjempe for å begrense den vestlige innflytelsen i det «postbyzantinske» området, som tilhører en helt annen sivilisasjon enn den vestlige. I denne regionen har Russland en naturlig lederrolle, mener Narotsjntskaia (Mitrofanova 2005: 47, Sidorov 2006: 333).

Slik tankegods er med på å opprettholde et russisk geopolitisk selvbilde som brer seg langt ut over grensene for den nåværende russiske statsdannelsen og derigjennom legitimerer en utenrikspolitikk basert på at Russland har «privilegerte interesser» i «det nære utland» og helst også en sterk innflytelse i det østlige Europa. I sin ytterste konsekvens kan dette innebære et ønske om en form for innlemmelse av andre staters territorium. Selv om russerne i forsvinnende liten grad er interessert i å ofre noe for å oppnå dette, er det likevel tankevekkende at bare 45 prosent i 2005 mente at Russlands nåværende grenser var riktige (O'Loughlin & Talbot 2005: 33).

Det er mot denne bakgrunnen jeg vil lese Vadim Tsyburskij. Hans prosjekt kan på mange måter ses på som en intellektuell strategi for å endre russernes mentale russlandskart slik at det stemmer bedre med det nye terrenget. Gjennom sine tallrike publikasjoner forsøker Tsyburskij å overbevise om at landområdene man mis-

2 Panslavismen er en tankestromning som oppstod på 1800-tallet og fokuserte på samling av slaviske folkeslag. I Russland forbindes panslavismen kanskje først og fremst med Nikolaj Danilevskij (1822–85) og enkelte andre slavofile tenkere.

tet i 1991 ikke utgjorde noe avgjørende tap. Han kjemper for å endre russernes fokus – bort fra Europa, bort fra imperietanken og bort fra eurasianismen. Arbeidet hans skriver seg dermed inn som et bidrag til den russiske identitetsdebatten i kjølvannet av Sovjetunionens oppløsning: Tsymburskij vil gi et nytt svar på hva Russland «egentlig» er.

Tsymburskij – en «geopolitisk historiefilosof»

Vadim Tsymburskij (f. 1957 i Lviv, Vest-Ukraina) har vært ansatt ved det sovjetiske, senere russiske, vitenskapsakademiet siden 1986. Siden 1995 har han vært seniorforsker ved Institutt for filosofi. Han er en respektert akademiker, opprinnelig spesialist på klassisk filosofi, men siden Sovjetunionens fall primært opptatt av geopolitikk, og har publisert artikler i en rekke akademiske og intellektuelle tidsskrifter, herunder *Polis*, *Pro et Contra*, *Obsjtjestvennye nauki i sovremennost'*, *Biznes i politika*, *Vestnik Jevrazii*, *Intellektual'naja Rossija* og *Russkij zjurnal*.

Metoden han benytter er en form for «geopolitisk historieskriving» eller «geopolitisk historiefilosofi», noe som innebærer et innslag av geografisk determinisme: Det geografiske miljø russerne lever og har levd i – på makronivå (staten Russland, den ortodokse verden) så vel som på mikronivå (landsbyen) – er bestemmende for landets «naturlige» geopolitiske stilling. Dette impliserer en betydelig grad av essensialisme: Man forutsetter at det finnes et entydig svar på hva Russland er, og dette gir igjen løsningen på hvordan man skal forholde seg til resten av verden. Denne grunnholdningen deler Tsymburskij med mange av eurasianistene, som er inspirert av klassisk geopolitikk,³ men om utgangspunktet er det samme, er slutningene Tsymburskij trekker, radikalt annerledes.

Tsymburskij er en glødende tilhenger av en ikke-ekspansjonistisk russisk utenrikspolitikk. Russland må forsone seg med sine nye grenser, mener Tsymburskij: Det territorielle tapet i 1991 var ikke en oppgivelse av landets «naturlige grenser», men tvert imot slutten på en nesten 300 år lang imperialistisk blindgate. Tsymburskij blir ofte kalt isolasjonist. Han ser ikke på Russland som en del av Europa, men han er også uenig med dem som ser landet som et imperium i seg selv eller som kjernen i et større, framtidig, eurasisk imperium.

3 Den klassiske geopolitikken ble utviklet på slutten av 1800-tallet og i første halvdel av 1900-tallet. For eurasianistene står særlig Halford Mackinder (1861–1941) og Karl Haushofer (1869–1946) sentralt. For en kritisk introduksjon til klassisk geopolitikk, se Ó Tuathail (1996).

Tsymburskijs geopolitiske visjon for Russland kan oppsummeres i en metafor han har blitt kjent for: «Øya Russland». Øy-metaforen ble faktisk introdusert allerede i desember 1991, men det er først i artikkelen med samme navn som ble publisert i *Polis* to år senere (Tsymburskij 1993), at metaforen videreføres til en mer helhetlig tenkning.

En ny geopolitisk metafor

Polis-artikkelen dreier seg om Russlands geopolitiske identitet, og hovedspørsmålet Tsymburskij stiller er hvorvidt Den russiske føderasjon representerer noe grunnleggende nytt, eller om den bare er en fortsettelse av det russiske imperiet og/eller Sovjetunionen, bare med et mindre territorium. Mistet Russland «seg selv» da sovjetrepublikkene ble uavhengige, eller var disse landområdene, eller i alle fall noen av dem, «fremmed jord» som man ikke skulle sørge over tapet av?

Ifølge den russiske eurasianistiske tolkningen av Halford Mackinders teori om «heartland» har Russland vært karakterisert av geografisk og økonomisk forening av skog og steppe. For Tsymburskij er dette imidlertid langt fra noe fyllestgjørende svar (Tsymburskij 1993: 1f). Russland som geopolitisk objekt har ifølge Tsymburskij tre hovedtrekk. For det første er Russland «det russiske etnos' nisje» mellom Europa og Kina. Dernest omfatter Russland enorme landområder i øst, noe som ifølge Tsymburskij har vært landets eneste fiende i øst helt siden man beseiret mongolene.⁴ Og for det tredje understrekker Tsymburskij Russlands isolasjon fra Vest-Europa. Ved inngangen til moderne tid var Russland skjermet fra Vest-Europa av et belte av øst- og sentraleuropeiske landområder som Tsymburskij omtaler som «stredeterritorier». Vest-Europa behandlet disse regionene som sine egne kornkamre, framholder Tsymburskij, og denne «andre føydalismen» holdt Øst-Europa utenfor moderniseringen som fant sted i vest. Dermed framstår den kalde krigen i Tsymburskijs øyne bare som en fortsettelse av historien om det delte Europa. Stredeterritoriene utgjør den vestlige grensen til Russland som geopolitisk objekt (Tsymburskij 1993: 3–5).

Hvis man for å bestemme Russlands mønster sammenstiller de paraeuropeiske «stredeterritoriene» i vest med russernes enhetlige geopolitiske nisje og de vanskelig tilgjengelige områdene i øst, og konstaterer

4 Mongolenes dominans over det østslaviske området varte fra 1237 til 1480.

hvor skjebnesvanger den historiske konstellasjonen som oppsto på 1500-tallet med proklamasjonen av tsardømmet, innmarsjen i Sibir og utbredelsen av livegenskap hos våre nærmeste naboer i vest ble, ja da tar Russland form av en gigantisk øy på kontinentet, en etnisk russisk øy med islett av andre folkeslag (Tsyburskij 1993: 4).

Ifølge Tsyburskij står dette synet på Russland som øy ikke i motsetning til den vanlige oppfatningen om at Russland er et land som karakteriseres av en mangel på klare, «naturlige» grenser. Tsyburskij trekker en parallel mellom Russland og tradisjonelle øystater (i bokstavelig forstand):

Slike [øy]stater kan noen ganger inkludere [omkringliggende] havområder i sitt geopolitiske legeme, og de kan nærme seg kontinentet og etablere brohoder der. Til andre tider kan de holde seg inne på kjerneøya og la havet gjøre tjeneste som forsvar mot kontinentale revolusjoner og hegemoni. Det er her sammenhengen mellom uklar grense og utilgjengelighet stammer fra (Tsyburskij 1993: 5).

Men de siste 280 årene har ikke russiske ledere tenkt slik, hevder Tsyburskij. På 1500- og 1600-tallet ble Russlands ekspansjon fortsatt drevet i samsvar med «øymodellen». For eksempel forsøkte tsarene ikke å hjelpe trosfeller som hadde havnet under osmansk herredømme, men koncentrerte seg om å erobre ingenmannslandet i øst. Men under Peter den store falt Russland for fristelsen til å prøve å ta igjen Vest-Europa. En hovedmålsetning ble nå å erobre stredterritoriene (Tsyburskij 1993: 5–7).

Det var aldri et mål for Peter å erobre Vest-Europa. Likevel sto resten av Russlands «imperialistiske periode» (det vil si fram til 1991) i vestliggjøringens tegn med en drøm om å «bortføre» Europa (*pokhisjtsjenie Jevropy*). Ekspansjonen østover ble drevet videre først og fremst når det var umulig å gå vestover, og til og med da ble den drevet av «europeiske mål», om så bare for å irritere Europa: «målene for ekspansjonen mot øst var alltid regioner hvis skjebne *akkurat da* ville treffe en nerve hos Vesten» (Tsyburskij 1993: 8). Til og med 1800-tallets slavofiler, som hadde startet med et håp om en russisk syntese av øst og vest, endte opp med en mer rendyrket «Drang nach Westen», hevder Tsyburskij, og viser til deres ønske om å øke russisk innflytelse i stredterritoriene (*ibid.*). Verken mellomkrigstidens eurasianister eller dagens postsovjetiske nyeurasanister har unngått å bli besatt av Europa.

Russisk tenkning har ligget under for denne geopolitiske myten, fra Bloks dikt om europeernes knasende skjeletter mellom Russlands («skyternes») «tunge, kjærlige labber»⁵ til utfallene fra nåtidens kulturologer mot «profesjonelle åndsrenser» som er forhekset av geografi og nekter russerne å være europeiske (Tsymburskij 1993: 8).

Men denne 280 år lange imperialistiske besettelsen av Europa tok slutt med prosessen som endte med at Sovjetunionen gikk i oppløsning. Tsymburskij understreker hvor kompleks prosessen var, og trekker fram ulike forklaringsvariabler som problemene i verdensøkonomien, våpenkappløpet, demokratiets framvekst og den overdrevne veksten i den byråkratiske eliten, samt den teknologiske krisen i den sovjetiske økonomien. Likevel blir alle disse faktorene for overflatiske for ham. Svaret finnes ifølge Tsymburskij på det geopolitiske nivå. Geopolitisk sett må Russland være ei øy, hevder han: For å overleve må Russland finne tilbake til den geopolitiske statusen det hadde før tiden som imperium (Tsymburskij 1993: 11f):

Men vi forstår likevel ikke hvorfor denne staten kunne reagere på en slik utfordring med å trekke seg sammen så irrasjonelt fort, med å kvitte seg med territorium på den måten, hvis vi ikke går ned (...) på nivået hvor Russlands hukommelse som geopolitisk selvorganiserende system framtrer. På dette nivået var Russlands mønster som «øy» hensatt til omrisset av RSFSR, som så vel våre imperietilhengere som mange kritiske liberalere så på som en bastard. I sin sanne betydning framstår dette fra 1600-tallet som et kontinuerlig alternativ til det russiske «heartland's» vekst, som, siden den var styrt av komplekset om å bortføre Europa, førte statens geopolitiske identitet til randen av sammenbrudd (...). Da kan den reduksjonistiske konjunkturen ved overgangen fra [19]80- til 90-tallet ses på som Russlands svar på utfordringen verdensordningen stilte landet overfor: et sporskifte over til «øymodellen», som har ført landet ut av den nevnte blindgaten (Tsymburskij 1993: 13).

Tsymburskij ser altså på Sovjetunionens opplosning som en «tilbakevending til normalen». Han understreker hvor utsydelige landets grenser er, deres «flytende karakter». De tidligere sovjetrepublikkene i vest, men også i sør, tilhører stredeterritoriene:

Faktisk er begge disse to gruppene samme type «stredeterritorier», som til forskjellige tider enten kan være del av Russlands «legeme» eller

⁵ Henvisning til Aleksander Bloks dikt «Skyterne» fra 1918.

falle fra i samsvar med russiske, regionale eller globale konjunkturer. I disse områdene har det aldri vært noen faste grenser mot Russland, og Russland har heller ikke noen egne, evige grenser her (...). Inndelingen mellom indre og ytre «stredeterritorier» har vært like tilfeldig som en havgrense (...). Russland forlater nå «stredeterritoriene» og trekker seg tilbake «til seg selv», til «øya», og gjenoppretter sin maksimale avstand til andre eurasiske etniske og sivilisatoriske plattformer (Tsymburskij 1993: 12f).

Ifølge Tsymburskij har Russland nå vendt tilbake til sin optimale geopolitiske form. Hovedfokus bør nå være på å ivareta sikkerheten og å vende seg bort fra Europa. I Sentral-Asia garanteres foreløpig Russlands sikkerhet av kontinuiteten i de politiske elitene, som Tsymburskij vil støtte, i motsetning til deres kolleger i Øst-Europa, som han mener Russland bør la seile sin egen sjø. Til og med innad i Den russiske føderasjonen bør man omfokusere, fra den europeiske delen til Sibir, som Tsymburskij ser på som nasjonens vugge (Tsymburskij 1993: 15).

I motsetning til det amorse, eller snarere flytende formen til Rus', trer Russland med sine nødvendige og tilstrekkelige geopolitiske kjennetegn i sin helhet fram ikke under Rjurik⁶ eller Ivan Kalita,⁷ men i løpet av 1500-tallet, og det siste av disse kjennetegnene ble russernes innmarsj i Transvolga-distriktet og områdene på den andre siden av Ural. Russland samlet ikke Sibir – landet *ble skapt av Sibir* på samme måte som det ble skapt av Øst-Europas marginalisering i den vestlige verdens økonomiske system (Tsymburskij 1993: 15, kursiv i original).

Tsymburskij argumenterer altså for at det han ser på som Russlands «fødsel» skal bestemme landets geopolitiske framtid. Han tar dermed avstand fra to vanlige oppfatninger i russisk historieskrivning. For det første kutter han nærmest de russiske historiske båndene til den tidligste østslaviske statsdannelsen, Rjuriks Rus' fra 800-tallet, som både Ukraina og Russland gjør krav på å være arvtakere etter. For det andre toner han kraftig ned kontinuiteten fra Moskva-riket til den russiske statsdannelsen.

⁶ Rjurik (ca. 830–ca. 879) var ifølge legenden grunnleggeren av Rus'.

⁷ Ivan Kalita (1288–1340) var første av Moskva 1325–40 og storfyrste av Vladimir 1328–40. Ivan Kalita blir i tradisjonell russisk historieskrivning gjerne sett på som den som begynte samlingen av de russiske landområdene.

Øymetaforen videreutvikles

Tsymburskij er utvilsomt påvirket av «den sivilisatoriske tilnærmingen» til historien slik vi kjenner den fra kulturologen, men også fra Nikolaj Danilevskij panslavisme (jf. fotnote 2). Særlig kommer dette til syne i artikkelen «Folkene mellom sivilisasjonene» fra 1997, hvor Tsymburskij videreutvikler øymetaforen (Tsymburskij 1997a). Som Samuel Huntington (1993, 1996) hevder han at Russland og Vesten tilhører to distinkt forskjellige sivilisasjoner.⁸ Men han er radikalt uenig i oppfatningen om at det er snakk om noe direkte sammenstøt («clash of civilisations») mellom dem.

For å vise dette bruker Tsymburskij det han kaller en «kulturgeografisk metode». Han baserer distinsjonen mellom sivilisasjoner på to jevnbyrdige kriterier: etnisitet og den såkalte «sakrale vertikalen». Sistnevnte definerer han som «religion eller ideologi som relaterer folkegruppers kultur, sosiale praksis og geopolitikk til en transcendental, høyere virkelighet» (Tsymburskij 1997a: 3). Vest-europeiske nasjoner er for eksempel hovedsakelig romanske eller germanske og tilhører Vestkirken. Russerne er slavere og hører inn under Østkirken. Ingen overflatiske likheter kan ifølge Tsymburskij veie opp for dette (*ibid.*: 1):

Jeg gjentar: Uansett hvor langt den kultur- og stilmessige tilnærmingen mellom Russland og Europa/atlantrikonens maktene har gått, viser nok-kelindikatorene (den sakrale vertikalens karakter, det etniske grunnlaget, kjerneområdet og, endelig, skriftype) at det skiller seg ut to sivilisatoriske komplekser på landområdene «mellan Dublin og Vladivostok». Med sin nordlige ortodoksi, sin opplevde, men ikke uttømte bolsjevisme, sin «russiskhet» [*russkost*] og sitt kyrilliske alfabet representerer Russland en samling kjennetegn som står i motsetning til de formelle indikatorene hos kjernen i Vesten (Tsymburskij 1997a: 5).

Mellom store sivilisasjoner eller imperier ser Tsymburskij nå en sone som han kaller «limitros». Dette er en videreutvikling av begrepet «stredeterminer», slik vi kjenner det fra «Øya Russland». Stredeterminer som begrep dekket først og fremst Øst-Europa. Nå sondrer ikke Tsymburskij lenger mellom Russlands ulike grenseområder: «Den store limitrofien» er et bredt, sammenhengende belte rundt hele «øya» Russland (se også Svjatenkov & Tsymburskij 2005).

⁸ Tsymburskijs artikkel er skrevet som et lengre tilsvart til Huntingtons bok *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* (1996) og publisert i *Pro et Contra*. De første delene av tilsvaret hadde blitt publisert i foregående nummer av tidsskriftet.

I den delen av limitrofen som befinner seg mellom Russland og Vest-Europa, finnes det flere nasjoner som kombinerer russiske og vestlige kriterier, for eksempel de slaviske, men katolske polakkene, eller de romanske, men ortodokse rumenerne. En annen markør som tilkjennegir tilknytning til enten Russland eller Vesten, er alfabet. Det tydeligste eksemplet her er serberne, som bruker det kyrilliske alfabetet, og kroatene, som bruker det latinske. En slik markør er lettere å endre, og nasjonene som befinner seg i limitrofen kan endre slike markører for å signalisere en politisk dreining til en av sidene (Tsyburskij 1997a: 4f).

Russlands status som egen sivilisasjon knytter Tsyburskij til to historiske hendelser. For det første Konstantinopels fall i 1453. Da byen ble erobret av osmanene, ble Moskva-rikets stilling og selvstilling styrket. Storfyrstedømmet begynte å se på seg selv som Det tredje Rom, det vil si som arvtaker etter Rom og Konstantinopel, som begge hadde vært sentrum for den «rette» kristne tro.⁹ For det andre Moskva-rikets ekspansjon østover. Moskva-riket var med andre ord ikke bare den siste av de store, kristne statene, det var også omgitt av hedninger på alle kanter: «Den andre og viktigste faktoren var at [den gylne] Horden og restene av denne ble tilintetgjort og at russerne rykket fram mot Ural og videre fram til Stillehavet, noe som gjorde dem til en ‘særegen (*osobyj*) menneskehett på en særegen jord’, omkranset av ‘verdens muhammedanere’» (Tsyburskij 1995: 7): Russland ble ei øy også i religiøs forstand, omgitt som det var av et hav av vantro.

Øya som Russlands primærsymbol og dets uttrykk

Samme år som «Folkene mellom sivilisasjonene» ble publisert, utviklet Tsyburskij øymetaforen enda lenger (Tsyburskij 1997b). I «Øya Russland» hadde han brukt metaforen som en måte å vise det russiske geopolitiske mønsteret gjennom historien på, altså som en ren illustrasjon. Tsyburskij trodde også at det var han selv som hadde funnet opp metaforen. Derfor, skriver han, ble han svært overrasket da en kollega kunne fortelle om russiske 1500-tallstekster som omtalte «den store øya Rusija» (*velikij ostrov Rusii*) og «den russiske øya» (*rosijskij ostrov*). Som om ikke det

⁹ Tesen om Det tredje Rom ble opprinnelig formulert av igumen Filofej i et brev til først Vasilij 3 i 1523–24. Ifølge Filofej var Moskva-riket nå, etter Konstantinopels («Det andre Roms») fall, den eneste gjenværende retrorente staten, og også den siste. Dette har helt fram til i dag blitt tolket som et uttrykk for imperialistisk tankegang, og har blitt brukt til å forklare russisk ønske om ekspansjon. Nyere forskning (for eksempel Sinitsyna 1998) viser imidlertid at tanken om et imperium var fremmed for Filofej.

var nok, viste samme person også til arabiske og persiske tekster fra 800- og 900-tallet, hvor det ble snakket om ei øy langt mot nord kalt ar-Rusija (*ibid.*: 1f). Dette inspirerte Tsymburskij til å studere øytanken grundigere.

I samme artikkelen reflekterer han også over statsviteren Maksim Iljins bruk av Oswald Spenglers begrep «primærsymbol». Ifølge Iljin bestemmer naturen hver enkelt sivilisasjons skjebne, og Russlands topografi gjorde at russerne så på seg selv som «kontinentale øyboere». Ifølge Iljin er det

den slaviske følelsen av å være en kontinental øyboer som er eldst og mest rotfestet hos russerne, følelsen av å bo i områder ved innsjøer og elver, mellom skogens og steppens «ørken». Gjennom historien består hans [øyboerens] valg i å gjøre framstøt for å ta seg over fra ett område til et annet gjennom en farlig egn hvor katastrofene truer (Tsymburskij 1997b: 2).

Tsymburskij gjør dette til utgangspunkt i sin filologiske undersøkelse, hvor han ser etter uttrykk for øybillet i den russiske kulturen. I orientalske historier fra 800- og 900-tallet finner han omtale av «rusy», et pelshandlerfolk som levde på ei øy i en innsjø. En annen forfatter plasserer øya i havet, etter en i skogen. Og på 1500-tallet framhevet en egyptisk arabisk forfatter at de russiske bosettingene lå så langt fra hverandre at de utgjorde øyer på kontinentet. Tsymburskij oppsummerer:

Det er tydelig hvordan gjengivelsene av ar-Rusija i Østen blir flere og flere. Enten er dette ei øy i skogen og myrområdene, en festning omgitt av vann, hvor handelsmenn «i sobel, ekorn og annen pels» gjennomfører tokt mot sine slaviske naboer, eller det er et kontinentalt område side om side med «et hav av mørke» og «det ubebodde nord», et land hvor det er langt mellom byene. Noen ganger styres ar-Rusija av «rusernes khan», andre ganger hersker anarkiet og landet er uvitende om lov og orden. Men fram mot 1500-tallet blir dette allerede delte bildet utfylt av fortellinger om «et folk av tyrkisk slekt» og «tsaren på denne tronen». Sannsynligvis er dette en forestilling om Moskva-riket, reflektert i Østens speil og smeltet sammen med det allerede 700 år gamle motivet «rusys øy» (Tsymburskij 1997b: 4).

Dette betyr likevel ikke at Tsymburskij regner øybillet for å komme fra andre enn russerne selv. Han finner nemlig også russiske middelaldertekster hvor det er snakk om ei «russisk øy». For eksempel skriver forfatteren av «Historien om Jefrosin [Jeleazar]

fra Pskov»: «thi der var denne Guds tjener Jeleazar fra den store øy Rusija, mellom nord og vest, i Jafets land, fra midnattslandet, fra den gudebeskyttede store by Pskov» (Tsymburskij 1997b: 5). Dette er den samme Jeleazar som grunnla det berømte klosteret hvor igumen Filofej formulerte den tidligere omtalte tesen om Moskva som Det tredje Rom, som Tsymburskij, som vi skal se, regner for å være nok et uttrykk for primærsymbolet «øy» (*ibid.*).

Tsymburskij mener også å finne støtte for sin tese i etymologien til det russiske ordet for øy (*ostrov*). Han peker på de forskjellige betydninger ordet har hatt i middelalderen, og støtter seg på ordbok over det russiske språk fra det 11. til det 17. århundre. Her står det at ordet kunne bety «liten skog midt på en slette», «en forhøyning» eller et atskilt (*obosoblennyj*) territorium eller dets befolkning (*Slovar'* ... 1987). Den sistnevnte betydningen forekommer også i en oversettelse av Skapelsesberetningen. I andre religiøse tekster betydder ordet rett og slett «kirke». Og i etter andre oversettelser dukket det opp på enda mer uventede steder, noe Tsymburskij mener delvis er et uttrykk for at «øybildet» var «innprentet» i oversetterens bevissthet (Tsymburskij 1997b: 6f).

Denne innprentingen underbygger han ved å undersøke bruken av ordet «*ostrov*» i russiske dialekter. Her finner han en hel rekke forskjellige betydninger, men felles for dem er at ordet betegner noe som «står ut» eller hever seg over miljøet rundt. Det er viktig å understreke at det her er snakk om å skille seg ut på en *positiv* måte, for eksempel som et fruktbart sted midt i et ellers goldt landskap. Dette er særpreget for russisk, framholder Tsymburskij (1997b: 8–10).

Tsymburskij har senere karakterisert seg selv som «spenglerianer» (Mitrofanov 2007), og i den omtalte artikkelen foretar han en slags «spenglersk analyse» av russisk kulturhistorie. Han kritiserer riktignok Spengler for hans «truisme» om at Russlands primærsymbol er den endeløse sletten (*die unendliche Ebene*). Tsymburskij fokuserer i stedet på én bestemt del av Spenglers primærsymbol – det som nettopp bryter med sletten.

Sentralt i Spenglers syn på verdenshistorien er overbevisningen om at primærsymbolet manifesterer seg i kunst, arkitektur og litteratur. Til tross for sitt forslag om den uendelige sletten som Russlands primærsymbol, beskriver han også hvordan «teltsformede» gamle russiske kirketak «stikker ut»: «De streber ikke oppover, som gotiske tårn; de dekker ikke, som moskékupler, men ‘stikker ut’ og understrekker dermed bygningens horisontalitet» (Spengler, sitert av Tsymburskij 1997b: 10). Dette er viktigere for Tsymburskij enn

den endeløse sletten: «Ergo er det ikke bare den ‘endeløse sletten’ som er primærsymbolet, men et uthetet sted der, som ikke står i motsetning til Den store horisontalen, men til og med understreker den» (Tsymburskij 1997b: 10).

Andre manifestasjoner av dette «som stikker opp fra sletten» finner Tsymburskij i Georgij Nisskijs maleri «Vei ved Moskva» eller Isaak Levitans «Over evig ro», i Aleksandr Bloks artikkel «Tidløshet», Georgij Fedotovs bok *Russlands skjebne og synder* og ikke minst Jevgenij Trubetskojs artikkel «Det allmenne, rette, skjulte og jevne». I sistnevnte verk blir eksempelvis en kirkebygning beskrevet som et bilde på oppstandelse: «På kirkegården står en kirke – en legemliggjørelse av et liv i evig oppstandelse. På vår slette er dette den forhøyningen som døden hittil ikke har maktet å jevne med jorden» (Trubetskoj sitert i Tsymburskij 1997b: 11). Til og med i forskjellige beskrivelser av russisk historie ser Tsymburskij en rekke øyer, det vil si perioder med stabilitet og trygghet atskilt av farlige overgangsfaser (1997b: 12).

Et av de fremste kulturelle uttrykkene for primærsymbolet «øy» finner Tsymburskij i myten om Moskva som Det tredje Rom (jf. fotnote 9). Denne hadde opprinnelig ingenting med imperiedrømmer å gjøre, men dreide seg om tanken om at Moskva-riket var den siste gjenværende store, kristne staten, omringet av vantro på alle kanter. Det samme gjaldt bildet som enkelte ledende kommunister tegnet like etter revolusjonen av det nye Russland som «alle proletærers hjemland», en «sosialistisk øy omgitt av fiender» (Tsymburskij 1997b: 17).

«Øyparadigmet» gjelder historisk sett også Russlands geopolitiske rom. Øyliknende geopolitiske formasjoner er ifølge Tsymburskij noe som er spesifikt for Russland og som skiller det fra andre østslaviske statsdannelser. Han flytter den russiske stats vugge bort fra Kiev til Novgorod, hvor innbyggerne så på seg selv som øyboere. Tsymburskij utfordrer skillelinjen mellom øst og vest som tradisjonelt trekkes mellom Novgorod og Kiev på den ene siden, og Moskva og Vladimir på den andre. For ham er Moskva og Novgorod/Pskov, til tross for stridighetene dem imellom, å betrakte som to deler av en ny sivilisasjon, arvtakeren til Kiev-riket. For eksempel brukte forfatteren av den tidligere omtalte «Historien om Jefrosin» den gamle formelen «den store øya Rusija», som opprinnelig betegnet Pskov- og Novgorod-området, om alle russiske landområder under moskovittisk styre (*ibid.*: 13).

Den russiske staten har opp gjennom århundrene gjentatt øymønsteret på forskjellige måter. Svedjebruk var basert på øyliknende

jordstykker i skogen. På slutten av 1400-tallet var Moskva allerede, demografisk sett, en tett befolket «øy» i et ellers nesten ubefolket område. De nyervervede eurasiske områdene ble befolket på samme måte, og på 1500- og 1600-tallet «avtegner Russland seg som en skogkledd øy mot steppens element» (Tsymburskij 1997b: 14).

Etter Tsymburskijs mening vil Russland alltid gjenoppstå som ei øy. Landets geopolitiske form er bestemt av dets primærsymbol, selv om det er rom for variasjoner innenfor dette mønsteret. Enhver sivilisasjon vil til en viss grad identifisere seg mot sin usiviliserte «andre» og kan på den måten komme til å få et selvbilde som preges av en øymentalitet. Men, hevder Tsymburskij, for Russlands del kommer øybildet *før* sivilisasjonen selv og er derfor bestemmende for den: «Men Russlands sivilisasjon er *primært* ‘øyboersk’, nett-opp fordi ‘den kontinentale øyboernaturen’ her er eldre enn sivilisasjonen som er bygd på den og bestemmer denne sivilisasjonens semiotikk» (*ibid.*: 15, min uth.).

Oppsummering

Tsymburskij representerer et friskt pust i russisk identitetsdebatt og geopolitisk tenkning. Hans fremste fortjeneste er etter min mening at han prøver å bryte opp stivnede forestillinger og revansjistiske geopolitiske visjoner. Dette viser seg kanskje særlig i hans vilje til å innføre nye geopolitiske begreper som «stredeterritorier», «limitrofer» osv. Samtidig er det lett å kritisere ham for å være unrealistisk og vag når det gjelder hans ønske om at Russland skal isolere seg mer fra omverdenen. Øymodellen hans passer godt sammen med en av de dominerende oppfatningene i dagens russiske utenrikspolitikk: at landet er kringsatt av fiender.

En vestlig observatør kan stille seg tvilende til Tsymburskijs teoretiske utgangspunkt og framgangsmåte, særlig slik disse framsto mot slutten av 1990-tallet. At en akademiker og yrkesfilosof som Tsymburskij anvender Oswald Spenglers lære om primærsymboler kan virke overraskende. Noen av hans argumenter er også relativt tynne. For eksempel er hans etymologiske undersøkelse av ordet «ostrov» fristende å avfeie som folkeetymologi, i alle fall er den ikke i samsvar med standardverkene (jf. f.eks. Fasmer 1986). Kunstverkene han trekker fram som eksempler på manifestasjoner av primærsymboler er ikke mange, og få av dem tilhører den russiske kanon. Hans utlegging av russisk historie er dessuten til tider selektiv. Tsymburskij har da også blitt kritisert for å være uviten-skapelig (Nikolaenko 2002).

Imidlertid er dette etter min mening ikke helt rettferdig. Tsymburskij er kunnskapsrik, argumenterer logisk og konsistent, motsier ikke seg selv og er nøyne med å være etterprøvbar. Samtidig synes det ganske klart at det han skriver om øymetaforen, ikke er forskning i vanlig, vestlig forstand. Han har et klart politisk prosjekt. Konklusjonene er i stor grad trukket på forhånd; det Tsymburskij gjør er å finne måter å underbygge dem på. Tsymburskij praktiserer med andre ord det man kan kalte en form for finalistisk historie-skrivning (i motsetning til en operasjonell, hvor resultatet ikke er gitt på forhånd) (Nankov 2004: 238f), men det betyr ikke at det han skriver er dårlig, bare at det er sterkt ideologisk farget. Det er de nasjonalistiske og patriotiske intellektuelle Tsymburskij først og fremst henvender seg til, i alle fall er det deres språk han snakker.

Tsymburskijs utlegninger om hva Russland geopolitisk sett «egentlig» er, har faktisk klare likhetstrekk med en politisk myte, slik den defineres av Christopher Flood:

an ideologically marked narrative which purports to give a true account of a set of past, present or predicted political events and which is accepted as valid in its essentials by a social group (Flood 2002: 44).

På mange måter konstruerer Tsymburskij et nytt mytologisk grunnlag for et ikke-imperialistisk russisk geopolitisk selvbilde som innebærer at man ikke gråter over tapet av Ukraina eller for den saks skyld Balkan eller til og med Konstantinopel. Med sin geopolitiske tolkning av russisk historie tilbyr Tsymburskij dermed et alternativ til andre, mer ekstreme geopolitiske visjoner. Men så langt er han fortsatt en isolert figur i det intellektuelle landskapet – akkurat som hans ideelle Russland er det i det geopolitiske landskapet.

Litteratur

- Dugin, Aleksandr (2000) *Osnovy geopolitiki*. Moskva: Arktogeja (www.geopolitika.ru).
- Fasmer, Maks (1986) «Ostrov». *Etimologitsjeskij slovar' russkogo jazyka*. Bind 3. Moskva: Progres.
- Flood, Christopher (2002) *Political Myth*. London & New York, NY: Routledge.
- Huntington, Samuel (1993) The Clash of Civilizations? *Foreign Affairs* 72 (3): 22–49.
- Huntington, Samuel (1996) *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York, NY: Simon & Schuster.
- Laruelle, Marlène (2004) The Discipline of Culturology: A New «Ready-Made Thought» for Russia. *Diogenes* (204): 21–36.
- Mitrofanov, Sergej (2007) Vadim Tsymburskij: Kondopoga – eto nasja Varfolomeevskaja notsj'. *Polititsjekij zurnal* 10. september (www.pravaya.ru/leftright/472/13481?print=1).
- Mitrofanova, Anastasia (2005) *The Politicization of Russian Orthodoxy*. Stuttgart: Ibidem.
- Nankov, Nikita (2004) Narrative Identity/Imperial Identity: Skazanie o knjaz'jakh vladimirskikh and Povest' o novgorodskom belom klobuke. *Slavica Tergestina* 11–12 (www.openstarts.units.it/dspace/bitstream/10077/2427/1/09.pdf).
- Nikolaenko, Dmitrij (2002) *O nautsnoj postanovke i resjenii geopolititsjeskikh problem* (www.hiv-aids-epidemic.com.ua/past-0054.htm).
- O'Loughlin, John & Paul F. Talbot (2005) Where in the World is Russia? Geopolitical Perceptions and Preferences of Ordinary Russians. *Eurasian Geography and Economics* 46 (1): 23–50.
- Ó Tuathail, Géaroid (1996) *Critical Geopolitics*. London: Routledge.
- Putin, Vladimir (2005) *Poslanie Federal'nomu Sobraniju Rossijskoj Federatsii 25. apreļa 2005 goda* (www.kremlin.ru/appears/2005/04/25/1223_type63372type63374type82634_87049.shtml).
- Sidorov, Dmitrii (2006) Post-Imperial Third Romes: Resurrections of a Russian Orthodox Geopolitical Metaphor. *Geopolitics* 11 (2): 317–47.
- Sinitsyna, N.V. (1998) *Tretij rim: istoki i evoljutsija russkoj srednevekovoj kontseptsii (XV–XVI vv.)*. Moskva: Indrik.
- Sjnirel'man, Viktor (2007) «Tsivilizatsionnyj podkhod kak natsional'naja ideja» i Marlène Laruelle (red.) *Sovremennye interpretatsii russkogo natsionalizma*. Stuttgart: Ibidem (217–48).
- Slovar' russkogo jazyka XI–XVII vekov* (1987) Bind 13. Moskva: Nauka.
- Solovyev, Eduard G. (2004) Geopolitics in Russia – Science or Vocation? *Communist and Post-Communist Studies* 37 (1): 85–96.
- Svjatenkov, Pavel & Vadim Tsymburskij (2005) *Rossija: Linii razloma* (<http://archipelag.ru/authors/cimbursky/?library=2033>).
- Tsygankov, Andrei (2003) Mastering Space in Eurasia: Russia's Geopolitical Thinking after the Soviet Break-up. *Communist and Post-Communist Studies* 36 (1): 101–27.
- Tsymburskij, Vadim (1993) Ostrov Rossija. *Polis* (5) (http://archipelag.ru/ru_mir/ostrov-rus/cymbur/island_russia).
- Tsymburskij (1995) *Zemlja za velikim limitrofom: ot «Rossii–Jevrazii» k «Rossii v Jevrazii»* (<http://archipelag.ru/geopolitics/osnovi/russia/earth>).

- Tsymburskij, Vadim (1997a) Narody mezdu tsivilizatsijami. *Pro et Contra* 2 (3) (<http://archipelag.ru/geopolitics/osnovi/russia/nation>).
- Tsymburskij, Vadim (1997b) «Ot Velikogo ostrova Rusii...» – k prasimvolu rossijskoj tsivilizatsii. *Polis* (6) (http://archipelag.ru/ru_mir/ostrov-rus/cymbur/great).
- VTsIOM (2008) Rossija i ES: Budem druzhit' domami, ne slivajus' v jedinoe tseloe. *Press-vypusk* (995) (<http://wciom.ru/novosti/press-vypuski/press-vypusk/single/10347.html>).

Abkhasias lånte uavhengighet. Fem aspekter ved Den abkasiske republikkens utvikling 2004–08

Since 1994 the former autonomous republic of Abkhazia has functioned as a *de facto* state, although locked in a frozen conflict with Georgia, the state of which it *de jure* is a part. This article explores Abkhazia's issue-specific power and best alternatives to a negotiated agreement (BATNA) with *de facto* Georgia. It looks into Abkhazia's manifest alternative to a negotiated agreement – the existing power of the breakaway republic over the basic goods that it seeks to obtain in the conflict – and argues that the conflict has become frozen partially because the Abkhaz have already obtained more control over these goods than they would get through most conceivable negotiated arrangements with Tbilisi. Their solid issue-specific power thus deprives them of incentives to negotiate. Further, it is argued, this is due in no small part to Russia's support of the breakaway republic – a support that in turn has its roots in the increasing enmity between Moscow and Tbilisi.

Keywords: Abkhazia, Georgia, frozen conflicts, breakaway republics, issue-specific power, BATNA

Mikkel Berg
master i freds- og konfliktstudi-
dier, Universitetet i Oslo,
forskningsassistent, NIBR

Høsten 2008 kulminerte de siste årenes russisk-georgiske spenninger med åpen krig. Dette var først og fremst et anliggende mellom to stater, men to interne etniske konflikter i Georgia – den ossetisk-georgiske og den abkasiske-georgiske – danner bakteppet. Skjønt disse i prinsippet er interne georgiske konflikter, har deres utvikling i stor grad blitt preget av russiske aktørers innblanding: Moskva har lenge brukt utbryterrepublikkene til å «straffe» og kontrollere sin sørlige nabo, især etter at Mikheil Saakasjvili kom til makten

Artikkelen er basert på en masteroppgave skrevet på Peace and Conflict Studies ved Universitetet i Oslo. Deler av informasjonen ble samlet inn under feltarbeid i Abkhazia i november 2007. Det ble også foretatt en systematisk gjennomgang av samtlige artikler fra 2003–08 som omhandlet konflikten i nyhetskildene *Civil Georgia*, *Kavkazskij uzel* og *Lenta*. Jeg vil benytte anledningen til å takke NUPI, hvor jeg hadde stipendiatplass det siste året på masterprogrammet, og Norsk Flyktninghjelp, som var svært behjelplig i forbindelse med feltarbeidet.

gjennom roserevolusjonen i november 2003. I denne artikkelen vil jeg se nærmere på utviklingen i konflikten mellom Abkhasia og Tbilisi fra tiden etter roserevolusjonen og fram til den russiske anerkjennelsen av Abkhasia som en selvstendig stat høsten 2008. Bakgrunnen for analysen er en hypotese om at den russiske støtten i stor grad sikrer utbryterrepublikken de godene som man i utgangspunktet ønsket å oppnå i forbindelse med konflikten med Tbilisi, noe som svekker incentivene til å forhandle og kompromisse. Dermed forblir konflikten «frossen».

Abkhasernes grunnleggende målsetninger

Årsaken til konflikten mellom det abkhasiske lederskapet og Tbilisi var ikke i utgangspunktet førstnevntes ambisjoner om at Abkhasia skulle være en suveren stat; abkhasernes primære målsetning var å unngå at de skulle utslettes som folkeslag – en skjebne som ble deres nærmeste naboer og slektninger ubykjene til del på 1800-tallet (jf. Nodia 1998). Abkhasere og georgiere har gamle og tette historiske bånd, men siden tidlig på 1900-tallet har forholdet mellom de to folkegruppene vært vanskelig. Under borgerkrigen i kjølvannet av oktoberrevolusjonen havnet abkhasere og georgiere i konflikt med hverandre, og under Stalin ble abkhaserne tvunget til å oppgi sitt selvstyre og innlemmet i den georgiske sovjetrepublikken. Her ble de utsatt for hardhendt diskriminering og endte snart opp som en minoritet i et «georgifisert» Abkhasia (Blauvelt 2007: 212–21, Toft 2003: 90). Under Brezjnev ble imidlertid denne trenden snudd: Fra 1978 fikk den abkhasiske minoriteten igjen dominere Abkhasia (Kaufmann 2001: 89, Svendsen 2005: 64). Den georgiske nasjonalistiske løsrivelsesbevegelsen som vokste fram på tampen av sovjetperioden, protesterte blant annet mot diskrimineringen av den georgiske majoritetsbefolkningen i Abkhasia.

Den abkhasiske nasjonalbevegelsen svarte i utgangspunktet med å forsøke å oppnå unionsrepublikkstatus innenfor Sovjetunionen og, etter Sovjetunionens oppløsning, en løs føderasjon med Georgia (Hewitt 1993: 309–12). Man lyktes å framforhandle en avtale med Tbilisi som sikret etnisk abkhasisk dominans i Abkhasias parlament til tross for abkhasernes svake demografiske posisjon (Nodia 1998). I august 1992 brøt det imidlertid ut kamper mellom georgiske og abkhasiske styrker. Den 13 måneder lange krigen som fulgte, styrket abkhasernes frykt for den etniske majoriteten (Kaufmann 2001: 120, Toft 2003: 103) og dermed også kravene om selvstendighet. Det grunnleggende ønsket har imidlertid hele tiden forblitt det

samme: abkhasisk dominans over Abkhazia, slik at man kan sikre abkhasernes overlevelse som folkeslag.¹

For det abkhasiske lederskapet ville det ultimate utfallet av konflikten være full internasjonal anerkjennelse av Abkhazia som stat og abkhasisk kontroll over denne. Det er imidlertid fullt mulig å realisere ønsket om etnisk dominans og selvstyre også innenfor rammene av den georgiske statsdannelsen, for eksempel gjennom en føderativ ordning mellom Tbilisi og Sukhumi,² hvor abkhaserne er overrepresentert i parlamentet og har vetoret i visse saker. Et grunnleggende problem med en slik løsning er at Georgia som den sterke part ville kunne gå tilbake på sine løfter, altså må en slik ordning innebære troverdige sikkerhetsgarantier for abkhaserne. Dagens mangel på tillit mellom partene utgjør dermed et grunnleggende problem. Men et vel så viktig element for å forklare abkhasernes manglende forhandlingsvilje er Abkhazias manglende incentiver til å kompromisse med Tbilisi. Målet med denne artikkelen er å vise hvordan incentivgrunnlaget for en framforhandlet løsning har blitt ytterligere svekket i tiden etter roserevolusjonen, og hvorfor vi i dag dermed står enda lenger unna en forhandlingsløsning enn tidligere.

Situasjonsavhengig makt og BATNA

I *Power and Tactics in International Negotiation. How Weak Nations Bargain with Strong Nations* fokuserer William M. Habeeb på faktoren «situasjonsavhengig makt» (*issue-specific power*) i konflikter mellom aktører med en skjev maktbalanse. Situasjonsavhengig makt refererer til de maktmidlene en gitt aktør har til rådighet i en spesifikk konflikt, i motsetning til denne aktørens totale potensial for maktbruk (*aggregate power*) – altså hva man har til disposisjon i en konkret situasjon i motsetning til «på papiret».

Habeeb definerer situasjonsavhengig makt som en parts muligheter til å oppnå sine ønskede mål uten å måtte inngå en avtale med motparten. Situasjonsavhengig makt kan baseres på egne ressurser og/eller støtte fra en tredjepart – såkalt «lånt makt». Habeeb mener dessuten at en aktørs situasjonsavhengige makt styrkes av den aktuelle aktørens «engasjement» (*commitment*) – altså hvor

-
- 1 Dette bekreftes av en rekke abkhasiske politikere. Se f.eks. intervju med nåværende president Sergej Bagapsj i *Lenta* 10. mars 2008 (www.lenta.ru/conf/abkhazia).
 - 2 På norsk brukes en transkribert utgave av den russiske navneformen. På abkhasisk heter hovedstaden Akwa. Lokalt brukes også formen Sukhum.

intenst aktøren ønsker å nå målet (Habeeb 1988: 21–22). Når en part opplever økende situasjonsavhengig makt – det vil si økt evne til måloppnåelse – uten at man behøver å kompromisse gjennom forhandlinger med motparten, svekker dette selvfølgelig forhandlingsviljen. Hvorfor forhandle når du uansett får det som du vil? Her kommer begrepet BATNA (*best alternative to a negotiated agreement*)³ inn: Jo bedre Sukhumis BATNA er, jo mindre sjansen er det for at det abkhasiske lederskapet skal gå med på kompromisser. Og motsatt: Hvis BATNA synes mindre god, øker sjansen for at Sukhumi vil forhandle med Tbilisi om en løsning (under forutsetning av at de tror at målene kan sikres bedre gjennom en avtale med Georgia).

En aktørs BATNA er i noen grad avhengig av dennes kreativitet: Gjennom taktisk handling – det Habeeb kaller «handlingsmakt» (*behavioural power*) – kan en part skaffe seg flere og bedre alternativer. Denne artikkelen fokus ligger imidlertid på Abkhazias *manifeste* BATNA, det vil si den situasjonsavhengige makt Abkhazia besitter for øyeblikket. I det følgende vil jeg diskutere fem kilder til slik situasjonsavhengig makt: etnisk balanse, økonomisk styrke, innenrikspolitisk stabilitet, militærmakt og anerkjennelse. For hver enkelt faktor vil det bli vektlagt hvorvidt positiv utvikling i BATNA (sett fra Sukhumi) er basert på utbryterrepublikkens egne midler, eller hvorvidt manifest BATNA er bygd på lånt makt.

Etnisk balanse: abkhasernes problematiske svakhet

Gitt at Sukhumi søker et abkhasisk-dominert Abkhazia, er utviklingen av den innbyrdes balansen mellom de ulike etniske gruppene i utbryterrepublikken sentral som kilde til situasjonsavhengig makt. Sett fra Sukhumi, er det ønskelig med en så stor abkhasisk befolkningsandel som overhodet mulig.

Det er vanskelig å vite hvor mange som i dag bor permanent i Abkhazia. Utbryterrepublikkens siste folketelling konkluderte med et innbyggertall på 216 000,⁴ mens det abkhasiske utenriksdepartementet oppgir 340 000.⁵ Andre mener at Abkhazia ikke huser mer enn 157 000–190 000 innbyggere (International Crisis Group 2006: 9). Men om det totale innbyggertallet er omstridt, er den etniske sammensettingen et enda mer politisert tema.

3 Begrepet ble lansert av Roger Fisher og William Ury (Hopmann 1996: 57).

4 Jf. nettsiden «Naselenie Abkhazii» (www.ethno-kavkaz.narod.ru/rnabkhazia.html).

5 I henhold til informasjon på det abkhasiske utenriksministeriets nettsider (<http://mfaabkhazia.org/Useful%20Information.htm>).

I den tidligere omtalte folketellinga fra 2003 hevdes det at 44 % (94 606) av befolkningen var etniske abkhasere, mens 21 % var georgiere,⁶ 21 % armenere og 11 % russere. Den fleksible holdningen til tallgrunnlaget kan imidlertid illustreres med uttalelser fra den abkhasiske presidenten: I 2005 påsto han at antallet abkhasere var 70 000,⁷ men i 2008 var abkhaserne plutselig blitt en majoritetsbefolkning med 60 % av innbyggerne.⁸ Uansett hva det faktiske antallet måtte være, utgjør abkhaserne en forsvinnende liten del av Georgias samlede befolkning: Hvis man tar utgangspunkt i 2003-folketellinga og legger til antallet abkhasere som bodde i *de facto* Georgia i 2002 (Statistics Georgia 2002), utgjorde ikke abkhaserne mer enn 2,2 % av Georgias befolkning. Til sammenlikning utgjør de georgiske flyktningene/internt fordrevne fra Abkhasia i *de facto* Georgia alene mer enn dobbelt så mange som abkhaserne (4,7%).⁹

Et annet stridsspørsmål er hvor mange georgiere som fortsatt befinner seg i Abkhasia. Anslagene varierer avhengig av hvem man spør, men et rimelig estimat er at det bor rundt 60 000 georgiere i Gali-distriktet i det sørøstlige Abkhasia,¹⁰ hvor hovedtyngden av Abkhasias georgiere er konsentrert. Det skal dog legges til at ikke alle Abkhasias «georgiere» ser på seg selv som georgiere. Galis befolkning tilhører en lingvistisk-kulturell undergruppe av georgiere kalt mingrelere.¹¹ Hva angår befolkningen i Øvre Kodori, den andre georgiske bastionen i Abkhasia, tilhører denne undergruppen svanetere. Begge disse gruppene har sine kjerneområder utenfor Abkhasia – i de tilgrensende områdene Samegrelo og Svaneti.

Også antallet armenere – den tredje større etniske gruppen – er omstridt, selv om armenerne som sådan ikke er en direkte part i konflikten. Flere kilder hevder at armenerne er den største enkeltstående etniske gruppen i Abkhasia (jf. Matveeva 2002: 13, Internatio-

6 Folketellinga opererte med to kategorier – georgiere og mingrelere. De abkhasiske georgierne tilhører hovedsakelig undergruppen mingrelere, men jeg har her slått de to kategoriene sammen. Svanetere, en annen georgisk undergruppe, er i utgangspunktet registrert som georgiere i folketellinga.

7 *Civil Georgia* 10. oktober 2005 (www.civil.ge/eng/article.php?id=10923).

8 *Lenta* 10. mars 2008 (www.lenta.ru/conf/abkhazia).

9 Tallet baserer seg på 2004-data fra Georgias flyktningdepartement og UNHCR.

10 Mzia Todua fra den lokale menneskerettsorganisasjonen Samurzakano i Gali hevder at det er 60 000–70 000 innbyggere i regionen (forfatterens intervju med Todua, Gali 13. november 2007) mens Norsk Flyktninghjelp opererer med 45 000–55 000 (www.nrc.no/Default.aspx?did=9168164) og president Sergej Bagapsj 55 000–60 000 (www.lenta.ru/conf/abkhazia).

11 Det var imidlertid bare 7,9 % av «georgierne» som oppga «mingrel» som identitet i 2003-folketellinga.

nal Crisis Group 2006: 9). Ifølge den abkhasiske NGO-aktivisten Liana Kvartsjelija er abkhaserne, georgierne og armenerne omtrent jevnstore folkegrupper.¹²

Abkhasias nåværende etniske sammensetning støtter med andre ord ikke opp om målsetningen om at dette skal være en abkhasisk-dominert stat – selv ikke i en situasjon hvor flertallet av de opprinnelige georgiske innbyggerne befinner seg som internt fordrevne i *de facto Georgia*. Etnisk sammensetning er dermed en dårlig kilde til situasjonsavhengig makt for Sukhumi. Likevel må man konkludere med at Sukhumis BATNA er bedre enn hva man kan vente å oppnå i en eventuell forhandlingsløsning med Georgia, ettersom Tbilisi insisterer på at de internt fordrevne må få vende hjem. Før løsrivelseskrigen utgjorde abkhaserne 17,8 % i en ellers georgiskdominert republikk, nå utgjør de et sted mellom 30 og 45 % i en mer utpreget multietnisk befolkning.¹³ Selv om forhandlinger skulle resultere i en tostatsløsning, ville en retur av de internt fordrevne gjøre at man ender opp med to *georgiskdominerte* stater. Da vil alt kunne ligge til rette for at majoriteten krever gjenforening med resten av Georgia – og Sukhumi vil ha tapt fullstendig.

Fra abkhasisk hold fastslås det at man ikke vil la georgiske flyktninger/internt fordrevne returnere til andre områder enn Gali, ettersom man frykter at full retur skal kunne føre til fornyet konflikt (Kutsjuberja 2006). Sannsynligvis ønsker likevel Sukhumi – i tråd med det grunnleggende ønsket om et abkhasiskdominert Abkhasia – å begrense den georgiske befolkningssandelen til et minimum. Rett etter krigen 1992–93 kunngjorde abkhasiske myndigheter at abkhaserne aldri igjen skulle bli en minoritet i eget «land» (Gachechiladze 1998). Sett fra Sukhumi, medfører altså den nåværende etniske balansen en BATNA som er bedre enn alle tenkelige framforhandlede løsninger, i alle fall så lenge Georgia krever full retur av internt fordrevne. Det må imidlertid presiseres at denne BATNA-en er et resultat av «lånt» situasjonsavhengig makt, ikke Sukhumis egne ressurser: I siste instans er det kun militær makt som holder de internt fordrevne fra å vende tilbake (med Tbilisis assistanse), og som vi skal se under, er abkhaserne militært avhengige av Russland.

12 Forfatterens intervju med Liana Kvartsjelija, Senter for humanitære programmer, Sukhumi 22. november 2007.

13 En stabil abkhasisk stat ville dessuten formodentlig kunne tiltrekke seg en del abkhasier fra Tyrkia, noe som ville kunne styrke abkhaserne stilling ytterligere. På grunn av 1800-tallets etniske rensing mot «tsjerkessiske folkeslag» i Kaukasus bor det muligens flere abkhasier i Tyrkia enn i Abkhasia. Estimater varierer fra 30 000 til 300 000 (UNHCR 1996).

Økonomi: et protektorat under gjenoppbygging

Økonomiske faktorer har selvfølgelig mye å si for hvorvidt Abkhasia overhodet vil kunne fungere som en stat og hvor mye selvstendig handlingsrom staten eventuelt vil kunne ha. I tillegg er økonomisk makt den mest fleksible av alle former for situasjonsavhengig makt i den forstand at den lett kan omsettes til militærmakt eller investeres i andre formål som tjener det abkhasiske statsprosjektet.

Abkhasia framsto i sin tid som et relativt velstående hjørne av Sovjetunionen, men krigen 1992–93 forvandlet republikken til et område i dyp krise. Det hjalp ikke på situasjonen at Abkhasia i tillegg ble utsatt for boikott både fra Russland og øvrige SUS-land. Selv om boikotten ofte ble brutt, var det først i 1997 at Russland formelt tillot Abkhasia en begrenset eksport (Antonenko 2005: 226–27).

Fra 1999 ble imidlertid den russisk-abkhasiske grensen i praksis åpnet, og parallelt begynte Moskva nå å legge til rette for økt handel og turisme (*ibid.*: 223). Spesielt turistnæringen, som baserer seg på russiske tilreisende, har vokst kraftig de siste årene og gitt abkhasisk økonomi et kjærkomment løft. Ifølge det abkhasiske finansdepartementet var antall besøkende i 2006 1,5–2 millioner (*AmCham News* nr. 5 2007: 18). Slike offisielle tall er høyst sannsynlig overdrevne, men turistindustrien har eksplodert og russiske investeringer står sentralt i denne utviklingen. Turismen fører til både en kapitaltilstrømning og en del sårt tiltrengt utbedring av infrastrukturen. Utviklingen de siste årene har også ført til utbygging av mobilnettverk og internettforbindelse – også dette levert av naboen i nord. Den økonomiske utviklingen er imidlertid ikke jevnt fordelt. De georgiskbefolkede områdene i øst huser ingen viktige turistmål,¹⁴ og disse distriktene merker dermed lite til både gjenoppbygging og turistkapital.

Det abkhasiske statsbudsjettet har vokst fra 44 millioner rubler¹⁵ i 2004 til 1,6 milliarder i 2008 (Stranitsjkin u.d.). Disse tallene kan sikkert diskuteres, men det er åpenbart at utviklingen har skutt fart siden roserevolusjonen – i all hovedsak på grunn av de tidligere omtalte russiske investeringene og turistene. Etter at Kosovo i

14 Jo lengre øst man kommer, jo større andel av befolkningen er mingrelsk og jo sterke er de historiske båndene til Samegrelo. Saakasjvili-regjeringen foreslo sommeren 2008 overfor Russland å dele Abkhasia slik at disse østligste delene av Abkhasia kom under *de facto* georgisk kontroll (*Civil Georgia* 27. mai 2008, www.civil.ge/eng/article.php?id=18627).

15 Abkhasia opererer med russiske rubler som myntenhet.

februar 2008 erklærte uavhengighet, tok russiske myndigheter ytterligere grep for tettere økonomisk integrering med Abkhasia: Moskva opphevde formelt alle sanksjoner og åpnet opp for tollfri handel,¹⁶ og president Vladimir Putin tok til orde for at man burde anerkjenne Abkhasia-baserte selskaper og organisasjoner.¹⁷

Abkhasisk økonomi er imidlertid fortsatt langt fra noen solskinnshistorie. Tross all framgang lider Abkhasia fortsatt under utbredt fattigdom og kriminalitet, og er økonomisk sett svært avhengig av Russland. NGO-aktivisten Tamaz Ketsba uttrykte i intervju med forfatteren sterkt bekymring over denne avhengigheten, og sammenliknet situasjonen i Abkhasia med russiske aktørers «kjøp av hele Montenegro».¹⁸ Den russiske dominansen representerer en utfordring for den abkasiske agendaen: Hvis målet er at abkhasesere skal styre Abkhasia, er det et problem at stadig større deler av både økonomi og eiendom kontrolleres av russiske aktører. Avhengigheten gjør også økonomien særdeles utsatt for russiske sanksjoner. For eksempel ble også Abkhasia en periode rammet av den russiske boikotten av georgisk vin (Kutsjuberija 2007a), og like etterpå ført utbrudd av svinepest i Øst-Abkhasia til russisk importforbud mot alle jordbruksprodukter (Kutsjuberija 2007b), noe som påførte abkasiske bønder store tap.

I sum oppleves likevel den økonomiske utviklingen som positiv. Den abkasiske viseutenriksministeren Maksim Gvindzjija oppsummerer dagens situasjon sett fra Sukhumi: «I enhver status quo finnes det intern dynamikk, og den nåværende dynamikken gjør det mulig for oss å utvikle oss økonomisk.»¹⁹ Abkhasias situasjonsavhengige makt på det økonomiske området – det økonomiske grunnlaget for å bygge en fungerende stat uten Georgia – er akseptabel og under forbedring. Sukhumi kan motstå tiltrekningen fra et Georgia i økonomisk vekst og har i prinsippet en god BATNA. Det er imidlertid grunn til å understreke at Abkhasias situasjonsavhengige makt på dette området er lånt fra Russland. At en suveren stat i realiteten fungerer som et økonomisk protektorat er ikke noe eksepsjonelt,²⁰ men i Abkhasias tilfelle gjør avhengigheten landet sårbart. Hvis Moskva og Tbilisi på et tidspunkt skulle komme fram til en avtale

16 Lenta 13. mars 2008 (<http://lenta.ru/news/2008/03/13/duma>).

17 Civil Georgia 16. april 2008 (www.civil.ge/eng/article.php?id=17593).

18 Forfatterens intervju med Tamaz Ketsba, Sukhumi 22. november 2007.

19 Forfatterens intervju med Maksim Gvindzjija, det abkasiske utenriksministeriet, Sukhumi 20. november 2007.

20 F.eks. får Bhutan ca. 3/5 av statsbudsjettet sitt fra India (CIA 2008).

over hodet på Sukhumi, risikerer abkhaserne at den økonomiske avhengigheten kan bli brukt som pressmiddel for å tvinge dem til forhandlingsbordet. Selv om Abkhazia også har utviklet økonomiske forbindelser med Tyrkia, er disse på langt nær omfattende nok til at Abkhazia kan klare seg gjennom en reell russisk boikott.

Innenrikspolitisk stabilitet: en «fargerevolusjon» i Russlands bakgård

Den innenrikspolitiske stabiliteten i Abkhazia avgjør i hvilken grad Sukhumi har ryggen fri til å fokusere på konflikten med Georgia framfor å bruke tid og krefter på å kontrollere egen befolkning og territorium. I tillegg avhenger statsprosjektets overlevelse i siste instans av en viss aksept fra innbyggernes side (jf. Kolstø & Blakkisrud 2008). I dagens Abkhazia er det spesielt to interne skillelinjer som har potensial til å kunne resultere i storskalert konflikt: rivaliseringen mellom to konkurrerende politiske fløyer (en svært pro-russisk, nasjonalistisk og autoritær versus en litt mer russlandsskeptisk, noe mindre nasjonalistisk og med en demokratisk-reformistisk retorikk) og spenningene mellom Abkhazias ulike etniske grupper.

Etter årtusenskiftet var det stigende folkelig misnøye med måten Abkhazia ble styrt på – stikkord er maktmisbruk, korruption, angrep på opposisjon og kritisk presse, fattigdom, demokratisk underskudd og en president mange oppfattet som for syk til å styre.²¹ Flere opposisjonspartier ble opprettet, deriblant Ajtajra, Det forente Abkhazia og det krigsveteranbaserte Amtsakhara. Uenigheten gikk imidlertid ikke så langt som til selve statsprosjektet – dette kom ikke under særlig kritikk verken fra opposisjon eller kritiske medier (Nodia 1998).²²

Under presidentvalget i 2004 stilte statsminister og tidligere KGB-medarbeider Raul Khadzjimba som regimets kandidat, åpenbart støttet av Moskva.²³ I løpet av sommeren gikk imidlertid de tre viktigste opposisjonspartiene sammen om en felles president-

21 Daværende president Vladislav Ardzinba ble siste gang intervjuet på tv i 2001 og hadde den gang hatt vanskelig for å snakke. Etter dette fikk man høre presidenten ”snakke” kun ved at bilder av ham ble vist på tv, mens andre leste opp presidentens kommentarer (Khashig 2003).

22 *Civil Georgia* mente på et tidspunkt at Amtsakhara var mer innstilt på en føderal løsning enn Ardzinbas regjering (*Civil Georgia* 7. mars 2002, www.civil.ge/eng/article.php?id=1465). Jeg har ikke funnet noen andre indikasjoner på dette.

23 Khadzjimba hadde bl.a. et brent annonseret møte med Putin like før valget, og plakater av de to sammen ble brukt aktivt i valgkampen (*Izvestija* 19. desember 2007: 9).

kandidat, tidligere statsminister Sergej Bagapsj fra Det forente Abkhasia (Khashig 2004a). Ajtajras Aleksandr Ankvab fikk løfte om statsministerposten, mens Amtsakharas Stanislav Lakoba stilte som visepresidentkandidat (Kutsjuberija 2004a).

Bagapsj fokuserte på økonomi og demokratisering og koblet republikkens manglende anerkjennelse og militære svakhet til den økonomiske situasjonen (Kutsjuberija 2004c). Skjønt opposisjonsblokken tiltrak seg de mer russlandsskeptiske velgerne, gikk Bagapsj aldri inn for å svekke båndene nordover – tvert imot tok han til orde for tettere økonomisk integrasjon med Russland (*ibid.*). Valgplattformen sa svært lite om ikke-abkhaserne, men presiserte at «Abkhasia er et multietnisk land» og argumenterte for «likhet i rettigheter, friheter og muligheter».²⁴ Visepresidentkandidat Lakoba gikk imidlertid noe lengre og tok til orde for økt representasjon av ikke-abkhasesere i administrasjonen (Kutsjuberija 2004b).

Etter valget, som fant sted 3. oktober 2004, utropte valgkommissionen først Khadzjimba som vinner. Bagapsj-blokken protesterte, og en drøy uke senere omgjorde abkhasisk høyesterett det offisielle resultatet og erklærte at Bagapsj hadde vunnet med 50,1 % av stemmene. Nå var det Khadzjimbas tur til å komme med beskyldninger om valgfusk – blant annet mente han at georgiere uten stemmerett hadde fått stemme i Gali (Kutsjuberija 2004d). Khadzjimbas støttespillere hevdet at Tbilisi trakk i trådene, mens Bagapsj kritiserte Russland for utdig innblanding i Abkhasias indre anliggender (Sepashvili 2004). Væpnede grupperinger strømmet inn til hovedstaden, og Abkhasia syntes å stå på randen av borgerkrig (Khashig 2004b, IWPR 2005: 107). I desember lyktes man imidlertid – i samråd med russiske representanter – å hamre ut et kompromiss: Det ble utlyst nyvalg hvor Bagapsj skulle stille med Khadzjimba som visepresidentkandidat. Ankvab beholdt statsministerposten, mens Lakoba ble lovet en «prominent posisjon».²⁵ Denne storkoalisjonen endte opp med 90,1 % av stemmene (Kutsjuberija 2005).

Tross Abkhasias fortsatt tette bånd til Moskva kan hendelsene i kjølvannet av presidentvalget i 2004 likevel ses som den andre fargerevolusjonen i det postsovjetiske området basert på følgende kriterier: 1) en autoritær, russiskstøttet elite ble etter 2) (stort sett) ikke-voldelige protester i forbindelse med valgfusk 3) erstattet av nye ledere som lover demokratisering. Utfallet ble uansett helt

²⁴ Fra presentasjon av valgplattformen til Bagapsj i *Kavkazskij uzel* (www.kavkaz-uzel.ru/pop/interview/id/707960.html).

²⁵ Han endte opp som leder for det abkhasiske sikkerhetsrådet.

klart tolket som en seier over russisk overstyring: «Makthaverne og Russland brukte enorme ressurser, men tapte. Folk (...) utfordret sin eneste allierte [russiske myndigheter] for å få dem til å avstå fra å blande seg inn i en slik grad.»²⁶ Selv om opposisjonen endte i førersetet, forsvant imidlertid ikke Khadzimba fra den politiske scenen. Som visepresident har han blitt den fremste eksponenten for en aktiv og organisert opposisjon som åpent kritiserer resten av regjeringen.

Det abkhasiske «demokratiet» er slett ikke problemfritt. Både Kvartsjelija og Ketsba påpekte at partisystemet var svakt utviklet – partiene eksisterer kun under valgene.²⁷ I tillegg stilte de spørsmål ved domstolenes uavhengighet. Den største utfordringen hva gjelder innenrikspolitisk stabilitet ligger likevel ikke i politisk rivalisering, men i den systematiske diskrimineringen av ikke-abkhasere.

Abkhasias lover sier ingenting om etnisk representasjon, men visse valgkretser har siden løsrivelsen i praksis vært reservert for kandidater av en gitt etnisk tilhørighet (Khashig 2007). Samlet sett har dette systemet ført til en ekstrem overrepresentasjon av etniske abkhasere: I det nåværende parlamentet er 74,3 % abkhasere.²⁸ Skjønt de fleste ikke-abkhasere ser ut til å akseptere situasjonen, mener Kvartsjelija at armenerne kan bli politisk mobilisert dersom de ser sine næringslivsinteresser truet.²⁹ Men også andre former for diskriminering kan bidra til en slik mobilisering. I januar 2006 protesterte armenske representanter til Bagapsj over forekomstene av anti-armenske pamfletter og en bombeeksplosjon på en armensk skole i Sukhumi.

Den mest undertrykte gruppen i Abkhasia er likevel georgierne, som i tillegg til politisk underrepresentasjon i parlamentet bor koncentrert i en fattig region underlagt direkte styre av en regjeringsutnevnt representant. Georgierne er utsatt for hatkampanjer, og kriminaliteten i Gali er enda verre enn i resten av Abkhasia:³⁰ Væpnede anslag mot private hjem og kidnappinger med krav om løsepenger er utbredt. Befolkningen i Gali-regionen er dessuten utsatt for et krysspress: Under valgkampen i forkant av det abkhasiske parlamentsvalget i 2007 kom for eksempel georgierne i Gali

26 Forfatterens intervju med Kvartsjelija.

27 Forfatterens intervjuer med Ketsba og Kvartsjelija.

28 De andre folkegruppene representanter er tre russere, tre armenere, to georgiere og en tyrker (*Regnum* 19. mars 2007, www.regnum.ru/english/polit/798212.html *republics*).

29 Forfatterens intervju med Kvartsjelija.

30 Forfatterens intervju med Todia.

i klemme mellom abkhasiske myndigheter, som ville at de skulle delta lojalt i valget, og georgiske, som ønsket at folk skulle boikotte separatistregimet. To mingrelske ledere med bånd til abkhasiske myndigheter ble kidnappet – en av dem ble aldri sett igjen – og ifølge Kvartsjelja opplevde folk å bli truet med at familiemedlemmer som bodde i de facto Georgia kunne bli drept dersom de deltok i valget.³¹

Alt i alt er Abkhasia, tross en viss oppmyking etter fargerevolusjonen, fortsatt et ustabilt område hvor det kreves omfattende politiske reformer dersom målet er demokrati. Sammenliknet med de facto Georgia kan man imidlertid argumentere for at Abkhasia de siste årene faktisk har vært mer stabilt. Samtidig ivaretar det nåværende politiske systemet abkhasernes ønske om etnisk dominans. En tilsvarende grad av overrepresentasjon ville være utenkelig i en framforhandlet løsning. Manifest BATNA er dermed god sett fra Sukhumi, langt bedre enn hva man kan forvente etter en eventuell inkorporering i Georgia, og selv med aksept for full selvstendighet i bytte mot retur av flyktningene/de internt fordrevne ville man vanskelig kunne opprettholde en tilsvarende abkhasisk dominans.

Man kommer likevel ikke utenom at det ligger en intern konflikt i Sukhumis agenda: Etnokratiet gjenspeiler abkhasernes grunnleggende ønske om abkhasisk dominans, men kan samtidig undergrave statsprosjektets overlevelse på grunn av de interetnske spenningene det genererer. Det er også urovekkende at det demokratiske framskritten som tross alt ble gjort i 2004–05, skjedde *mot* Russlands vilje. Abkhasia er på alle andre områder prisgitt Russland, og hvis russiske myndigheter ved neste korsvei igjen setter store ressurser inn på å få valgt Moskvas kandidat, risikerer man at demokratiseringsprosessen skrus tilbake.

Militærmakt: Abkhasia som den russisk-georgiske krigenes klareste vinner?

Militær slagkraft er selvfølgelig en avgjørende kilde til situasjonsavhengig makt i den georgisk-abkhasiske konflikten. Etter krigen 1992–93 har det vært flere runder med omfattende trefninger: i 1998 i Gali-regionen, i 2001 i Øvre Kodori og nå senest i 2008 i forbindelse med den russisk-georgiske krigen. I tillegg har det hele tiden vært hyppige geriljaangrep og terroranslag i de østlige grenseområdene.

³¹ Forfatterens intervju med Kvartsjelja.

Abkhasias seier i løsrivelseskriegen 1992–93 var ikke kun et resultat av egen militær styrke, men også av tre typer lånt makt fra Russland: Abkhaserne fikk adgang til russiske våpen, forsterknininger i form av frivillige fra Nord-Kaukasus og kosakker og støtte fra regulære russiske styrker, som etter hvert begynte å hindre de georgiske styrkenes videre framrykking.³² Hadde det ikke vært for denne formen for lånt makt, kunne Tbilisis innledende offensiv i 1992, ifølge Pavel Baev (1997: 44), raskt ha resultert i full kontroll over Abkhasia.

Til tross for oppbygningen av abkhasiske forsvarsstyrker siden 1993 er det ingen grunn til å tro at Sukhumi kunne stått seg bedre mot et georgisk angrep i dag. Eksakte data om det abkhasiske militærrets slagkraft er vanskelig å finne. På grunn av konflikten med Georgia hemmeligholdes både budsjett og styrkestørrelse, men anslag for 2008 tilsier at den abkhasiske hæren teller 4500 mann, med en maksimal mobiliseringsevne på 15 000–16 000 (Sergejev 2008).³³ Disse tallene bekreftes av International Crisis Group (2008: 9), men organisasjonen legger til at store deler av den abkhasiske befolkningen er bevæpnet og har kamperfaring fra 1990-tallet, og at terrenget i utbryterrepublikken dessuten er ypperlig egnet for geriljakrig.

Hva angår de russiske fredsbevarende styrkene, har Tbilisi med stigende styrke anklaget disse for å representere en part i konflikten. Sukhumi delte naturlig nok ikke denne oppfatningen, og abkhasiske myndigheter var skeptisk til å erstatte dem med styrker fra andre land.³⁴ Før opptrappingen av den abkhasisk-georgiske konflikten våren 2008 besto den fredsbevarende styrken offisielt av et sted mellom 1500 og 2000 soldater, skjønt Tbilisi påsto at den russiske tilstedeværelsen var langt større (*ibid.*). Allerede på ettermiddagen hadde den russiske Statsdumaen anbefalt å øke styrkekontingensten,³⁵ og da spenningsnivået begynte å stige noen måneder senere, trappet man under henvisning til frykt for georgisk aggresjon opp til 3000 mann.

Når det gjelder Sukhumis motpart, har Tbilisi siden roserevolusjonen investert mye i å bygge seg opp militært, også gjennom

32 Den sovjetisk flybasen i Gudauta i det vestlige Abkhasia ble etter Sovjetunionens opplosgning overført til russiske myndigheter. Det ble dessuten sendt russiske styrker inn i Abkhasia da konflikten eskalerte – offisielt for å sikre russisk eiendom.

33 Det var usikkerhet om det eksakte antallet fly, og det listes ingen marinefartøyer (Sergejev 2008).

34 Bl.a. forfatterens intervju med Gvindzjija.

35 *Lenta* 21. mars 2008 (lenta.ru/news/2008/03/21/accept).

aktiv alliansebygging med Vesten. Forut for den russisk-georgiske krigen disponerte georgiske myndigheter 27 000–33 000 soldater, 70 000 reservister, 100 stridsvogner, 90 artillerienheter, 12 kampfly og 40 helikoptre.³⁶ Deler av opprustningen ble konsentrert i nærheten av Abkhasia, blant annet sto en ny base klar i Senaki i 2006 (*Jane's Defence Review* 2. januar 2008: 23). Georgia hadde dessuten kjøpt 40 droner fra Israel som ble brukt til å overvåke abkhasisk territorium, og fikk et viktig strategisk gjennombrudd vis-à-vis separatistene da de tok kontroll over Øvre Kodori i 2006 og etablerte et militært nærvær der.³⁷

I tillegg til de regulære styrkene kommer også de paramilitære gruppene i Gali og Samegrelo, de såkalte «Skogbrødrene» og «Den hvite legionen». Selv om disse to gruppene formelt ble oppløst etter roserevolusjonen, ble virksomheten gjenopptatt etter sammenbruddet i de abkhasisk-georgiske samtalene i kjølvannet av den georgiske innmarsjen i Øvre Kodori. På ny forekom det kidnappinger og terroranslag, og aktiviteten tiltok kraftig sommeren 2008 (de georgiske anslagene mot Abkhasia ble samtidig møtt med tilsvarende angrep på georgiske mål i Samegrelo).

Georgierne var med andre ord, forut for den russisk-georgiske krigen, ikke bare styrke- og utstyrsmessig sterkt overlegne, men også godt posisjonert til å kunne angripe Sukhumi fra tre kanter samtidig: fra Øvre Kodori (hvor georgiske styrker sto mindre enn 30 km fra hovedstaden), fra grensen mellom Gali og Samegrelo og sjøveien. Men den militære balansen forandrer seg når man trekker Abkhasias lånte militærmakt inn i regnestykket. Våren 2008 gjorde russiske myndigheter det klart at de ville gripe inn militært for å beskytte russiske statsborgere i Georgia (dette inkluderer et klart flertall av innbyggerne i Abkhasia) i tilfelle georgisk aggresjon.³⁸ Sukhumi kunngjorde på sin side at man var villig til å gå under russisk militær kontroll hvis sikkerhetshensyn tilsa det.³⁹ Da krigen brakte løs i august 2008, ble 9000 russiske soldater raskt satt inn i Abkhasia (Khashig 2008). Mens georgiske styrker forsøkte å stanse den russiske invasjonen gjennom Sør-Ossetia, benyttet abkhaserne sjansen til å kaste de georgiske styrkene ut av Øvre Kodori.⁴⁰

³⁶ 2008-tallene stammer i hovedsak fra Sergejev (2008). Minimumstallet for personell er hentet fra International Crisis Group (2008: 9).

³⁷ Øvre Kodori hadde siden krigen 1992–93 vært under kontroll av den de facto uavhengige svanetiske paramilitære gruppen «Jegerne».

³⁸ Lenta 25. april 2008 (lenta.ru/news/2008/04/25/kenyaikin).

³⁹ Lenta 6. mai 2008 (lenta.ru/news/2008/05/06/control).

⁴⁰ Abkhasiske styrker deltok også i invasjonen av Samegrelo.

Abkhasias lånte militærmakt betyr at Georgia – så sant russiske myndigheter lever opp til sine løfter – ikke vil ha mulighet til å gjeninnlemme utbryterrepublikken med makt. Tbilisis eneste utsikter for suksess har vært at Russland enten selv skulle velge å avstå fra militært engasjement, eller at Georgia skulle få sterk nok støtte fra vestlige aktører til at Abkhasias lånte makt nøtraliseres. Siden begge disse mulighetene framstår som svært usannsynlige, er Sukhumis BATNA relativt god. Etter den russisk-georgiske krigene er maktsbalansen forskjøvet enda mer i abkhasisk favør: Georgiernes militære slagkraft er svekket, Tbilisi har mistet Øvre Kodori, Russland planlegger å utstasjonere til sammen 7600 soldater i Abkhasia og Sør-Ossetia, og det har blitt opprettet en buffersone i Samegrelo kontrollert av EU-observatører.⁴¹

Med hensyn til den militære komponenten av situasjonsavhengig makt må det derfor konkluderes med at Saakasjvilis Georgia, til tross for stor ressursbruk på opprustning og alliansebygging, aldri utgjorde noen reell trussel for abkhaserne så lenge disse kunne basere seg på lånt makt. Sukhumis BATNA var og er god så lenge forholdet mellom Moskva og Tbilisi er dårlig, og Russlands anerkjennelse av Abkhasia som selvstendig stat i etterkant av krigene bidrar til å sementere både det dårlige forholdet til Tbilisi og forpliktelsene overfor Sukhumi. Til alt overmål evnet Sukhumi å oppnå dette uten å måtte gjennomgå de materielle ødeleggelsene som ble Sør-Ossetia og de facto Georgia til del, eller de diplomatiske reaksjonene Russland har blitt møtt med. Abkhaserne er dermed å betrakte som krigens klareste vinnere.

Anerkjennelse: Kosovo-effekten

Anerkjennelse fra andre aktører er en siste faktor som må tas med når vi analyserer Abkhasias situasjonsavhengige makt. Abkhasia søker uavhengighet, og internasjonal aksept for disse aspirasjonene øker helt klart utbryterrepublikkens situasjonsavhengige makt. Siden anerkjennelse er noe man får av andre aktører (det holder ikke å anerkjenne seg selv), er dette dessuten en form for situasjonsavhengig makt som nødvendigvis alltid vil være lånt. Inntil august 2008 sto verdenssamfunnet formelt sett samlet i synet på at Georgias territorielle integritet måtte respekteres. *De jure* suverenitet var med andre ord et gode som Abkhasia bare kunne oppnå gjennom Tbilisi – anerkjennelse var ikke en del av Sukhumis BATNA.

41 Civil Georgia 10. september 2008 (www.civil.ge/eng/article.php?id=19460).

Russland har riktignok lenge demonstrert manglende respekt for Georgias grenser. I forbindelse med krigen mot tsjetsjenske separatister bombet for eksempel russiske styrker ved flere anledninger georgisk territorium (InterAction 2002), og etter hvert som det russisk-georgiske forholdet gradvis surnet, skjedde det stadig hyppigere krenkinger av georgisk luftrom. Men muligheten for en økning i situasjonsavhengig makt for Abkhasias vedkommende endret seg da enkelte vestlige stater besluttet å anerkjenne Kosovo i februar 2008.

Allerede i 2006 hadde Putin truet med at en vestlig anerkjennelse av Kosovo kunne bli fulgt av russisk anerkjennelse av Abkhasia og Sør-Ossetia.⁴² Da anerkjennelsen av Kosovo var et faktum, svarte Russland i første omgang med å intensivere samarbeidet med Abkhasia og Sør-Ossetia. Statsdumaen ba således regjeringen om å «se på mulighetene for å sette fart på den objektive prosessen i retning av økt suverenitet for Abkhasia og Sør-Ossetia»,⁴³ og i april 2008 uttalte Putin at Russland burde etablere direkte, formelle bånd med utbryterrepublikkene, noe Abkhasias utenriksminister Sergej Sjamba omtalte som «de facto anerkjennelse» og Tbilisi som «de facto anneksjon».⁴⁴ Det endelige skrittet kom imidlertid først etter den russisk-georgiske krigen da Russland formelt anerkjente Abkhasia og Sør-Ossetia som uavhengige stater. Så langt står allikevel Russland ganske alene: bare Nicaragua og de to utbryterrepublikkene Sør-Ossetia og Transnistria har fulgt Russlands eksempel.

Til tross for begrenset gjennomslag er det ingen tvil om at Russlands anerkjennelse bedrer Abkhasias BATNA. Selv om man fortsatt må framforhandle en overenskomst med Georgia for å kunne vinne «verdenssamfunnets» støtte, veier russisk anerkjennelse tungt. Russland er den regionale hegemonen, og gitt definisjonen av anerkjennelse som lånt makt, er det viktigere å kunne låne denne makten hos den regionale hegemonen enn hos et stort antall mer perifere stater.

Konklusjon

Gjennomgangen av utviklingen i Abkhasias situasjonsavhengige makt siden roserevolusjonen viser at Sukhumis BATNA har blitt

⁴² Civil Georgia 2. februar 2006 (www.civil.ge/eng/article.php?id=11688).

⁴³ Lenta 21. mars 2008 (lenta.ru/news/2008/03/21/accept).

⁴⁴ Izvestija 5. mai 2008 (izvestia.ru/world/article3115930), BBC News 16. april 2008 (news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7350442.stm).

bedre på de fleste områder de siste årene – først og fremst takket være russisk støtte. Gjennom alliansen med Moskva og økt russisk militært nærvær står Abkhasia militært sterkere vis-à-vis et krigssvekket Georgia, økonomien er i rask utvikling, det politiske systemet reflekterer i større grad opinionen enn forut for valgene i 2004–05 og man har oppnådd å bli offisielt anerkjent av en regional stormakt. På den negative siden kan man trekke fram at den sosio-økonomiske situasjonen fortsatt er problematisk, at etnokratiet på lengre sikt utgjør en fare for republikkens stabilitet, at den brede internasjonale anerkjennelsen lar vente på seg – og at Abkhasia per i dag er fullstendig prisgitt Russland på de fleste områder, noe som innebærer en betydelig risiko i tilfelle en detente mellom Tbilisi og Moskva.

Hva gjelder en hypotetisk overenskomst mellom Abkhasia og Georgia, førte den georgisk-russiske krigen til at to sentrale problemstillinger som har blokkert for abkhasisk-georgiske samtaler nå har forsvunnet: Georgia har ikke lenger et militært nærvær i Øvre Kodori, og Saakasjvili har formelt gått med på ikke å bruke makt for å løse konflikten.⁴⁵ En overenskomst med Tbilisi kunne legge grunnlag for en mer diversifisert abkhasisk økonomi, gjøre det militære spørsmålet mindre relevant og skape internasjonal aksept for Abkhasia som suveren stat. Men en slik overenskomst – uavhengig av om den skulle knyttes til selvstendighet eller selvstyre innenfor rammen av Georgia – vanskeliggjøres av spørsmålet om tilbakevending for de georgiske flyktningene/internt fordrevne. Dette spørsmålet låser situasjonen ettersom det kolliderer med abkhasernes grunnleggende målsetning om å være herrer i eget hus. Den nåværende situasjonen for Abkhasia – dets manifeste BATNA – er dermed såpass mye bedre enn alle tenkelige avtaler at utbryterrepublikken klart mangler incentiver til å kompromisse med Tbilisi.

45 Civil Georgia 8. september 2008 (www.civil.ge/eng/article.php?id=1943).

Litteratur

- Antonenko, Oksana (2005) «Frozen Uncertainty: Russia and the Conflict over Abkhazia» i Bruno Coppievers & Robert Legvold (red.) *Statehood and Security: Georgia after the Rose Revolution*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Blauvelt, Timothy (2007) Abkhazia: Patronage and Power in the Stalin Era. *Nationalities Papers* 35 (2): 203–32.
- CIA (2008) «Bhutan». *CIA World Factbook* (www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bt.html).
- Gachelichadze, Revaz (1998) «Geographical Background to a Settlement of the Conflict in Abkhazia» i Yuri Anchabadze, Bruno Coppievers & Ghia Nodia (red.) *Georgians and Abkhazians. The Search for a Peace Settlement*. Brussel: Vrije Universiteit.
- Habib, William Mark (1988) *Power and Tactics in International Negotiation. How Weak Nations Bargain with Strong Nations*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.
- Hewitt, B. G. (1993) Abkhazia. A Problem of Identity and Ownership. *Central Asian Survey* 12 (3): 267–323.
- Hopmann, S. Terrence (1996) *The Negotiation Process and the Resolution of International Conflicts*. Columbia, SC: University of South Carolina Press.
- InterAction (2002) InterAction Member Activity Report: The South Caucasus: Background Summary. *ReliefWeb* (www.reliefweb.int/rw/rwb.nsf/AllDocsByUNID/10478b69a5865a8b85256ca7007c7816).
- International Crisis Group (2006) *Abkhazia Today* (www.crisisgroup.org/home/index.cfm?id=4377&CFID=56117166&CFTOKEN=31796286).
- International Crisis Group (2008) *Georgia and Russia: Clashing over Abkhazia* (www.ciaonet.org/wps/icg/0001343/0001343.pdf).
- IWPR (2005) *War and Peace in the Caucasus. 100 Selected Articles from IWPR's Caucasus Reporting Service*. (www.iwpr.net/pdf/100crs_eng.pdf).
- Kaufman, Stuart J. (2001) *Modern Hatreds. The Symbolic Politics of Ethnic War*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Khashig, Inal (2003) Abkhazia: Veterans Challenge President. *IWPR* 19. juni (www.iwpr.net/?p=crs&s=f&o=160274&apc_state=henfcrs160281).
- Khashig, Inal (2004a) Abkhazia's Leadership Struggle. *IWPR* 8. april (www.iwpr.net/?p=crs&s=f&o=161049&apc_state=henicrs20).
- Khashig, Inal (2004b) Abkhazia Rivals Strike Deal. *IWPR* 8. desember (www.iwpr.net/?p=crs&s=f&o=158675&apc_state=henicrs2004).
- Khashig, Inal (2007) Abkhazia Poll Passions Rise. *IWPR* 1. mars (www.iwpr.net/?p=crs&s=f&o=333694&apc_state=henpcrs).
- Khashig, Inal (2008) Abkhaz Open «Second Front». *IWPR* 14. august

- (www.iwpr.net/index.php?apc_state=hen&s=o&o=l=en&p=crs&s=f&o=346164).
- Kolstø, Pål & Helge Blakkisrud (2008) Living with Non-recognition: State- and Nation-building in South Caucasian Quasi-states. *Europe–Asia Studies* 60 (3): 483–509.
- Kutsjuberija, Andzjela (2004a) Abkhazija: Kandidaty v prezidenty ot bloka «Amtsakhara» i «Jedinoj Abkhazii» budet Sergej Bagapsj. *Kavkazskij uzel* 20. juli (www.kavkaz-uzel.ru/newstext/news/id/685373.html).
- Kutsjuberija, Andzjela (2004b) Istorik Stanislav Lakoba stsjitajet, tsjto Abkhazija dolzna stat' samodostatotsjnym gosudarstvom. *Kavkazskij uzel* 7. august (www.kavkaz-uzel.ru/newstext/news/id/690780.html).
- Kutsjuberija, Andzjela (2004c) Kandidat v prezidenty Abkhazii Sergej Bagapsj: «My khotim pobedit», tsjto by proizvesti v strane katsjestvennye reformy». *Kavkazskij uzel* 29. september (www.kavkaz-uzel.ru/newstext/news/id/709252.html).
- Kutsjuberija, Andzjela (2004d) Kandidat v prezidenty Abkhazii Raul' Khadzjimba zajavljaet o fakty narusenij na vyborakh v Gal'skom i drugikh rajonakh respubliki. *Kavkazskij uzel* 5. oktober (www.kavkaz-uzel.ru/newstext/news/id/711528.html).
- Kutsjuberija, Andzjela (2005) Pobedivsijj v vyborakh prezidenta Abkhazii Sergej Bagapsj ne zdjot pozdravlenij iz Gruzii. *Kavkazskij uzel* 13. januar (www.kavkaz-uzel.ru/newstext/news/id/753760.html).
- Kutsjuberija, Andzjela (2006) Abkhazia soglasna na vozvrasjtsjenie gruzinskikh bezjentsev tol'ko v Gal'skij rajon. *Kavkazskij uzel* 1. juni (www.kavkaz-uzel.ru/newstext/news/id/1009721.html).
- Kutsjuberija, Andzjela (2007a) Rossel'khoznadzor izutsjil mery bor'by s afrikanskoj tsjumoj svinej v Abkhazii. *Kavkazskij uzel* 10. oktober (www.kavkaz-uzel.ru/newstext/news/id/1199179.html).
- Kutsjuberija, Andzjela (2007b) Abkhazija terjajet milliony rublej iz-za zapreta na eksport vina v Rossiju. *Kavkazskij uzel* 9. november (www.kavkaz-uzel.ru/newstext/news/id/1109600.html).
- Matveeva, Anna (2002) *The South Caucasus: Nationalism, Conflict and Minorities*. London: Minority Rights Group International.
- Nodia, Ghia (1998) «The Conflict in Abkhazia. National Projects and Political Circumstances» i Yuri Anchabadze, Bruno Coppieters & Ghia Nodia (red.) *Georgians and Abkhazians. The Search for a Peace Settlement*. Brussel: Vrije Universiteit.
- Sepashvili, Giorgi (2004) Crisis Deepens in Abkhazia – Update. *Civil Georgia* 12. oktober (www.civil.ge/eng/article.php?id=8055).
- Sergejev, Pavel (2008) Germes razdora. *Lenta* 22. april (lenta.ru/articles/2008/04/22/abhaz).
- Statistics Georgia (2002) *Georgian Census* (www.statistics.ge/_files/english/census/2002/Ethnic%20groups.pdf).

- Stranitsjkin, Aleksandr (u.d.) Ekonomika Abkhazii: Put' razvitiya. *Apsny.ru* (www.apsnsy.ru/economic/economic.php).
- Svendsen, Inger Christine (2005) *Prospects for Return of Internally Displaced Persons (IDPs) to Abkhazia in Georgia*. Tbilisi: Norwegian Refugee Council.
- Toft, Monica Duffy (2003) *The Geography of Ethnic Violence. Identity, Interests, and the Indivisibility of Territory*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- UNHCR (1996) *The North Caucasian Diaspora in Turkey* (www.unhcr.org/refworld/country,WRITENET,TUR,3ae6a6bc8,0.html).

Jakub M. Godzimirski
internettmedarbeider

Denne utgaven av «Velkommen til Internett» viser et tema som dominerte mediebildet tidligere i høst, nemlig den blodige konflikten i Sør-Ossetia og den påfølgende krigen mellom Georgia og Russland. Vi vil presentere nettressurser som dekket krigshandlingene og enkelte ferske analyser av konflikts betydning for relasjonene med omverdenen. Først tar vi for oss hvordan konflikten fremstilles av de involverte partene, deretter ser vi på hvordan den dekkes av henholdsvis eksterne medier og enkelte forskerkretser.

Georgia

I og med at konflikten begynte med et georgisk forsøk på å skaffe seg kontroll over Sør-Ossetia, en utbryterrepublikk som siden tidlig på 1990-tallet har befunnnet seg utenfor Tbilisis kontroll, er det naturlig å starte presentasjonen med å kartlegge situasjonen i Georgia. En bred presentasjon av Georgia finner man på adressen www.georgiawelcomesusa.com/country.htm

Dette nettstedet ble opprettet i forbindelse med president George Bush sitt besøk i Georgia i 2005, og er nok i en viss grad preget av tilblivelsen i den forstand at det setter Georgia i et svært positivt lys. For et mer detaljert og virkelighetsnært bilde av utviklingen med fokus på den sosiale og økonomiske situasjonen, kan man lese 2008-utgaven av *Georgia Human Development Report*. Denne er tilgjengelig på www.undp.org.ge/new/files/24_278_926712_nhdr2008-final-eng.pdf

For dem som er interessert i de langsigtige trendene og å se situasjonen i perspektiv, ligger også tidligere utgaver av «nasjonale» UNDP-rapporter tilgjengelig på Internett: www.undp.org.ge/new/index.php?lang_id=ENG&sec_id=40&pr_id=23

Når det gjelder selve krigen og dekningen av denne, kan man raskt konstatere at georgiske myndigheter satte betydelige krefter inn på å få gjennomslag for den georgiske versjonen av hendelses-

forløpet internasjonalt. I tillegg til at president Mikheil Saakasjvili brukte etermediene flittig, var også georgierne aktive med å sette dagsordenen på Internett. Her følger en oversikt over noen av de viktigste nettsteder i så måte:

Georgiske myndigheter så helt klart nytten av en offensiv informasjonsstrategi og etablerte nettstedet *Georgia Update* for å forsyne omverdenen med oppdatert informasjon om utviklingen rundt konflikten:

<http://georgiaupdate.gov.ge/en/uploads>

Den kanskje viktigste enkeltaktøren i konflikten var Georgias president, tidligere omtalte Mikheil Saakasjvili. Presidentens offisielle nettsted har også blitt brukt aktivt til å formidle det georgiske budskapet. Adressen til den engelskspråklige versjonen er

www.president.gov.ge/?l=E&m=0&sm=0

Oppdatert informasjon på presidentens nettsted om konflikten med Russland finnes på
www.president.gov.ge/GeorgiaUpdates.php?l=E

Også det georgiske utenriksdepartementet presenterer naturlig nok den offisielle georgiske versjonen av hendelsesforløpet:

www.mfa.gov.ge/index.php?lang_id=ENG&sec_id=461&info_id=7664

Adressen til andre georgiske offentlige institusjoner dekning av krigen er:

Parlamentet:
www.parliament.ge/files/63_20101_956620_1-27August.pdf

Forsvarsdepartementet:
www.mod.gov.ge/i.php?l=E

Innenriksdepartementet:
www.police.ge
www.police.ge/en

og det georgiske sikkerhetsrådet:
www.nsc.gov.ge

Rett etter det russiske angrepet på Georgia ble det opprettet en rekke nettsteder som skulle formidle det georgiske synet på konflikten, en selvforståelse preget av å være et uskyldig offer for russiske stormaktsambisjoner. Mange av disse nettestedene, slik som
<http://sosgeorgia.org> og
www.stoprussia.ge,

har vist seg å være døgnfluer, men noen er fortsatt til stede, slik som for eksempel
www.sakartvelo.com/index.html

Den engelskspråklige avisen *Georgian Times*, som ble opprettet allerede i 1993, følger utviklingen i Georgia på nært hold. Av språklige årsaker er dette den av de lokale avisene som er lettest tilgjengelig for et vestlig publikum. Adressen er
www.geotimes.ge

En annen interessant engelskspråklig nyhetstjeneste er *Civil Georgia*, drevet av den georgiske NGOen The UN Association of Georgia. Her finnes det også mye nyttig (og relativt nøytralt)

bakgrunnsstoff om Georgia:
www.civil.ge/eng

Mange mener at konflikten med Russland var knyttet til Georgias ambisjoner om å komme inn i NATO. På de følgende to nettstedene kan man se hvordan denne problemstillingen fortører seg fra georgisk respektive NATO-perspektiv:

www.georgiafornato.ge/Main%20Page.htm
www.nato.int/issues/nato-georgia/index.html

Uansett utløsende årsak til krigen i august, er det klart at konflikten mellom Tbilisi og Sør-Ossetia i utgangspunktet dreide seg om forholdet mellom en georgisk majoritetsbefolkning og en etnisk sørossetisk minoritet som følte seg undertrykt. Dermed blir menneskerettighetsperspektiver viktig. Mer om menneskerettighetssituasjonen i Georgia finner man på adressen

www.humanrights.ge

Mer informasjon spesifikt om etniske minoriteters situasjon i Georgia:

www.humanrights.ge/index.php?a=archive&c=hr_themes&id=19&lang=en

Ossetia

Selv om det ossetiske nærværet på Internett er langt mer beskjedent, finnes det også en rekke nettsteder som presenterer den ossetiske versjonen av krigshandlingene. Den viktigste av disse er Den sørossetiske statskomiteen for informasjon på

www.cominf.org/english

En oversikt over krigens ofre og forbrytelser finner man på adressen

<http://osgenocide.ru>

En annen ressurs med mye informasjon om utviklingen i og rundt Sør-Ossetia er nyhetsbyrået OSinform, som har stoff på russisk, engelsk, fransk og spansk:

<http://osinform.ru>

OSinform presenterer seg som en uavhengig informasjonstjeneste, men det er opplagt at den formidler den ossetiske versjonen av hendelsene i Sør-Ossetia. To andre viktige kilder til nyheter fra både Nord- og Sør-Ossetia er

<http://ossetia.ru>

og

www.osetiaonline.ru/

Mens OSinform er basert i Tskhinvali (og Moskva), er de to sistnevnte lokalisert i Vladikavkaz, hovedstaden i Nord-Ossetia.

Videre finnes det en rekke nettsteder med fokus på Ossetias kultur og historie. Ut fra logikken om at den som ikke tar vare på sin historie heller ikke har noen fremtid, ser mange nettentreprenører det som svært viktig å videreføre ossetisk historie. Noen av de viktigste av disse ressursene er:

<http://iratta.com>

<http://ossetians.com>

<http://ossetians.com/eng>

<http://osetins.com>

<http://iriston.com/>

For å se hvordan Nord-Ossetia oppfatter krigen og dens følger for nabore-

publikken i sør, kan man besøke den offisielle siden
http://rso-a.ru/south_osetia

Det nordossetiske parlamentet har arbeidet aktivt for Sør-Ossetias sak. Relaterte dokumenter finner man på adressen
<http://parliament.osetia.ru/index.php?page=news&category=important>

Abkhazia

Den andre utbryterrepublikken i Georgia, Abkhazia, ble også trukket inn i den russisk-georgiske konflikten i august. Abkhaserne åpnet et nytt frontavsnitt og benyttet anledningen til å drive georgierne ut av Øvre Kodori. Generell bakgrunnsinformasjon om Abkhazia finnes på
<http://abhzia.com>

De som er interessert i å lære mer om Abkhazias geografi, kan finne detaljerte topografiske kart på
http://abhzia.com/geo/?cat=1km_maps

Russiskspråklige publikasjoner om Abkhazia er tilgjengelige på adressen
<http://abhzia.com/book/?page=book>

En annen adresse med en nyttig lenkesamling med informasjon om Abkhazia er
[www.abkhaziya.org/links.html](http://abkhaziya.org/links.html)

Abkhazias president har spilt en viktig rolle både før, under og etter konflikten. Hjemmesiden hans finner du her:
[www.abkhaziagov.org/ru](http://abkhaziagov.org/ru)

Det abkhasiske utenriksministeriet har følgende adresse:
<http://mfaabkhazia.org>

Utenriksministeriet presenterer for øvrig følgende lenkesamling:
<http://mfaabkhazia.org/Links.htm>

Russland

Russland har spilt en viktig rolle – ikke bare som Georgias motstander i kampen om kontroll over Sør-Ossetia, men også som garantisten for Sør-Ossetias (og Abkhazias) de facto uavhengighet siden tidlig på 1990-tallet. Den russiske tolkningen av hva som skjedde i Sør-Ossetia skiller seg klart fra den vestlige. Den offisielle russiske versjonen er at Russland ble tvunget til å gripe inn for å stoppe et georgisk folkemord på den sørøstiske minoriteten. Den offisielle russiske fortolkningen av årsaker og hendelsesforløp kan man for eksempel finne på utenriksministeriets sider:
www.mid.ru/ns-acct.nsf

Russerne var ikke like flinke som georgierne til å nå ut med sin versjon, til tross for at man har etablert en ny, engelskspråklig tv-kanal, *Russia Today*, for i større grad å kunne formidle Russlands syn på verden til vestlige publikum. Kanalens dekning av konflikten finnes på
www.russiatoday.com/ossetianwar

Her finnes det også lenker til to bakgrunnsartikler som tar for seg det ofisielle synet på konfliktenes forhistorie og utbrudd på henholdsvis
www.russiatoday.com/ossetianwar/

news/30372
og
[www.russiatoday.com/ossetianwar/
news/30408](http://www.russiatoday.com/ossetianwar/news/30408)

Blant trykte medier inntar *Rossijskaja gazetas* en særstilling som offisielt talerør for myndighetene. Avisen har en bred dekning av konflikten, igjen preget av den offisielle russiske versjonen:
www.rg.ru/sujet/2759.html

For *Rossijskaja gazetas* dekning av selve krigen mellom Georgia og Sør-Ossetia, se
www.rg.ru/sujet/944.html

For omtale av den russiske beslutningen om å anerkjenne de to utbryterstatene, se
www.rg.ru/sujet/345.html

Og for en beskrivelse av situasjonen i Sør-Ossetia, se
[www.rg.ru/tema/mir/sodruzhestvo/
yugosetiya/index.html](http://www.rg.ru/tema/mir/sodruzhestvo/yugosetiya/index.html)

Generelt har den russiske mediedekningen vært sterkt influert av den offisielle russiske versjonen, selv om det finnes unntak. Nettstedet *Lenta.ru* har for eksempel dekket konflikten med en viss russisk vri, men uten å bli propagandistisk:
<http://lenta.ru/story/southossetia>
<http://lenta.ru/story/ossetiaclash>
<http://lenta.ru/story/abkhazclash>
<http://lenta.ru/story/rebuilding>
<http://lenta.ru/story/diplomat>

Krigen i Sør-Ossetia sett utenfra

Konflikten mellom Georgia og Russland ble fulgt med argusøyne ikke bare i regionen, men skapte overskrifter i hele verden. I det videre skal vi gi noen eksempler på hvordan ulike vestlige medier fremstilte konflikten.

For *New York Times'* dekning av krigen i Georgia, se
[http://topics.nytimes.com/top/news/
international/countriesandterritories/
georgia/index.html](http://topics.nytimes.com/top/news/international/countriesandterritories/georgia/index.html)

Washington Post:
[www.washingtonpost.com/ac2/wp-
dyn/NewsSearch?st=Georgia+Russia
&fn=&sfn=&sa=ns&cp=&hl=false
&sb=-1&sd=&ed=&blt=&sdt=&x=3&y=19](http://www.washingtonpost.com/ac2/wp-dyn/NewsSearch?st=Georgia+Russia&fn=&sfn=&sa=ns&cp=&hl=false&sb=-1&sd=&ed=&blt=&sdt=&x=3&y=19)

CNN:
[http://topics.cnn.com/topics/
republic_of_georgia](http://topics.cnn.com/topics/republic_of_georgia)

BBC:
[http://search.bbc.co.uk/search?tab=n
s&q=georgia%20russia&recipe=all
& scope=all&edition=](http://search.bbc.co.uk/search?tab=ns&q=georgia%20russia&recipe=all&scope=all&edition=)

Reuters:
[http://search.us.reuters.com/rsearch/
rcomSearch.do?blob=georgia%20
russia&WTmodLoc=ussrch-top-quote](http://search.us.reuters.com/rsearch/rcomSearch.do?blob=georgia%20russia&WTmodLoc=ussrch-top-quote)

RFE/RL:
[www.rferl.org/section/South+
Ossetia+Crisis/454.html](http://www.rferl.org/section/South+Ossetia+Crisis/454.html)

Der Spiegel
Det tyske magasinet *Der Spiegel* skilte seg ut fra en ellers ganske ensidig pro-

georgisk dekning i vestlige medier ved tidlig å etablere en mer objektiv, Georgia-kritisk og avbalansert fremstilling av konflikten og dens kompliserte bakgrunn:

www.spiegel.de/international/world/0,1518,574812,00.html

For en mer detaljert analyse av hendelseresforløpet:

www.spiegel.de/international/world/0,1518,578273,00.html

Der *Spiegel* intervjuet også Georgias forrige president, Eduard Sjevardnadze, om krigen:

www.spiegel.de/international/world/0,1518,574522,00.html

Når det gjelder mer dyptpløyende analyser, var *International Crisis Group* kjapt ute med å publisere en rapport, *Russia vs Georgia The Fallout*. Denne kom allerede fra 22. august og gir en grundig analyse av konflikten:

www.crisisgroup.org/library/documents/europe/caucasus/195_russia_vs_georgia_the_fallout.pdf

Her hjemme var også FOI rask til å sette konflikten inn i en større sammenheng i rapporten *Det kaukasiska lackmustestet: konsekvenser och lärdomar av det rysk-georgiska kriget i augusti 2008*.

Rapporten kan lastes ned fra

www2.foi.se/rapp/foir2563.pdf

For å se på hvordan omverdenen har reagert på krigen i Georgia, kan man også undersøke hvordan bloggermiljøet har tilnærmet seg konflikten. Flere gode eksempler finner man nedenfor:

<http://sakartvelo-war.blogspot.com>

<http://russiangeorgianwar.blogspot.com>

<http://georgien.blogspot.com>

www.russiablog.org/2008/08

www.russia-georgia.ru

www.bbc.co.uk/blogs/

worldtonight/2008/08/georgia_

[winners_losers_and_les.html](http://winnowoneurasia.blogspot.com/)

www.windowoneurasia.blogspot.com/

www.azer.com/aiweb/categories/

caucasus_crisis/index/cc_articles/

goble/goble_2008/goble_special/

goble_helsinki.html

Bokomtaler

Russland. Folket. Historien. Politikken. Kulturen

Pål Kolstø

Oslo: Aschehoug 2008

258 s., ISBN 9788203235795

Recenserad av **Kristian Gerner** [professor vid Historiska institutionen, Lunds universitet]

Historieskrivningen om Ryssland har ofta prägel av att hålla domedag med det förflutna. En andra modell har varit modus antingen eller, att beskriva Rysslands historia som en serie av plötsliga omkastningar och svängningar från en ytterlighet till en annan. En tredje modell bygger medvetet eller omedvetet på tesen om vägberoende (*path dependence*). Den har en deterministisk tendens. När man skriver Rysslands historia fungerar de olika modellerna som tolkningsmönster som ska bekräftas.

De tre modellerna säger egentligen alla att Ryssland har ett mycket mörkt förflutet och att det är detta mörker som bestämmer hur man uppfattar landet idag, dess politik, dess ekonomiska system och dess kulturliv. Pål Kolstø har valt att närma sig Ryssland utan att på förhand binda sig vid ett bestämt tolkningsmönster. Han stannar inte i de grå teoriernas värld, han behandlar sitt ämne med vardagsspråkets termer. Problemen med huruvida arvet från de stora motsättningarnas ouppklarade historia är avgörande för landets framtid konkretiseras han med hjälp av en metafor. Kolstø ställer helt enkelt frågan: har nissen flyttat med på lasset? Han presenterar sin egen tolkningsmodell: «Ja det *har* ofte vist seg at nissen har flyttet med på lasset når russerne har beveget seg inn i en ny æra, men *flyttet*, det har de nå allikevel gjort» (s. 70).

Iver Neumann har en gång med en väillyckad formulering påpekat att Ryssland i västerländsk historieskrivning brukar framställas

som den ständiga lärjungen. Detta har ofta den sinistra innehördens, att de ryska människorna fränkänns förmåga att själva forma landets öde och att samhällsutvecklingen har bestämts av påverkan utifrån, från kristnandet från Konstantinopel via Peter I:s europeisering till bolsjevikernas anammade av den marxistiska modellen. Kolstø bryter med detta perspektiv genom två smarta grepp. Han behandlar den ryska kulturen i vid mening som en del av hela den kristna och sekulariserade traditionen, och han behandlar Ryssland som en spegel för norsk självförståelse. Kolstø har skrivit en historia som behandlar Ryssland och Norge som ett sammanhållet helt. Väl att märka *skriver* han inte specifikt om norsk historia, men han använder genomgående hänvisningar till norska egenheter som förstålseram. Ett citat får belysa Kolstøs berättarteknik: «Langt flere russiske tenkere var åndelig beslektet med Aasmund Olavsson Vinje og hans tvisyn enn man ofte er klar over» (s. 213). Författaren presenterar den ryska skönlitteraturen från Pusjkin till Pasternak som en självständig del av världslitteraturen.

Kolstø förenar två berättelser. Den ena är den ryska multinationella konglomeratstatens historia, Tsarrysslands och Sovjetunionens. Den andra är det ortodoxa, rysktalande folkets historia. Kolstø visar hur den första, gamla berättelsen i våra dagar håller på att ersättas av den andra. Författaren är förvisso mån om att framhålla att de två berättelserna är komplementära och inte behöver vara motstridiga. Men han klargör att den självförståelse som medborgarna i Tsarryssland och Sovjetunionen fostrades i var att identifiera sig med staten och imperiet och inte med rysk etnicitet som sådan. Den ryska sovjetrepubliken saknade exempelvis egna institutioner. Det fanns ett sovjetiskt kommunistparti, men inte något ryskt och en sovjetisk vetenskapsakademi, men inte någon rysk. De lokala partierna och vetenskapsakademierna i de etniskt definierade övriga fjorton sovjetrepublikerna var visserligen underordnade de sovjetiska motsvarigheterna, men de kunde fungera som identifikationspunkter och bas för den etniskt färgade politiska mobiliseringen *mot* sovjetstaten under den omvälvande perestrojka- och glasnostperioden. Kolstø påpekar att ryska inte bara var de etniska ryssarnas språk utan alla de över hundra folkens och folkgruppernas gemensamma språk i Sovjetunionen. De ryska skolbarnen fick inte lära sig att skilja mellan den ryska och den sovjetiska historien, medan de andra republikernas elever ju hade sin «hembygdskunskap» i tillägg till den sovjetiska historien.

Författaren gör en inträngande analys av den ryska idéhistorien, vilken han smidigt väver in i den sociala och politiska historien. Det

ryska 1800-talet väcks till liv. Kolstø ligger helt i linje med den nutida forskningsfronten då han tonar ned motsättningen mellan väst-inrikningen (*zapadnitjestvo*) och slavofili (*slavjanofilstvo*) och visar att de var – och är – lokala ryska motsvarigheter till den europeiska upplysningens och romantikens universalism och nationalism. Han menar att själva termen slavofili är missvisande, eftersom det både historiskt och idag handlar om rysk nationalism.

En tredjedel av texten tar upp det gamla Rysslands och Sovjetunionens politiska historia. En andra tredjedel tar upp den levande historien. Ingående analyser av rysk ortodoxi, samhällsfilosofi och litteratur används för att ge perspektiv åt problem i dagens politik och samhällsliv. Referenserna till storheter som Pusjkin, Dostojevskij, Belinskij, Herzen, Tolstoj och Solovjev är inte några pliktskyldiga själlösa sammanfattningar av handbokskunskaper utan självständiga presentationer och reflexioner, som bygger på författarens närläsning av källorna. På ett elegant sätt lyckas Kolstø när han tar upp 1800-talets stora ryska debatter om religion, samhälle och litteratur redovisa många av sina insikter från avhandlingen *Sannhet i lögner. Lev Tolstoj og den ortodoxe tro* (Oslo: Universitetsforlaget 1997) utan att ens hänvisa till boken.

Den återstående tredjedelen tar upp två särskilda teman, stats- och nationsbyggandet i Ryssland efter 1991 respektive den gemensamma rysk-norska historien. Det sistnämnda avsnittet är både läs- och tänkvärt genom att det i centrum för berättelsen ställer ett geografiskt område, Barentsregionen, som under långa perioder, inte minst då kungariket Norge styrdes från Köpenhamn, var en förbisedd periferi. Kolstø ger en livfylld bild av de senaste årens dynamiska utveckling av relationerna mellan Norge och Ryssland. Att det finns tvåspråkiga rysk-norska gatuskyltar i Kirkenes väcker en retorisk fråga, som författaren inte tar upp: finns det sådana skyltar i Murmansk och Archangelsk också?

Kolstøs bok vänder sig till en bred läsekrets. Stilen är lätt-tillgänglig och boken lätt att läsa, men läsaren får ändå en analys som vilar på solida forskningsresultat, flera av dem författarens egna. Ett avsnitt som bidrar till att kasta ett fint retrospektivt ljus över hela boken är Kolstøs uppgörelse med den både förvirrade och grumliga ideologi som Vladimir Putin lade ut i ett budskap på nätet dagen efter det att Boris Jeltsin på nyårsafton 1999 hade utsett Putin till tillförordnad president. Den nye ledaren hävdade att det inte fanns någon motsättning mellan de nedärvt, traditionella ryska värdena och moderna, västerländska värden utan att de ingick i en högre enhet.

Kolstø konstaterar att Putin gick i mystikern Dostojevskij's fotspår. Författaren tog Putins påstående som anledning att låta en forskningsgrupp, som han ledde vid denna tid, genomföra en opinionsundersökning i sex olika regioner i Ryssland, bland etniska ryssar såväl som bland tatarer, dagestaner och andra. Enkelt sagt handlar det om att mäta värderingar på skalan traditionellt-modernt-postmodernt. Resultatet av denna undersökning, och av Kolstøs analys av attityddata om medborgarna i Norge respektive Ryssland i World Values Survey, är att ryssarna inte skiljer sig så mycket från norrmän och andra västeuropéer som många både i och utanför Ryssland gärna vill tro. Kolstø hävdar att dessa resultat jämte hans egna övriga kunskaper om förhållandena i dagens Ryssland ger grund för påståendet, att om invånarna i Ryssland hade känt större ekonomisk trygghet, skulle skillnaden mellan dem och västeuropéerna ha varit ännu mindre.

Slutkapitlet i *Russland* skildrar, som ovan har berörts, förhållandet mellan Norge och Ryssland. Den vältaliga rubriken lyder «Fred og fordragelighet under isolasjon og kontakt». Skildringen får färg och must tack vara att Kolstø berättar om sina egna erfarenheter av kontakterna mellan ryssar och norrmän när han 1983–84 tjänstgjorde som tolk för Norges grensekommissær vid grensen mot Sovjetunionen. Ett av många informativa fotografier i boken visar författaren iklädd den norska marinens uniform vid gränsbommen i Storskog. Slutklämmen i kapitlet och i hela boken är en utsaga av en ryss i Moskva från 2004: «I motsetning til andre skandinaver er nordmenn hyggelige mot russerne» (s. 250). Den norrman som har läst Kolstøs bok får grundad anledning att hålla fast vid denna toleranta inställning.

Managing elections in Russia. Mechanisms and problems

Carl Holmberg

FOI-R-2474-SE

Stockholm: FOI, Swedish Defence Research Agency 2008

116 s., ISSN 16501942

Omtalt af Mette Skak [lektor, Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet]

Nordisk Ruslandsforskning er spændende læsning af to grunde: Dels er den gennemgående af høj kvalitet, dels afspejler den ofte utilsigtet, men ganske charmerende forfatterens eget hjemlands

erfaringer med Rusland op gennem historien på godt og ondt. Dansk Ruslandsforskning har gerne en vennesæl undertone: Vi danskere mener, at historien har været ond ved Rusland og kan derfor sagtens glæde os med russerne over de fremskridt, der efterhånden er. Danmark og Rusland har en århundredelang tradition for venskabelige relationer – til tider var zaren vores eneste forbundsfælle, desværre ofte i situationer, hvor det blot blev ved sympati.

Norsk Ruslandsforskning er lidt på samme måde parret med den ekstra snusfornuft, som daglig omgang med russerne på civilsamfunds niveau langs den korte, men vigtige direkte grænse til stormagten plus «bofællesskabet» oppe på Svalbard giver. Pål Kolstø citerer i sin bog *Russland. Folket, historien, politikken, kulturen* (2008: 250) en landsmand for følgende syn på russere: «Jeg har flere hyggelige kolleger i St. Petersburg» og en russer for at kvittere med følgende skudsmål om Norge: «Et bra land. De tar vare på oljen sin.» Af den grund er det, at denne anmelder har svært ved at forstå den officielle russiske position – at dommedag oprinder, den dag NATO grænser op til Rusland. For det har NATO jo gjort via Norge siden 1949.

Finsk Ruslandsforskning afspejler frigørelsen fra finlandiseringers klamme selvcensur, så idag vrimler det med skarpsindige og såvel metodisk-teoretisk som empirisk velfunderede Ruslandsanalyser fra unge finske forskere. Angående arkivadgangen har Finlands tidligere præsident Mauno Koivisto rammende sagt: «Sovjetunionen er ikke så slem, som vi troede. Den var meget værre!» Island tør jeg ikke for alvor udtale mig om bortset fra det med den høje kvalitet, som også går igen blandt islandske Ruslandekspertter og historikere.

Og så er der Sverige, hvis Ruslandsforskning – mener jeg – er præget af de utallige russisk-svenske magtkampe om Østersøen, da først Danmark var sat ud af spillet. Måske præges den tillige af ønsket om at træde mere i karakter, så den svenske neutrale sikkerhedspolitiske position ikke tager sig alt for gråmeleret ud, nu hvor Gud og hvermand er blevet optaget i NATO. I hvert fald er der en udpræget kritisk tilgang til Rusland blandt det svenske forsvars fremragende eksperter på feltet på FOI. Mine svenske kolleger ynder eksempelvis at udstille skizofrenien i Ruslands globalisering, hvor andre vestlige eksperters analyser drukner i pænhed over for Kreml.

Også det bidrag, der her skal anmeldes, er ude med riven, idet allerede titlen peger hen mod en af de mindst flatterende sider ved dagens Rusland: de manipulerede valghandlinger. (Alternativt

kunne man forestille sig en anderledes rosenrød analyse, hvis for eksempel emnet havde været muligheden for fri udrejse for menige russere, som den har udviklet sig de sidste 100 år.) Lad det imidlertid være sagt med det samme: Carl Holmberg er en overordentlig systematisk og empirisk solid analytiker af emnet. Han har fået til opgave at videregive det svenske forsvarsministerium «a deeper understanding of the personal and institutional actors and their role in Russian domestic policy, especially in connection with the Duma election of 2007 and the presidential election of March 2008» (s. 11). Der lades ikke sten på sten tilbage af ens respekt for Rusland som angiveligt demokratisk politisk system, når først man har konsumeret Holmbergs godt 100 sider om den overordnede føderale og regionale magtstruktur samt de politiske partier – de ægte såvel som de Kreml-skabte – efterfulgt af en indgående analyse af de to seneste manipulerede valg.

Det kunne tyde på en skingert ensidig behandling af emnet, men det er faktisk slet ikke tilfældet. Tværtimod er Holmberg sagligheden selv; han gør for eksempel udtrykkeligt opmærksom på, at valg i Rusland har været manipuleret lige siden Jeltsin og beskriver den meget russiske Gogol-metode med brugen af 7 mio. «døde sjæle» for at få stemmeprocenten op på over 50 % af hensyn til forfatningens ikrafttræden tilbage i 1993 (s. 86). Følgelig skriver Holmberg som en af sine vigtige, omend floromvundne konklusioner: «The essential point is that election tampering is (...) significant (...) for the whole post-Soviet period in Russia. However, the West did not criticise the Russian elections as much previously» (s. 95). Jeltsin-åraen vrimlede med grove valgmanipulationer, og der er grund til at tro, at niveauet for korruption, magtmisbrug og brutalitet mod kritiske journalisterude i rigets afkroge var lige så slemt, ja formentlig værre end nu. Så det er «kun» i lyset af den antiliberale ideologi og den ultrakorporatistiske samt ytringsfrihedsfjendtlige praksis, som Putin og hans *siloviki* har stået for, at der lige nu er særlig grund til at råbe vagt i gevær om tilbageslag for demokratiet.

Samtidig havde det klædt analysen, om forfatteren havde løftet blikket lidt fra sin righoldige evidens om Rusland – hovedsagelig hidrørende fra de trykte russiske medier, russiske analytikere osv. – og reflekteret lidt komparativt over valgmanipulation, spin og lignende «politiske teknologier». Uanset personlig politisk sympati for EU, må selv denne anmelder erkende, at EU-folkeafstemninger i Danmark og ude i Europa times yderst taktisk, hvis de overhovedet afholdes (udfaldet kunne jo gå hen og blive ubekvemt). Putin selv minder ikke så lidt om EU-politikeren Berlusconi, som vi andre

ikke bryder os meget om, men som jo ikke forhindrer Italien i at være med i EU.

Jeg havde også gerne set Holmberg kaste sagligheden lidt over bord over for *Nasji* og *Molodaja gvardija* og for eksempel beskrevet dem under overskriften «Putins våbendragere – verbalt og korporligt». Så kunne vi få dem frem i lyset som de tæskehold, de vitterlig er, fremfor som nu at stuve dem af vejen under den intetsigende overskrift «Other political movements» (s. 61 ff). Selv erfarene vestlige journalister, hvis levebrød det er at være kritiske over for magten, får efter sigende nervøse ticks, når talen falder på *Nasji*, som har privileget adgang til pladsen foran Vasilij Blazjennyjkatedralen, der næsten er blevet bevægelsens klubhus.

Endvidere er jeg lidt i tvivl om Holmbergs pointe, at Putin ikke har nær så meget vælgertække, som de officielle tal tyder på. Ikke, at jeg bestrider, at resultatet for Putin-partiet *Edinaja Rossija* ved valget til Statsdumaen var hårdt oppumpet – det var det! Men at dømme ud fra analyser af det reelt ret stabile og ikke spor liberale russiske partisystem set i Stein Rokkan-optik ser det ud til, at Putin og *Edinaja Rossija* rammer den russiske medianvælger ret præcist (se Bjarte Folkestad, «Skiljelinjer i Russland? Lipset og Rokkan på russisk», *NØF* nr. 1, 2007). I hvert fald har hverken kommunister eller ægte liberale nogensinde gjort det godt i Rusland, ligesom vælgerne konsekvent sender alle socialdemokratiske partidannelser hen, hvor peberet gror.

Men som antydet er der masser at rose i Holmbergs arbejde. Noget af det bedste er måske hans konkretisering af Kremls masterplaner (s. 13) og hans konklusion (s. 96) om de kolossale faldgruber, som det topstyrede og derfor forlorne russiske politiske system indebærer for Kreml selv. Systemet lægger simpelthen op til selvbedrag – Potjemkin-kulisser, *group think* og misperception, og det kan altsammen ende med et brag af et virkelighedstjek. En anden nok så pikant detalje er, at Holmberg i forbifarten erklærer Tjetjenien for selvstændigt. Det sker med følgende ord:

«In Chechnya the ‘Chechenisation’ of the war has meant that some of the former separatists have been absorbed into the political leadership of the republic in exchange for declaring loyalty to Moscow. The result is thus a situation where Chechnya has gained something like *de facto* independence. Electoral support for pro-Kremlin candidates is thus best described as a form of tribute paid to be left alone to govern the republic. The situation is similar in other regions, especially in Russia’s Caucasian republics and some of the Volga republics» (s. 80).

The Changing Profession of a Journalist in Russia

Svetlana Pasti

Acta Universitatis Tamperensis 1265

Tammerfors: Tampere University Press 2007

303 s., ISBN 9789514471001

Omtalt av **Svennåk Høyre** [prof. em., Institutt for medier og kommunikasjon, UiO]

Russiske journalister er i bunn og grunn uprofesjonelle, uten faglig autonomi, noe de også selv motvillig innrømmer – tror vi. At russiske journalister egentlig ønsker frihet under våre presseidealer, ligger som et taust premiss bak de fleste vestlige rapporter om dette emnet. De mange journalistmord etter 1991 – med Anna Politkovskaja som det mest kjente offeret – styrker bare denne overbevisningen om undertrykte journalister i Russland.

Svetlana Pasti bidrar til å revidere noen av disse stereotypiene. Hun er en tidligere russisk journalist som ble doktorgradsstudent og forsker i Tammerfors, Finland, og som siden har drevet feltarbeid blant journalister i St. Petersburg, i Karelen og en rekke mindre byer i de sentrale og sørøstlige delene av Russland. Hennes doktoravhandling er utvilsomt den best dokumenterte framstilling av rådende oppfatninger blant russiske pressefolk. Primærmaterialet er dybdeintervjuer med journalister, supplert med eksperter fra mediebransjen og politikken. Sekundærmaterialet kommer fra en omfattende lesning, blant annet av den russiskspråklige fagliteteraturen. Pasti tar oss med til journalistenes hverdag før og etter Sovjetunionens fall, slik den oppleves av journalistene.

Pasti hevder at de fleste journalister i sovjetiden hadde både yrkesstolthet og klare oppfatninger om hva som var godt håndverk. Sovjetisk journalistikk omhandlet ikke nyheter i vanlig forstand. Det som ble publisert skulle være forbilledlig og sikte mot en ideell sosialistisk tilstand i framtiden. Aktualitet var intet krav. Journalistikk var partiarbeid og politisk i sitt siktet mål, objektivitet var ingen dyd, tvert om – ei heller subjektivisme.

Innen sitt revir tok journalistene likevel ofte egne initiativ og følte at de hadde faglig autonomi i selve skrivehåndverket. Men de journalistiske revir i Sovjetunionen var strengt hierarkiske: Nasjonale og utenrikspolitiske spørsmål tilhørte TASS, for øvrig var politikken forbeholdt politbyrået og de regionale hovedorganene i republikkene osv., og stoffet ble slavisk gjengitt på lavere nivå. Uten direkte sensur, og uten påtrengende deadlines, kunne hver

avis skrive fra sitt eget område. Men gikk man utover de gitte rammer, ble hele redaksjonens eksistens truet: Avispapir og trykkeri var kontrollert av kommunistpartiet, som likeledes bestemte antall stillinger på hver redaksjon.

Innen disse rammer hadde arbeidet sin forutsigbare rytme: Vestlige journalister arbeider med informasjon under stress, sa man, mens sovjetjournalisten arbeidet med seg selv. Journalistene gjenomgikk full universitetsutdanning med vekt på Lenins tre oppgaver for partipressen: Den skulle agitere, propagandere og organisere. I det siste begrepet lå blant annet kravet om å følge opp leserbrev som ble sendt redaksjonen, samt å holde kontakten med utpekte medarbeidere blant de ansatte på arbeidsplassene. Leserbrev og reportasjer fra industri og arbeidsliv var påbudte sjangere. Mange journalister ble på denne måten rekruttert fra arbeiderklassen.

Men det fantes enkelte avvik fra det forutsigbare, som Nikita Khrusjtsjovs svigersønn Aleksej Adzjubej, som ble redaktør av *Izvestija* i 1959, og frisket opp stilten og typografien samt tempoet i avisens. *Izvestija* skulle ta for seg samtidens problemer på ulike samfunnsmiljøer, helst i nåtid, mente Adzjubej. Omlegningene økte opplaget fra to til åtte millioner i løpet av seks år.

Det allmenne bruddet med den mer profetiske sosialistiske journalistikken kom, som vi vet, mer enn tjue år seinere med glasnost. Mikhail Gorbatsjovs planer om en gradvis forbedring av kommunismen kom ut av kontroll, blant annet fordi mediene der og da tok opp alt det nye som var i ferd med å skje. Vekten i journalistarbeidet lå ikke lenger på de litterære kvalitetene, men på jakten etter nyheter i konkret nåtid. Journalistene oppdaget at nyheter opptrer innen korte tidsintervaller, uten at man nødvendigvis behøver å tilordne dem større handlingsrekker med et forutsigbart utfall. Dette var en journalistikk som ikke av nødvendighet underordnet seg fellesskapets mål, slik de ble tolket av partiet. Partiet kunne ikke lenger regissere utviklingen og journalistikken i eget tempo.

At den opposisjonelle og uavhengige journalistikken ble et intermesso skyldtes blant annet at kommunistpartiet mistet kontrollen med produksjonen av mediene gjennom det såkalte *Partizdat*. Subsidiene falt bort og prisen på avisepapir økte sterkt, dermed falt også opplagene. Mange, snart de fleste, journalister fikk ingen lønn utover på 1990-tallet. Resultatet ble utbredt korruption: tekstreklame, oppslag og personomtale etc. etter avtalt pris med journalistene selv. Men kolleger uten svarte flekker på sin faglige samvittighet er i Pastis materiale tilbakeholdne med å anklage mer korrupte kolleger som uetiske – man skal jo overleve under ethvert styresett.

Trass i disse tilstander strømmet stadig flere medarbeidere til mediene, som oftest uten fagutdanning og relevant erfaring. Selv med skrale levekår hadde mediene ennå en viss nimbus av muligheter, også fordi journalistisk arbeid hadde åpninger mot stillinger som informatør og enda mektigere posisjoner innen industri og politikk. Dette skapte i sin tur en viss lagdeling blant journalister; mellom dem som var rekruttert før glasnost og dem som kom etter. Pasti viser tydelige forskjeller i holdninger. I grove trekk går skillelinjene mellom eldre journalister, som blir betraktet som dinosaurer med sine oppfatninger om at journalistikken er et viktig maktinstrument som skal tjene staten, allmennheten eller samfunnet, og som anser at det myldrende, uoversiktlige kapitalistiske marked har mistet all etisk eller annen styring, og yngre journalister, som godtar mediene som en markedslass for sensasjoner og underholdning.

Men mediene er ingen fri markedslass i Russland; føderale myndigheter og private investorer subsidierer inntil 90 prosent av Russlands aviser i dag, og de fleste eiere, med Putin i spissen, krever jevnlig bevis på avisenes lojalitet i retur. Bare 25 prosent av Russlands befolkning tror i dag at journalistene kan rapportere fritt. Nå planlegger regjeringen å legge kontrollen med avstrykkeriene under ett føderalt selskap. Håpet om at det igjen skal lykkes med noe friere russiske medier, ligger i en smal marginal av liberale publikasjoner og i en lavmålt liberal menighet med håp om å overvinstre.

Pastis bok er enestående. Gjennom sitt gruppeportrett av to generasjoner russiske journalister har hun gitt oss et usminket og deltakende innsyn i hvordan journalister tenker i russiske medier. Bildet er selvsagt ikke fullstendig, men boka er mer komplett og virkelighetsnær enn det jeg tidligere har lest om dette feltet. Her har jeg trukket opp noen hovedlinjer som mest gjelder St. Petersburg. Mediene i regionene har jevnt over vært mer lojale mot de stedlige myndigheter enn mediene i metropolen St. Petersburg.

Bildet som tegnes i boka er selvsagt mer nyansert enn det er mulig å gjengi i en kort anmeldelse. Likevel savner jeg en beskrivelse av hvordan journalistene arbeider. En påstand som «[in Soviet times] journalistic labour was exclusively individual from an idea for the project to text done» (s. 67) trenger utdypning og presiseringer som man ikke finner i denne boka. Men kanskje er det fåfengt å vente på dette, vi vet jo bare glimtvis noe slikt om våre egne medier.

Skal jeg henge meg opp i noe, er det snarere den noe slaviske referering av litteraturen, der man kan forvirres av de mange oppfatninger som ikke alltid overensstemmer innbyrdes, uten at Pasti

klarer opp i materien ut fra egen innsikt. Men det hjelper godt med hennes egne data og iakttakelser, som mest peker mot en dyster hverdag i russiske medier, om ikke helt uten lysglimt.

Den usynlige krigene – Reiser i Tsjetsjenia, Ingusjetia og Dagestan

Aage Storm Borchgrevink

Oslo: Cappelen 2007

335 s., ISBN 9788202247942

Omtalt af **Per Dalgård** [journalist, tidligere Moskvakorrespondent for *Dagbladet Information*]

Der er lidt for meget Katja, Sjamil og Aage Storm Borchgrevink i denne bog og for lidt objektiv, ikke-forudindtaget analyse. Efter min mening.

Forfatteren hævder direkte og indirekte, at krigene i Tjetjenien og balladen i Ingusjetien og Dagestan udgør en usynlig krig, hvor den store satan, Rusland, med den grimme KGB-mand Vladimir Putin i spidsen har formået at hindre en national og international mediedækning af de grusomme uhyrligheder, der er blevet begået først og fremmest fra russernes side.

Men hans eget eksempel er jo et bevis på det modsatte. Han har, i lighed med mange andre vestlige og russiske journalister og eksperter, netop været til stede i de tre krigsplagede russiske republikker sammen med sine gode venner Katja og Sjamil. Vi behøver vel blot at nævne russiske Anna Politkovskaja, norske Åsne Seierstad, danske Vibeke Sperling og den lange række af russiske journalister, der med risiko for eget liv har ydet en stærk dækning af krigene i Tjetjenien, for at modbevise Borchgrevinks hovedhypotese; at krigen i Tjetjenien ikke har fået tilstrækkelig opmærksomhed, dækning og international bevågenhed.

Russerne er blot ved at lære en brøkdel af den PR og den ekspertrise i at styre medierne, som amerikanerne og vesteuropæerne længe har været mestre i. Tænk blot på, hvor lidt vi ved om, hvilke uhyrligheder, de amerikanske soldater har begået i Irak og Afghanistan, hvor mediedækningen var og er totalt under Pentagons kontrol.

Ikke en eneste vestlig politiker, der besøgte Moskva i krigsårene undlod at kritisere de russiske myndigheder for deres handlemåder i Tjetjenien. Internationale hjælpeorganisationer med Dansk Flygt-

ningehjælp i spidsen var der, ydede humanitær bistand og rejste problematikken i de internationale medier. Jeg ved ikke, hvordan det var i Norge, men i Danmark haglede fordømmelsen ned over Rusland i de fleste medier. Snesevis af journalister, undertegnede inklusive og mine tyske og engelske kolleger, besøgte Tjetjenien og havde mulighed for at kontakte begge sider i konflikten. Og gjorde det.

I Danmark førte det under Tjetjenien-kriserne – med bl.a. Akhmed Zakajevs løsladelse og videreeksport til England og det danske udenrigsministeriums vedvarende kritik af Rusland – til et historisk dårligt forhold imellem de to lande, Danmark og Rusland (som i øvrigt har de længst eksisterende diplomatiske forbindelser i verdenshistorien).

Den usynlige krigen er fuld af enestående, indfølte og rørende selvoplevede historier og vidneberetninger om den tjetjenske krigs tragedier. Og dem vil og skal vi høre igen og igen. Men vi har ligesom hørt det hele før hos Seierstad, Politkovskaja og mange andre, bl.a. i den dybt tjetjenskinvolverede russiske emigrantoligark Boris Berezovskijs ensidige og topkontrollerede medier.

Bogen er også fuld af new-journalistisk selvcentrering og subjektive bedømmelser uden den nødvendige baggrund og analyse af baggrunden for krigen, de tjetjenske *bojevikis* (oprøreres) fatale islamiske fanatism med rødder i Taliban og international terror. Derved kommer bogen i beklagelig grad til at ligne den særlige russiske afart af new journalism, som er en pseudoform for journalistik med journalistens personlige intime fornemmelse og opfattelse som fundament og hans helt personlige «mission» i centrum. Jeg savner i høj grad også en indlevet beretning om de hundredtusinder, der blev fordrevet fra Tjetjenien under Dudajevs brutale etniske udrensninger i begyndelsen af 1990erne – de lever nu under dybt kummerlige forhold rundt omkring i det Rusland, som har givet dem husly efter fordrivelsen.

Russlandsbilder. Nye debattinnlegg om naboskap i nordområdene

Lars Rowe & Geir Hønneland

Kristiansand: Fagbokforlaget 2007

114 s., ISBN 9788245005318

Omtalt av **Lassi Heininen** [dosent, Laplands Universitet, leder av styringskomiteen for Northern Research Forum]

Russlandsbilder. Nye debattinnlegg om naboskap i nordområdene er den første i en serie på tre bøker om norsk nordområdestrategi skrevet av forskere ved Fridtjof Nansens Institutt og utgitt av Fagbokforlaget (i 2008 er den fulgt opp av *Den nye nordområdepolitikken og Småstat og energistormakt: Norges sikkerhetspolitiske rolle i nord*). Det er også en videreføring av *Vårt bilde av russerne: 25 debattinnlegg om samarbeidet i nord*, som ble utgitt i 2002. Dessverre har jeg ikke lest sistnevnte bok. En lesning kunne kanskje bidratt til å gi en bedre forståelse for ideen bak boken og konteksten. Denne omtalen vil imidlertid begrense seg til kun den nye utgaven av *Russlandsbilder*.

Innledningsvis må det redegjøres for to forhold knyttet til bokens struktur. For det første består boken av en samling (hovedsakelig avisartikler og kronikker publisert i perioden høsten 2001 til høsten 2006). Noen av artiklene fremstår dermed som litt utdaterte, mens andre er relativt nye og aktuelle. For det andre er artiklene gruppert i tre temaorienterte bolker: «Hvem er Ivan?», «Fiskeriforvaltning og jurisdiksjon i Barentshavet» og «Miljø-, helse- og energisam arbeid i nord». Hver bolk, så vel som hver enkelt artikkkel, har en kort innledning som både forklarer ideen og konteksten, og som også knytter artiklene opp til dagens situasjon.

Jeg må innrømme at jeg i utgangspunktet var litt skeptisk til å resirkulere tidligere publiserte avisartikler, men det viser seg å fungere ganske bra. I enkelte tilfeller fremstår imidlertid introduksjonene som vel så interessante som selve artiklene, ettersom enkelte av de sistnevnte har mistet sin aktualitet. Boken er rettet mot et norsk publikum og mer presist mot dem med en spesiell interesse for nordområdene. Og det kan være nyttig for embetsmenn, forskere og NGO-aktivister å vende tilbake til enkelte temaer og sette dem inn i en ny kontekst, spesielt siden både introduksjonene og artiklene selv er skrevet av eksperter. *Russlandsbilder* er dog ikke en vitenskapelig bok, men snarere en samling av saks- og policyorienterte artikler skrevet av forskere. Samtidig viser boken på en forbilledlig måte relevansen av anvendt samfunnsvitenskap.

De fleste artiklene tar for seg temaer som er aktuelle både i Norge og Nord-Europa generelt, slik som for eksempel fiskeri, oljeboring og energisikkerhet, miljø og helse, demokrati – og selvfølgelig Russland. Spesielt viktig, ut fra nordlig geopolitikk og internasjonalt samarbeid i nord på begynnelsen av det 21. århundre, er Svalbard-problematikken, hvor både Norge og Russland er sterkt til stede, og uenigheten om norsk-russisk grenseddragning i Barentshavet.

I *Russlandsbilder* påpekes det at Norge kontrollerer 30 % av Nord-Europas sjø- og landareal, noe som gjør landet til noe av et «ishavsimperium». En interessant detalj er at det i russisk diskurs fra tid til annen ryktes at Norge er ute etter å presse russerne vekk fra Svalbard. Boken understreker også den sittende norske regjeringens sterke engasjement for og i nordområdene. Disse forholdene, så vel som den øvrige tematikken boken tar opp, avdekker hvorfor det er så avgjørende for Norge hva slags forhold man har til Russland og hvorfor nordområdepolitikken er så viktig.

Hvordan fremstilles så Russland i «Russlandsbildene»? Generelt sett fokuseres Russland, eller nærmere bestemt den nordvestlige delen av Russland og dens befolkning, gjennom en typisk vestlig vinkling: Boken omhandler potensielle miljøkatastrofer som for eksempel trusselen om radioaktiv lekkasje fra atomreaktorer og kjernekraftverk, helsespørsmål som spredningen av tuberkulose og aids, russisk tyf- og overfiske (spesielt tråleren Elektron dukker opp i flere artikler) og Russlands bruk av energi som politisk våpen. Fremstillingen av Russland er likevel ikke utelukkende tradisjonell og stereotypisk. Visse detaljer og regionale beskrivelser vitner om genuin interesse og omtanke for Norges nabo i øst – for russisk demokratiutvikling, menneskerettigheter og for Russlands forhold til tidligere sovjetrepublikker som Ukraina og Georgia.

I tittelen på en artikkel fra november 2006 spør forfatteren om vi er på vei mot «En ny kald krig?» i forholdet mellom Russland og Vesten. Spørsmålet har i den senere tid blitt stilt stadig oftere på grunn av de mange stridsspørsmålene og potensielle konfliktene mellom Russland og Vesten (jf. krigen i Georgia). Personlig er jeg mer på linje med hovedbudskapet i bokens avsluttende del: Russland har forandret seg siden Sovjetunionens kollaps og er både rikt og sterkt nok til å være en likeverdig aktør og erkjenne gjensidig ansvar. Men Vesten vil trenge tålmodighet og en klar og konsistent strategi – noe Norge langt på vei har utviklet for egen del.

Oversatt fra engelsk av Christopher Pedersen Cook og Helge Blakkisrud

Da smør var guld: Sibirisk smørproduktion og -eksport 1895–1905

Inge Marie Larsen

Århus: Aarhus universitetsforlag 2007

370 s., ISBN 9788779343023

Recenserad av **Johan Eellend** [dr, Samtidshistoriska institutet, Södertörns högskola]

Hur var det möjligt att det i en så till synes utvecklad del av det ryska imperiet som Sibirien under loppet av ett årtionde kunde utvecklas en mejerinäring som var så konkurrenskraftig att Ryssland för en tid blev en av världens ledande smörexportörer? Denna fråga ligger till grund för Inge Marie Larsens avhandling *Da smør var guld: Sibirisk smørproduktion og -eksport 1895–1905*.

Larsen följer smörets väg från Kurgan i provinsen Tobolsk, via mellanhänderna i Sankt Petersburg och Köpenhamn till dess huvudsakliga exportmarknad i London, genom att studera de relevanta aktörerna i kedjan. Som bakgrund till Larsens studie står den ryske finansministern Sergej Wittes satsning på att modernisera Ryssland och utveckla det ryska jordbruket till en modern stödnäring för industrialisering och som självständig exportsektor. I denna plan ingick långtgående statliga interventioner med kunskap och kapital för att stödja utvecklingen i vilken Sibirien och imperiets västliga provinser blev försöksområde.

Larsen ger ett exempel på rysk agrar utveckling som på många sätt ger en intressant kontrast till den gängse bilden av den utvecklade ryska landsbygden. Denna aspekt har särskilt i västerländsk forskning kring Rysslands utveckling före revolutionen länge varit försummad. I ett vidare perspektiv är studien också betydande då den ger en empirisk bakgrund till de alternativa tankar om jordbruks utveckling som fanns i Ryssland och Sovjetunionen fram till mitten av mellankrigstiden. Liksom den framstående kooperativa teoretikern Aleksandr Tjajanovs teorier grundade sig dessa ofta i familjejordbruks och kooperationens förmodade styrka och överlägsenhet som produktionsenheter. Den sibiriska utvecklingen utgjorde också delvis en modell för den samtida utvecklingen i Finland och den något senare kooperativa utvecklingen i Baltikum.

Boken börjar med en redogörelse för den ryska mejerinäringens modernisering och trevande exportförsök under 1880-talet. I Kurgan fanns god betesmark och en tradition av smörtillverkning, men den sibiriska smörexporten gjordes möjlig främst genom järnvägens

öppnande, vilket lockade till sig först ryska och sedan danska och engelska köpmän som investerade i nya mejerier och tog de initiala kostnaderna för exporten. Samtidigt började de första statliga jordbruksinstruktörerna arbeta i Sibirien, och i Kurgan öppnade även en jordbruksförening för att främja mejeriutvecklingen. Det ofta utländska inflytandet resulterade i att arbetet tidigt organiseras efter europeisk modell där köpmännen öppnade mejerier och bönderna levererade mjölk och att den hygieniska standarden höjdes.

Medan smörproduktionen snabbt expanderade uppstod problem med att få smöret från Sibirien till den europeiska marknaden. De ryska köpmännen saknade ofta det kapital som behövdes för den långväga exporten och förhållandena försvårades av den ekonomiska depressionen i Ryssland vid sekelskiftet 1900. De utländska köpmännen var i regel mer vana och bättre rustade att möta de finansiella utmaningarna. Men även om de utländska aktörerna var en del av den statliga planen för att främja exporten, skapade de också ett stort missnöje bland de lokala producenterna och i den statliga administrationen, vilka anklagade dem för att arbeta för andra än de lokala eller ryska intressena. Initiativ togs för att försöka undvika främst de danska mellanhänderna, och istället försöka sälja smöret direkt till England eller till engelska köpmän. Detta lyckades till stora delar under åren kring sekelskiftet då England övertog Danmarks roll som den största exportmarknaden för sibiriskt smör.

Men framgången orsakade också problem. Den stora ökningen i produktion och export följdes av den så kallade «smörfebern» där nya små mejerier grundades närmast dagligen med syfte att göra snabba pengar. De nya mejerierna arbetade sällan långsiktigt, de störde de etablerade mejeriernas tillgång på mjölk och gav ofta avkall på kvalité och hygien vilket hotade det sibiriska smörets anseende. Klagomål hördes också på att de utländska affärsmännen endast marknadsförde det sämsta smöret som «sibiriskt» medan det bättre benämndes som «finskt». Järnvägens bristande kapacitet skapade också stora problem och situationen för jordbruket försvårades av torka.

De statliga myndigheternas metod för att möta problemen och öka mejerinäringens uthållighet var att försöka främja kooperativa mejerier. Den kooperative mejerinäringen tog fart 1902 och resulterade i att 90% av produktionen i Kurgan-distriktet och 60% i Tobolsk-provinsen skedde i kooperativ regi 1908. Denna snabba förändring möjliggjordes av en statlig intervention i mejerinäringen genom att regionala organisationer med statligt finansierade jordbruksinstruktörer inrättades för att främja den kooperativa utvecklingen och genom statliga lån till näringen.

De som arbetade för kooperativ utveckling såg det inte bara som sitt mål att stärka mejerinäringen utan även som ett sätt att skapa ett ekonomiskt, socialt och moraliskt bättre samhälle. Kooperationen sågs också av många som ett värn mot det främmande. De största förlorarna blev de privata mejerierna som högljutt klagade då de förlorade andelar till de kooperativa mejerierna och då de blev missgynnade av det statliga stödet. De privata mejerierna drabbades hårdare än de kooperativa av den ekonomiska krisen i Ryssland och överproduktionen inom den sibiriska mejerinäringen vid sekelskiftet. De kooperativa mejerierna som gick starkta ur krisen kunde fortsätta sin verksamhet närmast ostört under revolutionsåret 1905.

Larsens i stort positiva bild står dock i en intressant kontrast till den amerikanska forskaren Yanni Kotsonis studie *Making Peasants Backward: Agricultural Cooperatives and the Agrarian Question in Russia, 1861–1914* (1999) om den jordbrukskooperativa rörelsens utveckling i bland annat Sibirien vid samma tid. Enligt honom var den jordbrukskooperativa rörelsen i Ryssland i mycket ett uppifrånprojekt som endast fungerade tillfredsställande så länge de statliga instruktörerna fanns på plats. När det statliga stödet till kooperationen minskade efter 1905 föll också de flesta kooperanter samman och dess egendom skingrades. Det främsta skälet till detta var enligt Kotsonis att staten och instruktörer i grunden misstrodde bönderna och deras förmåga att ta hand om sig själva, vilket ledde till att bönderna aldrig fick den utbildning de behövde för att sköta kooperationerna. Om utvecklingen också tog denna riktning i Kurgan efter 1905 förtäljer inte Larsens bok, men de båda exemplen ger tillsammans en spännande bild av utvecklingen.

I avhandlingens slut framhåller Larsen tre huvudsakliga förutsättningar för den sibiriska smörexportens framgång, nämligen den ryska statens aktiva strävan att stödja smörexporten och den kooperativa utvecklingen; de utländska köpmännens kunnande och kapital; och den sibiriska agrara elitens vilja att åstadkomma en förändring. Hennes bok är en gediget genomförd ekonomihistorisk undersökning som i mycket högre grad fokuserar de mer spännande faktorer och förutsättningar som skapade den sibiriska utvecklingen än på dess egentliga ekonomiska resultat. Genom detta utgör hennes forskning ett intressant bidrag till bilden av den ryska agrara utvecklingen som inte bara fokuserar på de lokala förhållandena utan knyter dem till den avlägsna makten och marknaden.

Revolution, kjærlighet, diplomati. Aleksandra Kollontaj og Norden

Yngvild Sørbye (red.)

Oslo: Unipub 2008

358 s., ISBN 9788274772878

Recenserad av **Helene Carlbäck** [docent, studierektor, BEEGS, Södertörns högskola]

Om Aleksandra Kollontaj har det skrivits åtskilliga böcker och artiklar. Det finns också mycket skrivet av henne själv; hon var en produktiv författare av undersökningar och upplysningsböcker, politiska pamfletter och tidningsartiklar. Och så skrev hon skönlitteratur; i sin ungdom anförtrodde hon sin bästa väninna, sedermera finländska författaren, Alma Söderhjelm att hennes «allra hemligaste» dröm var att bli skönlitterär författare. Dessutom skrev hon dagböcker och brev. Frimärken var under långa perioder hennes största utgiftspost; hon ska ha skrivit minst fem brev om dagen. Bara till en av hennes väninnor finns bevarade över 700 brev. Detta enligt författaren och konstvetaren Yngvild Sørbye som skrivit introduktionskapitlet till den antologin om Kollontaj och Norden, som hon själv varit redaktör för.

Sørbye anknyter, i likhet med flera andra bidragsgivare, till tidskrifts forskning vilket påtagligt förhöjer värdet av boken. Hon har gjort en fyllig och välredigerad bibliografi över skrifter om och av Kollontaj, som hon dock inte tagit med i antologin utan i stället nöjer sig med att hänvisa till i en not (s. 9). Tillsammans med en samlad litteraturförteckning över de källor som antologiförfattarna refererar till, hade bibliografin varit till hjälp för läsaren, som ibland riskerar att gå vilse bland källhänvisningar. Med detta sagt vill jag framhålla att det är en spännande och läsvärd bok, rik på infallsvinklar, fakta och händelser, liksom på stilgrepp och genrer. Författarna, som är elva stycken, är historiker, samhällsvetare, kulturvetare, diplomater, fria författare och publicister.

«Jag har levt många liv», sade Aleksandra Kollontaj en gång till sonsonen Vladimir, som står för ett av bokens bidrag. Detta handlar om Vladimir Kollontajs intryck av sin farmor när han då och då besökte henne i Stockholm under 1930-talet och andra världskriget. Han lärde sig mycket av sin farmor, skriver han. Hon var visserligen en strängt upptagen och hårt arbetande kvinna, men när hon tog sig tid för sitt barnbarn hade hon mycket att ge. Han är angelägen om att korrigera bilden av Aleksandra Kollontaj som den som velat

avskaffa familjen som institution. Med irritation har han upprepade gånger mött påståenden om att hon ska ha uppträtt likgiltigt, till och med oväntigt, mot sin familj, «som om kvinnornas emancipation oundvikligen måste bryta sönder sådana relationer» (s. 46).

Mycket av sitt skrivande före det tidiga 1920-talet ägnade Kollontaj åt frågor om könsrelationer, familj och moderskap, samtidigt som hon själv inte praktiserade moderskapet som fysisk närhet, eftersom hon på grund av utlandsexil och andra sysselsättningar var skild från sin son under större delen av hans uppväxttid. Elina Katainen, Anna Rotkirch och Yngvild Sørbye behandlar i varsitt kapitel Kollontajs texter. Katainen skriver om mottagandet av texter om både kön och klass i Finland under olika perioder, Sørbye bl.a. om den hårda kritiken av texterna inom Sovjetunionen. Rotkirch fokuserar på könsideologier och kärleksteorier och håller fram ett motsägelsefullt drag: Kollontaj talar sig varm om den fria kärleken och en bevingad Eros men låter ändå stundtals kvinnan befrias från kroppen. Det är själen som prioriteras. Ett bestående bidrag från henne, framhåller Rotkirch, är konstruktionen av en ny social könskategori, den «förvärvsarbetande modern» liksom också förmedlandet av en insikt om den nya kvinnans kluvenhet mellan kärlek/beroende och arbete/frihet.

Några bidrag ger ögonblicksbilder från dem som kände henne. Som ung praktikant och sedermera attaché arbetade Vladimir Jerofejev under Kollontaj i Stockholm. Han talar om en «orubblig och sträng» person och en «krävande chef» trots sina «blida ögon». En del av Jerofejevs påståenden om Kollontajs stora inflytande på svenska politiker kan man dock ställa sig frågande till; somligt har snarast anekdotisk karaktär, som att Kollontaj skulle ha lyckats få svenska regeringen att vända på Karl XII:s staty så att det berömda fingret under några år pekade mot Tyskland, i stället för mot Ryssland.

Sven Holtsmark skriver om Kollontaj som diplomat i Norge på 1920-talet. Av sina två stora uppdrag lyckades hon med det ena, att få till stånd ett norskt erkännande av den nya sovjetstaten 1924. Att få till stånd en bilateral icke-angreppspakt mellan Norge och Sovjetunionen misslyckades hon dock med, trots att hon fick sin vän statsminister Johan L. Mowinckel med på tanken. Själva intresseinriktningen för en neutral småstat som Norge, i likhet med Sverige, fanns ju i stället förankrad i idéer om multilaterala säkerhetspolitiska relationer.

Det finns en utbredd uppfattning om att Kollontaj trivdes bättre i Kristiania än i Stockholm: 1930, snart efter sin ankomst som chargé

d'affaires i Sverige, skrev hon i sin dagbok att svenskarna var «själv-goda, stela och arroganta». Men även om hon hade en särskilt varm känsla för Norge, som hon i yngre år beskrivit som ett av de mest demokratiska länderna och vars natur och människor hon kom att uppskatta högt, så anförtrodde hon sin dagbok att arbetsfältet var så mycket bredare i Sverige och att hennes arbetsuppgifter skulle bli «vida mer betydelsefulla än i Norge». Krister Wahlbäck analyserar de politiska relationerna mellan Sovjetunionen och Sverige på 1930- och 1940-talet med fokus på Kollontajs roll däri. Frågan om att få slut på Vinterkriget låg Kollontaj varmt om hjärtat; hon hade tillbringat många av sina barn- och ungdomsår i Finland, på morföräldrarnas gods på Karelska näset, och hennes tidigaste politiska skrifter tog upp den finska arbetarklassens problem. Vilken roll som spelades av Kollontaj å ena sidan och av det ryska spionparet Rybkins och den finska författaren Hella Wuolijoki å den andra i spelet kring fredsförhandlingarna har ännu inte kunnat klarläggas, enligt Wahlbäck. Av Kollontajs dagbok framgår dock att hon kände sig förbigången i detta spel.

Martin Nag lyfter i sitt bidrag fram den journalistiska begåvningen hos Kollontaj. Med hjälp av Kollontajs egna pressartiklar och dagboksanteckningar rekonstruerar han fem besök som hon gjorde i Bergen mellan 1915 och 1928. Här finns Kollontajs lyriska naturskildringar av fjordar och snötäckta fjäll, som hon vävde ihop med sin förtjusning över de demokratiska traditioner som Norge besatt. Som nämnts ovan hade Kollontaj nära förbindelser med norska politiker. Åsmund Egge skriver om Kollontajs kontakter med den norska vänstern, främst före 1917. Han drar slutsatsen att det snarast var hon som påverkades av norsk politik än tvärtom, genom att få en mer modererad syn på sitt eget lands politik.

Flera av bokens författare betonar Kollontajs skicklighet som nätverksbyggare och hennes sociala kompetens och världsvana. Daniela Büchten tecknar henne som en PR-makare inom diplomatin, långt före sin tid, med specialiteten att använda kulturkontakter för att främja politiska relationer. I en del av bidragen framträder bilden av en kvinna som med sin utstrålning och övertalningsförmåga fick omgivningen att tro att lösningen på t.ex. diplomatiska frågor var nära, trots att parterna i själva verket befann sig långt ifrån varandra.

Men också bilden av en stundtals ovillig diplomat skyntar fram. Egentligen ville Kollontaj skriva, påverka och vara med i det aktiva politiska livet. Men hon hade bränt sina skepp genom att inta «fel» position i det tidiga 1920-talets interna partistrider i Sovjetryssland. I Kollontajlitteraturen brukar det finnas en underliggande fråga:

Vad kände och tänkte hon egentligen själv om utvecklingen i sitt hemland? Efter läsning av tidigare både utforskade och utforskade brevsamlingar skönjer Aleksander Kan en överlevnadsstrategi som bestod i att steg för steg klippa bandet med de tidigare kamraterna i den s.k. arbetaroppositionella rörelsen och i stället skaffa sig nya vänner bland sovjetvänliga och pacifistiska feministiskt, bl.a. i Sverige. Att hon livet ut fortsatte skriva brev i en mycket lojal ton till Stalin, beskriver Kan som ett utslag av den «personlighetsklyvning» som Kollontaj delade med många framstående medlemmar av den sovjetryska intelligentian vid den tiden.

En relativt kortfattad recension som denna kan självfallet inte göra boken full rättvisa. Själv tycker jag om att se olika angreppssätt anlagda på en och samma person, även om vissa upprepningar kan bli fallet. Det gör på mig ett mer trovärdigt intryck än en mer strömlinjeformad biografi. Men det kräver mer av sin läsare.

A Discipline Divided. Polish Economists and the Communist Regime 1945–1960

Alexandra Witczak Haugstad

Trondheim: Institutt for historie og klassiske fag, NTNU 2008

336 s., ISBN 9788247189788

Recenserad av **Barbara Törnquist-Plewa** [professor i Öst- och Centraleuropa-studier, Lunds universitet]

A Discipline Divided är en doktorsavhandling i historia som försvarades framgångsrikt i maj 2008. Dess huvudsyfte är att analysera relationer mellan polska ekonomer verksamma inom akademiska institutioner och den kommunistiska regimen under perioden 1945–60. Författaren, Alexandra Witczak Haugstad, visar att dessa relationer inte handlade om total underkastelse och total kontroll utan innehöll konfrontationer, förhandlingar och periodvis också ömsesidig anpassning. Hon utröner dels hur regimen agerade för att förvandla den polska ekonomiska vetenskapen till en marxistisk-leninistisk vetenskap, dels hur den polska akademiska miljön reagerade på krav och press från regimen. Boken är alltså en historisk närbildstudie av en specifik akademisk miljö i ett kommunistiskt land. Genom denna fallstudie får läsarna tillfälle att skaffa sig en djupare förståelse av hur kommunistiska regimer påverkade kunskapsproduktionen i de länder de styrde över.

Inom den studerade tidsperioden 1945–60 urskiljer författaren fyra olika faser i relationerna mellan ekonomerna i akademien och den polska regimen. Den första, åren 1945–47, var en tid av återhämtning efter andra världskrigets förstörelse då regimen i stor utsträckning respekterade den akademiska miljöns autonomi. Därefter földe en stor konfrontation 1948–49 då man i enlighet med sovjetiseringsspolitiken påbjuden från Moskva började underkasta den akademiska miljön politisk kontroll. Regimen delade upp det polska ekonomiska vetenskapssamhället i två läger: det «borgerliga» som skulle utesättas eller marginaliseras och det marxistisk-leninistiska som skulle ta över alla institutioner för utbildning och forskning i ekonomi.

När detta maktövertagande fullbordats och de marxistisk-leninistiska forskarna etablerats på alla nyckelpositioner följde en tredje fas under åren 1950–55 (det vill säga stalinismens epok i Polens historia). Inom den polska vetenskapen var detta en tid av stagnation, något Witczak Haugstad visar på ett mycket övertygande sätt, bland annat genom en kvalitativ och kvantitativ analys av artiklar som då publicerades i *Ekonomista*, den viktigaste polska ekonomiska vetenskapliga tidskriften. Det var inte bara de så kallade «borgerliga» ekonomerna som tystades ner, det marxistiska-leninistiska lägret fick inte heller publicera fritt utan tvingades agera som propagandister och följa en strikt påbjuden linje.

År 1956 inleddes en ny fas. Början på tövärdet innebar en kris för den polska regimen som för en kort tid släppte kontrollen över de akademiska institutionerna. Detta utnyttjades för att återanställa eller befördra de tidigare ideologiskt obekväma forskarna och att försöka återfå en del av den försunna autonomin. Regimen återhämtade sig emellertid snabbt och från och med 1957 till slutet av den analyserade perioden (det vill säga år 1960) började den återigen påverka den ekonomiska vetenskapen. Det blev dock ingen återgång till situationen från Stalintiden: Många av de icke marxistiska forskarna fick stanna kvar på sina nyvunna poster och ekonomi som akademisk disciplin blev mer pluralistisk. Åren 1957–60 var en tid av kontinuerliga förhandlingar, konflikter och kompromisser mellan forskarna och Partiet. Det anmärkningsvärda var att de marxistiska och icke marxistiska forskarna inte sällan vid dessa konfrontationer allierade sig med varandra för att kämpa för den akademiska friheten. Det gap som regimen 1948 skapade mellan marxistiska och icke marxistiska intellektuella började överbryggas. Witczak Haugstad ser i detta ett förspel till den politiska utvecklingen som ägde rum i Polen i slutet av 1970-talet då vänsterintellektuella oppositionella

ingick allians med antikommunistiska krafter för att så småningom 1980 skapa den oppositionella rörelsen Solidaritet.

I bokens slutkapitel gör Witczak Haugstad med hänvisning till John Connelllys *Captive University: The Sovietisation of East German, Czech and Polish Higher Education, 1945–1956* (2000) intressanta jämförelser mellan Polen och andra kommunistiska länder vad gäller den akademiska miljöns situation under den av-handlade perioden. Hennes analys bekräftar Connelllys tes att den polska akademiska miljön klarade sig bättre undan de ideologiska utrensningarna och fick större handlingsutrymme än dess motsvarigheter i östblockets andra länder. Representanter för de gamla, icke marxistiska eliterna marginaliseras och trakasseras under Stalintiden men utesättas sällan helt från akademien och många fick också möjlighet att komma tillbaka efter 1956. De har också oavbrutet åtnjutit auktoritet bland sina studenter och kolleger. Med ekonomer som exempel visar Witczak Haugstad på att kommunismen inte innebar en total förändring inom den polska vetenskapen. I fråga om institutioner och personal lyckades man nämligen bevara en tunn, men ändå tydlig kontinuitet som gagnade kvalitet och pluralism i kunskapsproduktionen.

Genom att ge en nyanserad bild av den polska kommunistiska regimens relationer till ekonomer i akademien bidrar författaren till en aktuell akademisk och politisk debatt i dagens Polen om det polska kommunistiska systemets karaktär. Med sin studie ansluter sig Witczak Haugstad till de polska historiker (som till exempel Jerzy Eisler, Marcin Kula och Krystyna Kersten) som motsätter sig den förenklade bilden av det kommunistiska Polen såsom ett samhälle uppdelat mellan «vi» och «de», alltså «folket i opposition» och regimen. Arbetet är också originellt: Det finns ett antal studier om olika vetenskapsdiscipliners öde i det kommunistiska Polen men inget större verk som fokuserar på ekonomi.

Avhandlingen baseras på en stor mängd intressanta källor. De flesta av dem är polkspråkiga och författaren förtjänar eloge för att förmedla innehållet i dem till den icke polsktalande läsarkretsen. Bland de primära källorna finns till exempel memoarer, biografier och självbiografier av de mest kända polska ekonomerna, intervjuer med flera av dem samt protokoll från olika organisationers och institutioners möten. Bland de sistnämnda förtjänar protokoll från den så kallade Centrala Kvalifikationskommissionen särskild uppmärksamhet. Analysen av dem åskådliggör hur Partiet utövade kontroll över forskarmiljön genom sin rätt att bestämma om tilldelning av akademiska titlar. En annan, mycket intressant och originell

del av avhandlingen är författarens analys av en stor utställning av den polska ekonomiska vetenskapens historia ordnad år 1950 i samband med de polska ekonomernas första kongress. Den demonstrerar inte minst hur marxism och nationalism vigdes i det polska kommunistpartiets ideologi.

Den svaga länken bland källorna utgör intervjuerna. Dels saknar avhandlingen helt en metodologisk diskussion över användning av intervjuer som historisk källa, dels används intervjuerna mycket sparsamt i avhandlingen, trots att det framgår att de skulle kunna klargöra en del frågor. Hade författaren använt intervjuerna systematiskt som vittnesmål skulle studien också ha vunnit i metodologiskt och kanske även teoretisk originalitet. Studier i muntlig historia är nämligen en vetenskaplig genre under utveckling.

Witczak Haugstad visar i sitt arbete inget stort intresse för teori, även om hon i inledningen och avslutningen refererar till Pierre Bourdieu och Richard Whitley. Hennes arbete är helt empiriskt orienterat och utgör ett stycke av klassisk historisk forskning baserad på kritisk analys av källor från hermeneutiskt perspektiv. Analysen är solid, även om den kunde utvecklas på sina ställen. Till exempel vilar författarens fokus i analysen av perioden 1956–60 helt på ekonomernas aktiviteter, medan deras interaktion med Partiet är svagare belyst. Det är inte heller helt klart varför författaren valde år 1960 som slutpunkt i stället för att föra analysen vidare till 1968 som utgör en viktig vattendelare i Polens historia.

Hursomhelst är denna avhandling ett intressant och läsvärt verk. Det kan rekommenderas till alla som är ute efter djupare kunskap om hur de kommunistiska regimerna utövade sin makt.

Styrning och makt: EU:s utvärdering av Rumänien

Iréne Nilsson

Utredningsserien 2007:2u

Stockholm: Svenska institutet för europapolitiska studier 2007

172 s., ISBN 91851291712

Recenserad av **Daniel Silander** [fil dr, universitetslektor vid Växjö universitet, forskare vid Utrikespolitiska institutet]

Studien *Styrning och makt: EU:s utvärdering av Rumänien*, skriven av Iréne Nilsson, tar sin utgångspunkt i EU:s senaste utvidgningsprocesser. I två omgångar, år 2004 och 2007, utvidgades unionen till

att införliva flera tidigare kommunistiska stater. Det är mot bakgrund av denna process som Nilsson vill studera vad som utmärker EU:s möjlighet att kontrollera och styra ansökarländer till önskade nationella reformer. Hur har EU agerat för att socialisera kandidatstater att införliva de normer och värden som EU företräder?

Enligt Nilsson är «syftet med denna studie (...) att studera EU:s utvidgningsprocess gentemot stater i östra och sydöstra Europa, i första hand Rumänien, utifrån ett makt- och styrningsperspektiv» (s 9). Det ska direkt betonas att studien avser Rumänien och inget annat. Det finns få om några referenser till andra tidigare kandidatländer. Författaren preciserar fem centrala delfrågor som ska besvaras. Samtliga är deskriptiva till sin natur: vilka villkor som Kommissionen utgår ifrån i sin bedömning av ansökarländer; hur dessa villkor operationaliseras; hur utvärderingen av ansökarländer genomförs; hur resultaten vägs samman av utvärderingen; och av vem bedömningen utförs. För att besvara delfrågorna utgår Nilsson från en teoretisk diskussion som berör maktens tre ansikten och styrningsbegreppet med hänvisning till statens förmåga att styra och kontrollera (*old governance*) eller att interagera för att uppnå överenskommelser (*new governance*).

Studiens resultat visar på att EU är en maktfaktor i relationen till ansökarländerna och att EU:s strategi av konditionalitet överlag varit effektiv gentemot Rumänien. Processen har inneburit en transformering av Rumäniens lagar samt genomförandet av viktiga politiska beslut, även om absorberingen från Rumäniens sida skiljer sig åt mellan och inom olika uppsatta EU-villkor. Studien visar också att det inte alltid är givet vad EU som normöverförare faktiskt vill uppnå, vilket gör det extra svårt att utvärdera om ett land har uppfyllt de resultat som EU kan ha tänkas vilja se.

Studien är välskriven och lättläst, men den hade mått bra av ett tydligt avstamp där syfte och delfrågor knyts samman och ger läsaren en tidig inblick i vad studien avser att studera. En omorganisation av kapitel 1–3 hade undvikit en långdragen diskussion som tidvis består av upprepningar och onödiga utvecklingar. Studien diskuterar dock stegvist EU:s roll som maktfaktor i Rumäniens socialisationsprocess som kandidatland. Nilsson belyser de centrala Köpenhamnskriterierna och hur Kommissionen utifrån dessa kriterier utvärderade Rumäniens arbete med att uppnå de politiska och ekonomiska villkoren (uppbryggnaden av institutioner och rättsstaten, mänskliga rättigheter och skydd för minoriteter, en fungerande marknadsekonomi, förmågan att hantera konkurrens och marknadskrafter, och så vidare). Ett ytterligare villkor som

presenteras och diskuteras är EU:s krav på Rumänien att anta den gemensamma lagstiftningen och införliva administrativa förpliktelser (*acquis communautaire*).

En grundläggande fråga som dock infinner sig vid läsningen är för vem studien är skriven. Nilssons målsättning är att ge ökad förståelse för hur EU agerar gentemot kandidatländer i sin strävan att transformera dessa ländernas politiska, ekonomiska, juridiska och administrativa strukturer utifrån EU:s normer och värderingar. Det är möjligt att studien ger en ökad förståelse hos beslutsfattare om EU:s roll i Europa. En undran är dock vad i studien som är nytt och som läsaren inte tidigare redan visste – det är få avsnitt som känns nydanande eller upplysande.

Studien väcker också några mer preciserade frågor. En första sådan berör den teoretiska utgångspunkten. Studien baseras på en relativt omfattande teoretisk diskussion om maktbegreppet, dess kontext och innebörd. Författaren presenterar flera maktteoretiska perspektiv, vilket följs upp av en teoretisk diskussion om styrningsbegreppet. Senare återkommer reflektioner och nya diskussioner kring denna teoretiska ansats. Som läsare kan man inte låta bli att ställa sig frågan, vilket syfte denna relativt omfattande och ibland snåriga teoretiska diskussion fyller. Om studiens syfte är att ge ökad förståelse för EU:s roll gentemot Rumänien under en tid som kandidatland är det ganska enkelt att förstå, utan teoretiska utveckningar, att Rumäniens önskan att bli EU-medlem innebar en asymmetrisk relation där kontroll och styrning utgick från unionen och dess medlemsstater. Om Nilsson anser att en sådan diskussion måste förankras i ett teoretiskt ramverk, kunde en lätsammare och mera rationell väg att gå vara att diskutera normer och värderingar som absorberas av EU:s medlemsstater och vilken socialiseringprocess som överförandet av normer och värderingar utgör.

En andra frågeställning relaterad till ovanstående kritik av den teoretiska diskussionen är om studiens syfte är att bedöma EU:s utvärdering av Rumäniens villkorade utveckling, eller snarare att återberätta hur EU utvärderat Rumänien som kandidatland. I studien finns båda ambitionerna, men det sker en stark glidning i texten mot sistnämnda. Anslaget blir således mera deskriptivt än förklarande. Det vore intressant om Nilsson hade lagt större tonvikt vid att bedöma EU:s utvärdering av Rumänien. En sådan mera kritisk ansats hade kunnat ge läsaren ökad förståelse för varför EU utvärderat Rumänien som de gjort snarare än bara ge förståelse kring hur en sådan utvärdering går till. Den mer förklarande och analyserande ansatsen i studien finns stundtals, men ges inte det

nödvändiga utrymmet. Studien blir i stället en rapport om EU:s årliga rapporter om Rumänien.

En tredje frågeställning är vilken relation författaren avser att beskriva. Studien beskriver detaljerat Kommissionens utvärdering av Rumäniens utveckling genom att återberätta innehållet i *Agenda 2000* samt Kommissionens bedömningar år 2000–04. Detta indikerar att Nilssons fokus ligger på Rumänien under tiden som kandidatland. Det är dock förvånande att studien inte behandlar Rumäniens hela resa som kandidatland. I och med att Rumänien inte blev medlemsstat förrän 2007, ges läsaren inga möjligheter att få ökad förståelse kring EU:s och Rumäniens fulla relation. En andra notering är att Nilsson tidigt utlovar ökad förståelse för en långt vidare tidsram genom att betona att studien definierar utvidgning som institutionalisering, vilken pågår med gradvis förändring såväl innan som efter ett formellt medlemskap i EU: «Genom att definiera utvidgning som institutionalisering vidgas studien bortom att enbart fokusera på beslutet om formellt medlemskap. Horisontell institutionalisering är en fråga om grad. Utvidgning är bäst beskriven som en gradvis process som börjar före och fortsätter efter tillträdet till organisationen. Detta vidare fokus gör att även perioden innan men också efter det fullvärdiga medlemskapet måste inkluderas» (s 14). Om EU:s makt och styrning av Rumänien efter 2004 finns inget att hämta. Det innebär således att varken institutionaliseringssprocessen eller graden av förändring i Rumänien precis innan som efter medlemskapet diskuteras i studien.

En fjärde frågeställning berör det centrala studieobjektet EU. Studien hade mått bra av en djupare diskussion kring vad EU är, vilka egenskaper hos EU som är de kontrollerande och styrande och med vilka olika mekanismer EU kan påverka ett lands socialiseringsprocess. Nilsson diskuterar EU både som struktur och aktör, men det klargörs inte vilken skillnad som föreligger i synen på EU som antingen/både struktur eller/och aktör. Resultatet överlag är att det är något oklart hur författaren ser på EU trots att detta är det centrala studieobjektet.

Det ska avslutningsvis sägas att rapporten är välskriven och ger insikt i EU:s arbete kring utvidgningsprocessen genom att författaren låter läsaren ta del av EU:s utvärderingar av Rumänien som kandidatland. Det är lätt att förstå studiens innehåll och resultat. Det som kan diskuteras är vad det är som är nytt. Rapportens innehåll är allmänt gods; forskare och politiker bör generellt veta om det mesta som presenteras i denna studie. Studien kan dock ge ökad förståelse för «vanliga» svenskar och EU-medborgare.

Russian Leverage in Central Asia

Charlotte Niklasson

FOI-R-2484-SE

Stockholm: Swedish Defence Research Agency (FOI) 2008

56 s. ISSN 16501942

Omtalt av Heidi Kjærnet [forsker, Energiprogrammet ved NUP]

Rapporten *Russian Leverage in Central Asia*, skrevet av Charlotte Niklasson ved svenske FOI, er lagt opp som en fortsettelse av Jakob Hedenskog og Robert Larssons FOI-rapport *Russian Leverage on the CIS and the Baltic States* fra 2007. Målet er å belyse om funnene fra Hedenskog og Larssons rapport, og da spesielt konklusjonen om at Russland ser SUS-området som en eksklusiv russisk innflytelsessfære, også er gyldige og lar seg bekrefte i tilfellet Sentral-Asia. Niklassons studie ser dermed på de samme faktorene som Hedenskog og Larsson: politisk, menneskebasert (*human-based*), energibasert, økonomisk og militær innflytelse.

Niklassons rapport er på bare litt over 50 sider, og det sier seg selv at det ikke gir mye rom for å presentere noe nytt innenfor disse fem områdene, ikke minst siden Niklasson også har ambisjon om å gi en oversikt over regionale forhold og andre eksterne aktørers interesser i regionen. Rapporten gir imidlertid en grei oversikt over ulike former for russiske interesser og tilstedeværelse i Sentral-Asia. Den eksisterende litteraturen om sikkerhets- og utenrikspolitikk i Sentral-Asia fokuserer gjerne på landene med olje- og gassressurser, og Niklassons rapport representerer således noe nytt med sin utstrakte bruk av eksempler fra Tadsjikistan og Kirgisistan.

Selv om undertegnede for en stor del er enig i mange av konklusjonene, er det likevel grunn til å sette spørsmålstege ved om Niklassons materiale underbygger dem. Konklusjonene kan dessuten synes å være trukket på forhånd: Allerede på side 11 fastslås at de sentralasiatiske landene allierer seg med Russland både av taktiske årsaker og på grunn av avhengighetsforhold. Var det ikke nettopp dette rapporten skulle undersøke? Trengte ikke Niklasson kapitlene om de fem formene for russisk påvirkning i Sentral-Asia for å komme fram til dette?

At Niklasson så klart hekter seg på en annen rapport, gjør at problemstillingen og omfanget av vurderte tematikker begrenses. Dette har nok større konsekvenser for resultatet enn hva Niklasson kanskje tar høyde for. I alle fall savner denne leseren en klarere stemme og en problematisering av Hedenskog og Larssons begre-

per, avgrensninger og konseptualiseringer. Rapporten er riktignok kort, men den ville ha stått seg på å ha med en diskusjon av sentrale begreper. «Leverage» blir med Hedenskog og Larsson definert som «a tool or instrument of power that can be used by one agent to pressure another actor in order to influence a political outcome or to make a statement» (s. 9). Dette likner på klassiske definisjoner av hva makt er (As evne til å få B til å gjøre som A vil). Men det er en svært inkluderende definisjon. I prinsippet kan alle ting A (i dette tilfellet Russland) gjør som har innvirkning på B (Sentral-Asia), omfattes av definisjonen. I Niklassons tilfelle ender svært mange handlinger og saksforhold dermed opp med å bli tolket som pressmidler.

Nesten uten unntak forstås ulike russiske aktørers handlinger som et uttrykk for den russiske stats behov for å underlegge seg Sentral-Asia i strategisk henseende. Det tydeligste eksemplet er kapitlet om økonomisk innflytelse, hvor Niklasson skriver om russisk risikovillig kapital og russiske interesser i sentralasiatisk energi om hverandre. Vi får vite at den russiske aluminiumsgigan-ten RusAl planlegger en investeringspakke på to milliarder dollar i tadsjikisk vannkraft og aluminiumindustri. Ferdigstillingen av vannkraftprosjektet har imidlertid blitt utsatt som følge av uenighet med tadsjikiske myndigheter. Problemene i forhandlingsprosessen og mangelen på alternative investorer tolkes som at «Russland har stor påvirkningskraft i de fortsatte forhandlingene og fullførelsen av prosjektet» (s. 38). Niklasson unnlater imidlertid å sannsynliggjøre sammenhengen mellom russiske statlige interesser og prosjektgjennomføringen. Jeg er personlig tilbøyelig til å tro at russiske utenrikspolitiske prioriteringer påvirker hvordan russiske statlig kontrollerte selskaper opptrer i «det nære utland». Men å trekke slutningene direkte, slik Niklasson gjør, bidrar snarere til å opprettholde myter enn til å forklare hvordan, hvorfor og med hvilken effekt denne påvirkningen finner sted.

I avsnittet som omhandler Russlands politiske innflytelse i Sentral-Asia, kommer Niklasson med en påstand vi beklageligvis har fått bekreftet gjennom de senere tids hendelser i Georgia: at det er sannsynlig at Russland vil bruke såkalte konfliktforebyggende tiltak for å styrke sin strategiske agenda. Den «menneskebaserte» innflytelsen (som kanskje bedre kunne vært omtalt som «myk innflytelse» eller «myk makt») analyseres i forhold til migrasjon og medier. Her savner jeg en redegjørelse for hvordan russiske medier utgjør et maktmiddel og bidrar til å opprettholde russisk kontroll i Sentral-Asia – særlig siden Niklasson hevder at de stort sett sender

russiske såpeoperaer (s. 28). Det er mulig at disse tv-seriene er så fengslende for sentralasiatene at de blir totalt uinteressert i hva som måtte eksistere av politisk journalistikk, men dette viser ikke Niklasson. Redegjørelsen for utbredelsen av russiske medier blir dermed hengende i løse luften uten på troverdig vis å knyttes til spørsmålet om russisk innflytelse. Identitetsspørsmålet, som trekkes fram andre steder, kunne kanskje også med fordel vært behandlet eksplisitt i delen om myk makt – særlig når det senere trekkes fram som avgjørende at Russland er ansett som en «naturlig og nødvendig partner» (s. 51).

I kapitlet om energibasert innflytelse hevdes det at Russland i Sentral-Asia, i motsetning til i resten av SUS-området, har brukt energi mer strategisk enn taktisk. Dette underbygges ved at Sentral-Asia etter Sovjetunionens fall ble avhengig av tilgang til russiske rørledninger for å nå verdensmarkedene for olje og gass. Kapitlet om militær innflytelse inneholder en interessant påstand om at det russiske militære nærværet i Sentral-Asia er mer fordelaktig for statene i regionen enn for Russland selv (s. 48). Dessverre følges ikke denne påstanden opp i den videre diskusjonen. Men hvis dette stemmer, hvorfor er da nærværet et uttrykk for russisk maktbruk? Kan man ikke da like gjerne snu det hele på hodet og si at det er en sentralasiatisk utnyttelse av den russiske strategiske agendaen? Her synes det som Niklasson ikke helt tar konsekvensene av sin egen argumentasjon.

Niklasson avslutter med å konkludere at de sentralasiatiske landene lener seg sterkere mot Russland enn hva øvrige SUS-land gjør. Dette forklares med at Sentral-Asia befinner seg i en avhengighetssituasjon, noe som «må anses for å være det mest tvingende pressmiddelet av alle» (s. 50). Når avhengighetsforholdet blir stående som en så viktig forklaring, kunne det med fordel ha blitt omtalt i større detalj. Men faren ved å skrive en 56 siders rapport om et så stort tema som russisk innflytelse i Sentral-Asia er selvfølgelig at nyanser og detaljer forsvinner. Som en oversikt over relevante temaer i forholdet mellom Russland og Sentral-Asia fungerer imidlertid rapporten godt.

Nye bøker i Norden

DANMARK:

Bulgakov, Mikhail A.

Mesteren og Margarita

Oversat fra russisk af Jørgen Harrit
3. udg.

København: Grafisk Forlag 2008
462 s. ISBN 9788763808217

Hedegaard, Lars (red.)

Kampen om den Kolde Krig: Festskrift til Bent Jensen

København: Gyldendal 2008
400 s. ISBN 9788702070569

Kapuscinski, Ryszard

Rejser med Herodot: Erindringer

Oversat fra polsk af Runa Kildegård
Klukowska & Hanne Lone Tønnesen
København: Tiderne Skifter 2008
252 s. ISBN 9788779732803

Kharms, Daniil

En uheldig forestilling

Oversat fra russisk af Marie Tetzlaff
København: Vasilisk 2008
279 s. ISBN 9788791407314

Merridale, Catherine

Ivans krig: Den røde hær 1939–1945

Oversat fra engelsk af Peter Møllerup
København: People's Press 2008
470 s. ISBN 9788770552776

Mortensen, Frede

Slovenien: historie – samfund

– kultur

Haderslev: Frede Mortensen forlag
2008
148 s. ISBN 9788799234301

Sjalamov, Varlam

Fortællinger fra Kolyma

Oversat fra russisk af Christel
Brinkløv
København: Tiderne Skifter 2008
280 s. ISBN 9788779731882

Vorpsi, Ornela

Landet hvor man aldrig dør

Oversat fra italiensk af Cecilia
Jakobsen
Farum: Forlaget Arvids 2008
142 s. ISBN 9788791450266

FINLAND:

Engman, Max

Gränsfall: utväxlingar och gränstrafik på Karelska näset 1918–1920

Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2008
539 s. ISBN 9789515831484

Kiss, Miklós

Between Narrative and Cognitive Approaches: Film Theory of Non-linearity Applied to Hungarian Movies

Jyväskylä Studies in Humanities 99

- Jyväskylä: University of Jyväskylä
2008
198 s. ISBN 9789513932640
- Knapas, Rainer*
Monrepos: une arcadie des lumières, Saint-Pétersbourg –Vyborg–Helsinki
Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1158
Helsingfors: Société de Littérature Finnoise 2008
187 s. ISBN 9789517469586
- Kooskora, Mari*
Understanding Corporate Moral Development in the Context of Rapid and Radical Changes: the Case of Estonia
Jyväskylä Studies in Business and Economics 65
Jyväskylä: University of Jyväskylä 2008
105 s. ISBN 9789513932213
- Käki, Hannu*
Cross-border Innovation Support Platform for SMEs: Case of South-East Finland and North-West Russia
Northern Dimension Research Centre 46
Lappeenranta: Lappeenranta University of Technology 2007
76 s. ISBN 9789522144942
- Laakkonen, Johanna*
Canon and Beyond: Edward Fazer and the Imperial Russian Ballet 1908–1920
Helsingfors: University of Helsinki 2008
276 s. [uten ISBN]
- Lipneviciute, Jolanta*
Does the Female Board Representation Influence Company Performance? A Study of Lithuanian Companies
Helsingfors: Svenska handelshögskolan 2008
89 s. [uten ISBN]
- Iivari, Pekka*
Business Security and Russia: Security Considerations in the Development of Business Operation in Russia
Rovaniemen ammattikorkeakoulu julkaisusarja C17
Rovaniemi: Rovaniemen ammattikorkeakoulu 2008
179 s. ISBN 9789525153675
- Mannerheim, Carl Gustaf Emil*
Across Asia from West to East in 1906–1908
New revised edition
Kansatieteellisiä julkaisuja/Suomalais-ugrilainen seura 18
Helsingfors: Otava 2008
821 s. ISBN 9789511212843
- Mashkina, Olga, Piia Heliste & Riitta Kosonen*
The Emerging Mortgage Market in Russia: an Overview with Local and Foreign Perspectives
Helsingin kauppakorkeakoulun julkaisuja B 82
Helsingfors: Helsinki School of Economics 2008
106 s. ISBN 9789524881937

- Mirola, Tuuli*
Kazakhstan: Business Environment in a Booming Economy
 Northern Dimension Research Centre 47
 Lappeenranta: Lappeenranta University of Technology 2008
 75 s. ISBN 9789522145130
- Pynnöniemi, Katri*
New Road, New Life, New Russia: International Transport Corridors at the Conjunction of Geography and Politics in Russia
 Acta Universitatis Tamperensis 1314
 Tammerfors: Tampere University Press 2008
 284 s. ISBN 9789514473159
- Reichl, Karl*
Edige: a Karakalpak Heroic Epic as Performed by Jumabay Bazarov
 FF communications 293
 Helsingfors: Academia Scientiarum Fennica 2007
 498 s. ISBN 9789514110122
- Tynkkynen, Nina*
Constructing the Environmental Regime between Russia and Europe: Conditions for Social Learning
 Acta Universitatis Tamperensis 1301
 84 s. ISBN 9789514472695
- Vares, Mari*
The Question of Western Hungary/Burgenland, 1918–1923: A Territorial Question in the Context of National and International Policy
 Jyväskylä Studies in Humanities 90
 Jyväskylä: University of Jyväskylä 2008
 328 s. ISBN 9789513930745
- NORGE:**
Hyldmo, Egil
Våre heimland: Serbia og Montenegro
 Trondheim: Ego media 2008
 128 s. ISBN 9788292361078
- Iakovleva, Tatiana*
Factors Associated with New Venture Performance: The Context of St. Petersburg
 Ph.d. serie, Handelshøgskolen i Bodø, 12-2007
 Bodø: Handelshøgskolen i Bodø 2007
 393 s. ISBN 9788292893029
- Mitic, Zorica*
Mellom to tårer: en leges krigsdagbok fra Balkan
 Oslo: Koloritt forlag 2008
 336 s. ISBN 9788292395431
- Sørbye, Yngvild (red.)*
Revolusjon, kjærlighet, diplomati: Aleksandra Kollontaj og Norden
 Oslo: Unipub. 2008
 356 s. ISBN 9788274772878
- Vi blir...: om arbeidsinnvandring fra Polen og Baltikum**
 IMDI rapport 1-2008
 Oslo: Integrerings- og mangfoldsdirektoratet 2008
 80 s. ISBN 9788292757291

SVERIGE:*Babčenko, Arkadij***Krigets färger: ett vittnesmål**

Översättning: Ola Wallin

Stockholm: Ersatz 2007

253 s. ISBN 89188858368

*Bladel, Joris van***The Dual Structure and Mentality of Vladimir Putin's Power Coalition. A Legacy for Medvedev**

FOI-R-2519-SE

Stockholm: Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI) 2008

113 s. ISSN 16501942

*Carrère d'Encausse, Hélène***Lenin**

Översättning: Kajsa Öberg Lindsten

Stockholm: Ersatz 2008

608 s. ISBN 9789188858344

*Ericson, Claes***Ryssland nu: trender i skuggan av Kreml**

Stockholm: Ersatz 2008

238 s. ISBN 9789188858498

*Holmberg, Carl***Managing Elections in Russia: Mechanisms and Problems**

FOI-R-2474-SE

Stockholm: Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI) 2008

116 s. ISSN 16501942

*Konnander, Vilhelm***Ryssland, en suverän demokrati? En studie om folkstyre och statsmakten i förfall**

FOI-R-2501-SE

Stockholm: Totalförsvarets forsknings-

institut (FOI) 2008

98 s. ISSN 16501942

*Leijonhjelm, Jan & Fredrik Westerlund (red.)***Russian power structures – present and future roles in Russian politics**

FOI-R-2437-SE

Stockholm: Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI) 2007

197 s. ISSN 16501942

*Madariaga, Isabel de***Ivan den förskräcklige: Rysslands förste tsar**

Översättning: Ulf Gyllenhak

Stockholm: Prisma 2008

554 s. ISBN 9789151847139

*Petronis, Vytautas***Constructing Lithuania: Ethnic mapping in tsarist Russia, ca. 1800–1914**

Stockholm Studies in History 91/

Södertörn Doctoral Dissertations 21

Stockholm: Acta Universitatis

Stockholmiensis 2007

309 s. ISBN 9789185445790

*Seth, Rutger von***From the Soviet to the Post-Soviet Russian Press: Democracy and the Elusive Public Sphere**

Commentationes Slavicae

Gothoburgenses 7

Göteborg: Institutionen för slaviska språk, Göteborgs universitet 2008

299 s. ISBN 9186094580

Skott, Staffan

**Det nya Ryssland och arvet efter
Sovjet**

Stockholm: Hjalmarson & Högberg

2008

400 s. ISBN 9172240776

Sundström, Olle

**Kampen mot «schamanismen»:
sovjetisk religionspolitik gentemot
inhemska religioner i Sibirien och
norra Ryssland**

Studier av inter-religiösa relationer 40

Uppsala: Swedish Science Press 2007

221 s. ISBN 9789189652330

Vaksberg, Arkadij

**Giftlaboratoriet: från Lenin till
Putin – 90 år av politiska mord**

Översättning från ryska av

Bengt Samuelson

Stockholm: Norstedt 2008

252 s. ISBN 9789113017983

Williams, Stephanie

**Olgas historia: En kvinnas
fascinerande livsöde i revolution,
krig och exil**

Översättning av Ing-Britt Björklund

Stockholm: Bonnier 2007

426 s. ISBN 9789100581626